magazin istoric

ANUL V
Nr. 2 (47)
FEBRUARIE
1971

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul V — Nr. 2 (47)
februarie 1971

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei

DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CĂNDEA
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

În numărul viitor:

• Unitate de neam şi limbă: mărturia cronicarilor • Zbirii au dat greş • În lumina matematicii: o decizie a lui Mihai Viteazul • Din mileanara istorie a Indiei • Stema Ţării Româneşti: de ce are acvila capul întors? • Oştile celor cu şi fără de păcate • Răscoala de pe Bounty • Coţofăneşti: Down with Hohenzollern! • Un interviu, în exclusivitate pentru „Magazin Istoric", cu A. J. Toynbee.

COPERTELE NOASTRE

① ② ③ ④

① Ştefan cel mare pe cîmpul de luptă de la Vaslui (dintr-un tablou de Oskar Obedeanu)
② Un episod din luptele purtate de oastea moldoveană cu tătarii
③ Hatmanul Arbore, sfetnic de nădejde al marelui voievod
④ Zorile: Alegerea lui Ştefan ca domn al Moldovei (tablou de D. Stoica)
Apus de Soare: Ştefan aşa cum l-a întruchipat George Calboreanu în cunoscuta piesă a lui Barbu Delavrancea

SUMAR

Teroarea n-a putut frînge glasul adevărului: GHEORGHE VASILICHI 2
Comuna din Paris: CONSTANTIN ANTIP 8
Mînia pămîntului: GHEORGHE I. IONIŢA 18
Prima poveste din Canterbury: MIHNEA GHEORGHIU 22
După 6 milenii, din nou la drum: GHEORGHE CANTACUZINO . . 28
Sarcofagul roman şi istoria Statelor Unite: WILCOMB E. WASHBURN . . . 31

Ştefan cel Mare

- **Un nume străbate veacurile . . . 38**
- **O domnie, o epocă:** ION IONAŞCU 44
- **„Cum să trage cuvîntul den om în om":** CONSTANTIN C. GIURESCU . . 48
- **Domn autoritar, diplomat iscusit:** ŞERBAN PAPACOSTEA 53

Albert Speer sau falsul pocăit: NICOLAE MINEI 58
Concursul nostru 65
Jefuitorii de vestigii: GHEORGHE LUPU 67
Între istorie şi fantezie 69
Civilizaţia Renaşterii: JEAN DELUMEAU 70
„Avem acelaşi viitor": DAN BERINDEI 80
Iustinian-Teodora — un cuplu celebru: PROCOPIUS DIN CAESAREEA . . . 82
Cărţi sosite la redacţie 96
Poşta redacţiei 98

BUCUREȘTI 1933

CRAIOVA 1934

Teroarea n-a putut frînge glasul adevărului

GH. VASILICHI

Februarie 1933. Spre sfîrșitul acelei luni, în închisoarea Jilava se găseau deținuți aproape 2 000 oameni care luaseră parte la eroice bătălii de clasă. Marea majoritate a celor arestați se afla pentru prima dată într-o închisoare. În plină iarnă, soțiile și copiii le rămăseseră fără nici un sprijin, muritori de foame. În fața lor stătea perspectiva unei aspre condamnări, dacă, în continuare, aveau să manifeste același spirit de combativitate revoluționară.

Anchetatorii le arătau și o altă perspectivă : eliberarea și reprimirea lor la lucru. Dar cu o condiție : să dea declarații în care să recunoască că n-au avut motive de a participa la grevă, că au făcut-o fiind forțați de comuniști. Și pentru ca presiunea morală exercitată de autorități asupra celor arestați să fie și mai aspră, s-a permis intrarea soțiilor și a copiilor lor în închisoare. Sfătuite de Hotineanu * acestea trebuiau să se poarte în așa fel încît să-i înduplece să se întoarcă cît mai repede acasă, cu prețul renunțării la convingerile lor.

Comuniștii și uteciștii acționează

Viața în închisoare era grea : oamenii locuiau, dormeau și mîncau împreună. Printre noi se aflau și persoane dubioase, chiar și provocatori, „arestați" în mod special. În regimul de viață din închisoare, priceperea și exemplul personal al comuniștilor au fost hotărîtoare pentru închegarea colectivului de deținuți. Încă din primele zile s-a trecut la organizarea sistematică a activității în noua situație. În primul rînd s-au închegat organizațiile de partid și tineret și s-a ales un colectiv restrîns de conducere din care făceau parte cei mai combativi membri de partid, cei care în timpul grevelor dovediseră pricepere, curaj și devotament în luptă. Apoi, comuniștii și uteciștii au fost repartizați pe dormitoare, în așa fel încît ei să poată acționa în permanență asupra întregului grup de arestați.

În condițiile în care ne aflam era foarte necesar ca oamenii să nu fie lăsați fără activitate, să fie ocupați tot timpul. Temnița ți se pare mult mai grea gîndindu-te tot timpul la libertate, la cei din afară. Tocmai de aceea s-a trecut la stabilirea unui program zilnic. În linii mari, acesta urmă-

* Procurorul regal, colonelul Hotineanu, a fost un personaj de trist renume. Regele Carol II și guvernul îl însărcinaseră cu reprimarea grevelor și pregătirea proceselor ; tot el, în calitate de comisar regal, a fost acuzator la proces.

„În bătăliile de clasă purtate în anii 1929-1933, clasa muncitoare, în frunte cu partidul comunist, s-a afirmat cu putere pe arena istoriei ca cea mai înaintată forță a societății românești, avangarda luptei întregului popor împotriva pericolului fascist, pentru drepturi economice și politice, pentru democrație, independență și suveranitate națională. În cursul desfășurării luptelor, precum și în perioada care le-a urmat, s-au întărit legăturile partidului cu masele, au crescut rîndurile partidului, în special din masele cele mai combative ale clasei muncitoare, a sporit rolul elementelor muncitorești în partid, în conducerea sa. S-a extins considerabil influența partidului în mase, s-a ridicat prestigiul său politic și s-a îmbogățit experiența lui revoluționară".

NICOLAE CEAUȘESCU : „Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România."

rea să mențină spiritul combativ al arestaților, să pregătească oamenii pentru a se comporta la proces demn, cu fruntea sus. Prin conferințe, lecții și expuneri pe teme politice și de cultură generală se urmărea ridicarea nivelului tuturor deținuților. S-au prevăzut, în acest sens, ore de învățare a limbilor străine, citirea presei și a literaturii introduse ilegal în închisoare, s-au creat echipe de cor etc. Totul însă trebuia organizat cu răbdare și meticulozitate.

Desigur, munca aceasta n-a fost de loc ușoară, mai ales că oamenii erau flămînzi și permanent hărțuiți de griji. În fiecare clipă trebuiau găsite soluțiile potrivite pentru a păstra unitatea acestei mari familii, care luase naștere și se menținea numai pe bază de comunitate de interese și ideal, în care nimeni nu-și putea impune, în alt mod, vreo autoritate. Toată lumea trebuia să participe la muncile colectivului, absolut necesare : curățirea camerelor, pregătirea și distribuirea hranei etc. Colectivul nu se putea cimenta decît în luptă cu greutățile de tot felul. Pe de altă parte, trebuiau evitate și dejucate provocările organizate sistematic de către direcția închisorii.

În aceste condiții au apărut o sumedenie de probleme la care, în libertate, nici nu m-aș fi gîndit. Deși citisem cîte ceva despre viața din închisori, abia acolo am înțeles cu adevărat totul. Acolo, unde toată noaptea respiram aerul pestilențial emanat de celebrul hîrdău, unde micile egoisme omenești își fac apariția la zgîndăreala foamei, unde totul capătă alte valori și omul este pus la grele și nenumărate încercări.

Îmi amintesc că, fiind însărcinat cu primirea alimentelor date de administrația închisorii, ca și a celor venite din afară, trebuia să le gătesc și să le împart în rații absolut egale, pentru a nu favoriza pe nimeni. Bineînțeles că trebuia să țin seama ca din lucrurile mai bune aduse de familia vreunui tovarăș, să-i revină, neapărat, și lui o parte. Celor suferinzi li se rezerva hrană mai bună și mai multă, li se procurau medicamente.

Datorită eforturilor depuse de comuniști, sprijinului permanent acordat de conducerea partidului din afara închisorii și de diferite organizații de masă, greutățile au fost învinse și manevrele autorităților judiciare militare de a sparge unitatea celor arestați, de a-i izola pe comuniști, au suferit un eșec total. Pe tot timpul detențiunii și al celor două procese care au urmat, moralul celor închiși s-a menținut la o înaltă ținută combativă.

Citații neexpediate și „apărători" nepoftiți

În intenția autorităților, procesul trebuia, prin consecințele lui, să înspăimînte muncitorimea. Pentru a deplasa atenția opiniei publice de la adevăratul caracter al acestui proces, autoritățile au luat măsuri ca el să se desfășoare într-o atmosferă înveninată de provocări ale reacțiunii. Dar aceste calcule au fost dejucate de solidaritatea și spiritul revoluționar al celor arestați.

Deși nu se știa care dintre noi vor fi învinuiții principali și care vor fi capetele de acuzare, căci nu erau încă definitivate, în urma analizelor făcute de către conducerea partidului s-au stabilit cu precizie sarcinile acuzaților și ale organizațiilor de partid din afară, cu care, pe toată durata perioadei de pregătire a procesului, comuniștii arestați au ținut o strînsă legătură.

Pregătirea procesului n-a fost o acțiune ușoară : activiștii de bază ai partidului și ai organizațiilor sale de masă, care nu fuseseră arestați, își desfășurau munca în ilegalitate ; mulți dintre muncitorii partici-

panți la greve fuseseră mutați disciplinar în alte localități și, ca atare, multe legături erau întrerupte. Deși acuzații au pus un mare număr de martori, autoritățile, în mod abuziv, sub motiv că aceștia nu mai locuiau la adresa indicată, nu le trimiteau citații. Datorită eforturilor susținute, s-a reușit, totuși, să se ia legătură cu aproape 400 de martori ai apărării.

Greutăți au fost întîmpinate și în munca de organizare a apărării prin avocați. În preajma deschiderii procesului a fost declanșată o nouă campanie de presiuni morale asupra acuzaților. Un mare număr de avocați din diferite partide politice, dorind să apară în postura de reprezentanți ai unor partide care îi apără pe muncitori, sau, pur și simplu pentru a-și face clientelă, au luat legătura cu acuzații propunîndu-le să-i apere gratuit ; ei căutau să ne convingă că dacă vom lua avocați comuniști, vom fi condamnați cu siguranță. Acest soi de „apărători" nepoftiți și nedoriți erau manevrați de comisarul regal Hotineanu, care spera să creeze și în acest fel o atmosferă de neînțelegere și derută în sînul colectivului de acuzați.

Dar, deși printre cei arestați se aflau cîțiva de diferite nuanțe politice, numai trei dintre acuzați și-au ales avocați din afara celor recomandați de către Asociația juriștilor democrați, îndrumată de P.C.R. Îmi aduc aminte cum, atunci cînd un avocat legionar, venit la proces pentru a apăra pe un acuzat (amețit și el de demagogia legionarilor, dar care luase parte activă la greve) a început să-i acuze pe comuniști că sînt vinovați de cele petrecute la Griviția, acuzatul a ripostat energic, înfierînd aceste calomnii ; el l-a anunțat pe avocat că renunță la serviciile unui astfel de „apărător" și nu-i mai permite să vorbească în numele lui. Era un fapt grăitor pentru starea de spirit generală a acuzaților și pentru temeinicia cu care fusese desfășurată munca de pregătire a procesului.

Toată această activitate pregătitoare desfășurată de partidul comunist a avut loc pe fundalul unor puternice mișcări de simpatie față de cei arestați. Întruniri, manifestații de stradă, sute și mii de scrisori și telegrame adresate Tribunalului militar cereau stingerea procesului și eliberarea noastră. Partidul comunist a mobilizat masele la luptă pentru sprijinirea celor arestați. La chemarea sa, U.T.C., Ajutorul Roșu, Sindicatele Unitare au tipărit broșuri și manifeste, au organizat numeroase întruniri în care s-au condamnat măsurile represive ale burgheziei.

Din nou față-n față

„Ei, acuzații, și-au însușit conducerea procesului. Ei au dat tonul și culoarea... În fața lor au venit să se disculpe miniștrii și inginerii și chiar asasinii direcți din februarie. În fața lor au venit să-și proclame voința de luptă și experiența cîștigată sutele de muncitori."
(„Scînteia", nr. 10, din 1 august 1934)

Bănuit a fi „agitator", un trecător pe Calea Griviței este arestat de poliție (februarie 1933)

În ziua de 17 iulie 1933, după aproape șase luni de la cruntele represiuni organizate la Griviția, a început, într-o sală neîncăpătoare a Consiliului de război, din Calea Plevnei, unul dintre cele mai odioase acte „de răzbunare a burgheziei contra clasei muncitoare". Procesul trebuia să desăvîrșească acțiunea antimuncitorească declanșată în februarie 1933. Pentru cei 107 acuzați, însă, el nu era decît o nouă confruntare pe baricadele aceluiași ideal socialist. Și lupta s-a desfășurat cu îndîrjire, fără cruțare.

Pentru a se împiedica eventualele acțiuni de solidaritate ale clasei muncitoare cu acuzații, clădirea era înconjurată de patrule militare. Un detașament de jandarmi fusese desemnat să asigure ordinea numai pe traseul care ducea de la poartă pînă în sala de ședințe ; o echipă de polițiști patrula pe străzile învecinate. La intrare și în sală forfoteau agenți de Siguranță ; nu erau lăsate să intre decît persoanele care posedau o autorizație specială, eliberată de Consiliul de război. La poartă și pe străzi, trecătorii erau percheziționați și li se verifica identitatea.

Autoritățile au încredințat judecarea procesului Consiliului de război. Încă din primele clipe ale acestei înscenări, instanța, prezidată de colonelul Filitti, a încălcat în

mod grosolan regulile elementare ale procedurii : acuzații, avocații apărării și martorii au fost amenințați și deseori întrerupți. Întreaga presă reacționară a fost mobilizată pentru a-i calomnia pe comuniști. Pentru a se da mai multă crezare acuzației de crimă și rebeliune înarmată, s-a pus la cale o provocare : un biet gardian public a fost ucis în preajma Atelierelor „Griviţa" de către oameni plătiți de autorități. Doi agenți de Siguranță au fost trimiși la biserica din fața atelierelor, pentru a-i găuri pereții cu dornul, urmînd să-și fotografieze apoi „opera", pentru a se prezenta „dovezi" că, fiind atei, comuniștii au tras cu armele în biserică. Presa care încerca să publice informații favorabile acuzaților era confiscată. Corespondenții ziarelor democratice (ca de pildă Alex. Sahia) au fost bruscați și nu li s-a permis intrarea în sală.

Guvernul național-țărănesc dorea să transforme procesul înscenat ceferiștilor și petroliștilor participanți la greve într-un proces împotriva P.C.R., pe care-l prezentau ca fiind o organizație de conspiratori și complotiști periculoși ordinei în stat, care acționează în interesul unei puteri străine.

Ce se urmărea prin aceasta reiese limpede dintr-un document al Siguranței generale, adresat guvernului : „Acțiunea întreprinsă contra partidului comunist trebuie să aibă la bază izolarea lui și ruperea legăturilor cu masele muncitoare". Dar, afară de cîteva cazuri, în cuvîntările lor, acuzații, în ciuda teroarei deșănțate, au prezentat un amplu tablou al situației grele în care trăiau muncitorii ceferiști și petroliști, sălbateca exploatare a țărănimii, a maselor muncitoare din întreaga țară. Prin presa democrată legală, în măsura în care a fost posibil, prin broșuri și manifeste ilegale au fost difuzate fragmente din luările de cuvînt ale acuzaților ; s-au tipărit numeroase cărți poștale cu portretele celor judecați și fragmente din intervențiile lor. Atît înainte cît și în timpul procesului, s-au răspîndit afișe, fluturași, s-au scris lozinci în apărarea lor.

Marile cotidiene burgheze de orientare democratică, „Dimineața" și „Adevărul", ținînd seama de dorința maselor, au publicat știri și articole ample și obiective despre proces. Sute de martori : muncitori, țărani, intelectuali, mici burghezi și oameni politici, au luat atitudine favorabilă celor acuzați, cerînd eliberarea lor.

Mizînd pe înapoierea culturală a unor straturi sociale, autoritățile și-au pus mare nădejde în formularea uneia dintre acuzații: comuniștii trebuiau să apară în acest proces ca dușmani ai lui Dumnezeu, care dărîmă bisericile și distrug icoanele. Martorii acuzării, în mare majoritate agenți ai Siguranței și elemente reacționare, au făcut totul pentru a-l ajuta pe comisarul regal.

Eforturile lor au fost însă zadarnice. Preotul Alexandru Ionescu, din București, a venit la proces cu alte gînduri. Cu riscul de a fi arestat, el a oferit date certe din care rezulta, cu lux de amănunte, cum autoritățile au pus la cale provocarea : a arătat data, ora și numărul motocicletei cu care au venit cei doi agenți, cum au găurit zidul bisericii, au fotografiat locul și au plecat... Spre surprinderea autorităților, preotul a protestat energic împotriva profanării bisericii. El, prezent atunci la biserică, a arătat că ceferiștii n-au avut arme, iar faptele petrecute nu pot fi calificate decît ca o înscenare odioasă.

Alți martori au dezmințit tot atît de categoric acuzația că muncitorii ar fi folosit arme de foc.

Un mare număr de avocați comuniști, simpatizanți, ori persoane cu vederi democratice ca : Stelian Nițulescu, Mihail Cruceanu, Radu Olteanu, Mihai Macavei, Lucrețiu Pătrășcanu, Petre Grozdea, Nicolae Popilian și alții au apărat cu competență cauza comuniștilor, demascînd manevrele reacțiunii.

Dar sentința fusese semnată încă înainte de proces, judecarea lui fiind doar o simplă formalitate. Pedepsele au fost foarte aspre. Atît de aspre, încît chiar cei care trebuiau să le pronunțe s-au înspăimîntat. Judecătorii nu au avut curajul să pronunțe sentința în fața acuzaților, așa cum prevedea legea. Grefierul și comisarul regal Hotineanu au fost însărcinați să comunice hotărîrea finală a tribunalului fiecărui acuzat în parte, în camerele arestului Consiliului de război.

Nu pot uita niciodată momentul acela cutremurător, în care ni s-a anunțat sentința. Deși ne aflam izolați, ca la un semn, deținuții au început să fredoneze „Internațio-

Oamenii muncii din București aduc ajutoare muncitorilor închiși în mod samavolnic la Prefectura Poliției Capitalei

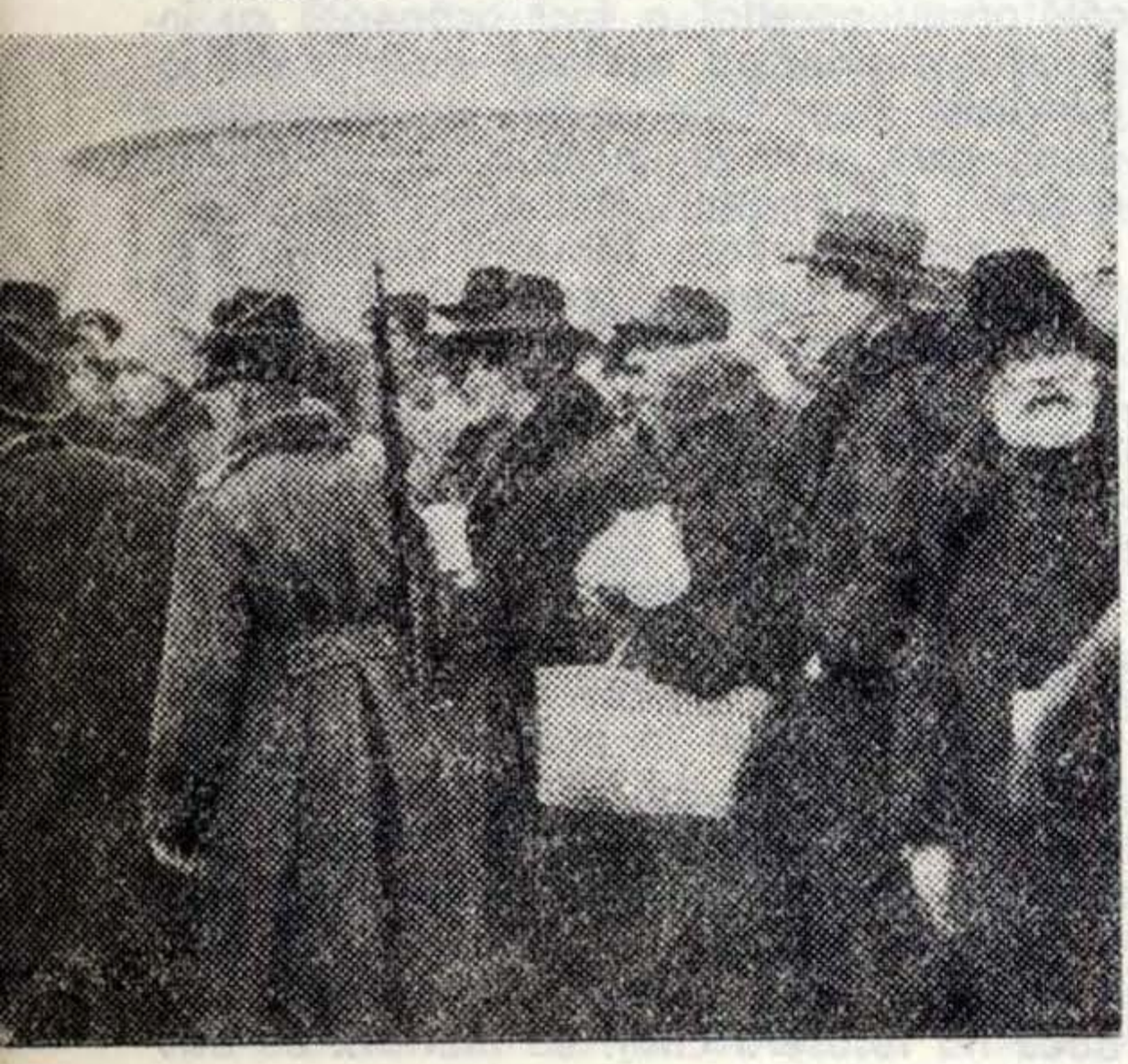

București — iulie 1933 : judecători în uniforme militare

nala". În ecourile ei, glasul lui Hotineanu răsuna înăbușit : „15 ani", „20 de ani", „10 ani", „5 ani", „muncă silnică pe viață". Și noi cîntam : „Voi, osîndiți la foame, sus !"

Sentința procesului a produs o vie nemulțumire în rîndul muncitorilor, al elementelor democratice. Mii de muncitori, țărani și intelectuali au cerut anularea ei. La Curtea de revizie, care urma să judece apelul celor condamnați, au sosit mii de scrisori și telegrame care se pronunțau pentru eliberarea condamnaților.

Mari acțiuni de solidaritate cu cei condamnați au avut loc în U.R.S.S., Franța, Cehoslovacia, Belgia, Elveția, Italia, S.U.A. etc. Numeroase organizații și personalități de prestigiu din străinătate au înfierat teroarea dezlănțuită de reacțiunea românească împotriva clasei muncitoare.

Sub presiunea puternică a maselor, guvernul s-a văzut nevoit să caseze sentința, trimițind procesul spre o nouă judecare. Guvernul își făcuse însă anumite calcule : spera că va reuși să potolească întrucîtva revolta și valul de proteste și, mai ales — prin trimiterea procesului într-un oraș cu proletariat puțin numeros — să-i izoleze pe arestați, judecîndu-i, apoi, în secret. Se ivise chiar prilejul unei noi diversiuni : procesul afacerii de corupție Skoda, care se judeca în același timp și căruia i se făcea o largă publicitate, putea să deplaseze atenția opiniei publice. Nu întîmplător, presa burgheză a făcut în acea vreme o mare vîlvă în chestiunea „afacerii Skoda", publicînd doar scurte notițe despre înscenarea organizată împotriva comuniștilor.

Președintele n-a avut ce face

Craiova, iunie-iulie 1934. Orașul, ocolit de evenimente deosebite, își dusese pînă atunci viața sa obișnuită, monotonă. În acest centru — unde moșierii se socoteau atotputernici — autoritățile sperau să judece în secret procesul, evitînd de data aceasta orice acțiune de solidaritate. S-au luat măsuri drastice : clădirea în care a avut loc judecata, instituțiile publice, fabricile orașului și gările erau riguros supravegheate.

Se făceau pregătiri intense. Organizația locală P.C.R. a pregătit întîmpinarea arestaților și a martorilor ; sosirea acestora s-a transformat într-o adevărată manifestație de solidaritate, cu toate că autoritățile dăduseră dispoziție ca în gară să nu intre nici un civil. În noaptea de 3-4 iunie, sute de oameni se îndreptau spre Craiova. Pe timpul deplasării, „garnitura trenului [cu care călătoreau aceștia] a fost acoperită cu inscripția cuprinzînd aceleași cuvinte de solidaritate și aceleași cereri de eliberare a celor care stăteau în fața Consiliului de război" („Clopotul", 8 iunie 1934).

4 iunie, dimineața. Martorii veniți la Craiova, ca și numeroși cetățeni ai orașului, străcurîndu-se pe străzi lăturalnice, s-au grupat și au făcut o caldă primire grupului de arestați, care erau duși sub escortă la Consiliul de război al Corpului I armată. Așadar, procesul nostru începea printr-o manifestație de solidaritate. Paradoxal, dar această acțiune fusese ajutată chiar de Tribunalul militar din Craiova, care, fiind mai puțin experimentat în procese comuniste, a făcut greșeala de a-i convoca încă din prima zi a procesului pe toți cei cîteva sute de martori propuși de acuzați. Pe lîngă aceștia, alte sute de muncitori, în special ceferiști și petroliști, sosiseră la Craiova, chiar dacă nu fuseseră citați ca martori. Se adu-

nau pe trotuare și, la trecerea acuzaților în lanțuri, organizau impresionante manifestații de simpatie. O altă surpriză neplăcută pentru judecători : aproape toți martorii acuzării, care la început, prin bătăi și amenințări, dăduseră declarații defavorabile acuzaților, acum le-au negat și s-au solidarizat cu noi.

Iată un moment semnificativ al spiritului care domnea în acele zile la Craiova. În stradă, printre martori, s-a făcut o chetă pentru acuzați. Banii au fost puși într-o pălărie. Cineva a avut ideea ca suma să fie depusă pe masa judecătorilor, spre a fi predată acuzaților. Operația trebuia să fie executată de către un martor al acuzării. Acesta era un muncitor cu patru copii, care, aflat sub stare de arest, fusese torturat îngrozitor și silit să semneze o declarație pe care nu i s-a permis nici măcar s-o citească. Prezentîndu-se în fața instanței, martorul a răsturnat pălăria pe masă, rugîndu-l pe președintele tribunalului, colonelul Petrescu, să predea suma respectivă acuzaților. Președintele, roșu de mînie, n-a avut ce face. A numărat banii, anunțînd suma respectivă, i-a înmînat acuzaților și apoi a început interogatoriul.

Timp de aproape o oră, martorul a povestit cum a fost arestat, bătut și silit să semneze declarația mincinoasă. Grefierul a început s-o citească, în timp ce martorul îl întrerupea la fiecare frază, strigînd : „asta-i o minciună ticluită de ei". O dată, de două ori, de trei ori, pînă cînd comisarul regal, turbat de mînie, a cerut evacuarea martorilor, spunînd că abia acum constată că cel audiat este un bolșevic și regretă că nu se află printre cei acuzați.

Cu toate măsurile de „ordine" luate de către autorități, procesul de la Craiova s-a judecat în condiții mai favorabile pentru acuzați decît la București. În primul rînd, grupul celor învinuiți era mult mai mic și mai unitar (8 persoane) ; partidul își regrupase rîndurile și reluase legăturile cu organizațiile de masă, iar acțiunile de protest erau mult mai eficace. Chiar pregătirea martorilor se făcuse temeinic, iar apărarea efectuată de corpul de avocați mult mai organizată.

Desigur, nu ne propuneam să convingem tribunalul de nevinovăția noastră. Nimeni nu și-a făcut vreodată iluzii că va fi achitat. Dar simțeam în permanență că dincolo de zidul de santinele și agenți de Siguranță care fusese ridicat în jurul nostru se găseau mulți, foarte mulți prieteni și tovarăși de luptă, întregul popor care urmărea cu atenție procesul. Gîndul acesta ne dădea putere și curaj.

De pregătirea procesului s-a ocupat biroul restrîns al organizației noastre de partid. Funcționa permanent legătura cu C.C. al P.C.R., care se realiza fie prin instrucțiuni scrise, fie prin intermediul avocaților desemnați să ne apere în proces. În acest fel s-a stabilit cu precizie întreaga desfășurare a procesului, sarcinile avocaților, precum și rolul fiecărui acuzat în parte.

Aproape toți acuzații aveau legături directe cu satele și cunoșteau viața grea de acolo. Deși nu erau comuniști, mulți țărani s-au prezentat la proces ca martori, cu riscul de fi arestați. Alături de ei și alte pături sociale au trimis martori la Craiova : meșteșugari, funcționari, studenți, mici comercianți.

În timpul rejudecării procesului, poliția din Craiova a efectuat numeroase arestări. Nicolae Ceaușescu, Ion Brad și alții au fost arestați tocmai în momentul în care voiau să citească, în fața Consiliului de război, protestele muncitorilor și intelectualilor și să facă depoziții favorabile acuzaților (Arhiva C.C. al P.C.R., fond 25, dosar nr. 4178, fila 117).

Printre martorii prezenți la Craiova amintim pe muncitorii Ștefan Vlăsceanu, Tudor Nicolae, Constantin Ionescu, Ioan Ștefănescu, Marin Răduț, Elena Huntig, soție de ceferist, țăranul Cristea Burghila, intelectualii Ilie Cristea și Petre Constantinescu-Iași. În sprijinul celor arestați s-au ridicat, prin memorii și articole publicate în presă, profesorul Tudor Bugnariu, scriitorii și publiciștii Alexandru Sahia, Mihail Ralea, Geo Bogza, Demostene Botez și alții.

Un moment impresionant a fost acela cînd cei trei feroviari francezi *, veniți ca martori la proces, s-au solidarizat cu noi în numele celor 450 000 de feroviari din țara lor, cerînd achitarea arestaților. Indignați de atitudinea martorilor, atît a celor români, cît și a celor veniți de peste hotare, judecătorii au trecut la terorizarea lor, amenințîndu-i cu arestarea, luîndu-le cuvîntul sau evacuîndu-i cu forța din sală.

Solidaritatea muncitorească s-a manifestat puternic, în acele zile, și pe alte planuri : acuzații, ori de cîte ori au avut prilejul, au demascat ororile regimurilor fasciste din Italia și Germania și s-au declarat solidari cu lupta popoarelor asuprite din toate țările lumii. Ei au salutat, în spiritul solidarității proletare, grupul de arestați din faimosul proces de la Leipzig, în frunte cu Gh. Dimitrov.

Ca și primul proces, cel de-al doilea avea să exprime, în mod evident, ura burgheziei împotriva partidului comunist, a mișcării muncitorești. Cu același spirit de răzbunare s-a pronunțat sentința și la Craiova, cu toate că pedepsele au fost întrucîtva atenuate. Dar ideile, pentru triumful cărora luptau comuniștii, nu puteau fi întemnițate, nu puteau fi sugrumate în celule. Și aceste idei, apărate cu demnitate și curaj de acuzați, făcuseră de mult ocolul țării. Anii care au urmat aveau să dovedească din plin acest lucru.

---

* Vezi interviul *Delegat al muncitorilor francezi la procesul de la Craiova*, în „Magazin istoric", nr. 2/1970.

CONSTANTIN ANTIP

„Armata prusiană nu există, eu o neg !“ perora, la începutul conflictului armat franco-prusian din 1870, ministrul de război al celui de-al II-lea Imperiu, mareșalul Leboeuf. Dar cursul evenimentelor avea să demonstreze că suficiența mareșalului era demnă de rezonanța numelui pe care-l purta *. Numai după 45 de zile de la declararea stării de beligeranță s-a produs un concludent schimb de scrisori :

„Domnule, fratele meu,

Neputînd muri în mijlocul trupelor mele, nu-mi rămîne decît să-mi predau sabia în mîinile Maiestății Voastre. Sînt al Maiestății Voastre, bun frate

Napoleon.

Sedan, 1 septembrie 1870“.

„Domnule, fratele meu,

Regretînd împrejurările în care ne întîlnim, primesc sabia Maiestății Voastre, și o rog să binevoiască a numi pe unul din ofițerii săi, cu depline împuterniciri, pentru a trata condițiile capitulării armatei care s-a bătut atît de vitejește sub ordinele sale...

Sînt al Maiestății Voastre, bun frate

Wilhelm.

În fața Sedanului, 1 septembrie 1870“.

A doua zi, 2 septembrie, după întrevederea dintre fostul împărat al Franței, Napoleon III, și regele Prusiei, Wilhelm I, generalul de Wimpfen și generalul von Moltke și-au pus semnăturile pe actul care sancționa capitularea armatei franceze de la Sedan.

* Boeuf, s.m. (fr.) = bou.

Jos Imperiul! Trăiască Republica!

Dezastrul este anunțat Parisului duminică, 4 septembrie, printr-o proclamație a Consiliului de Miniștri prezidat de generalul Cousin-Montauban, conte de Palikao. Corpul legislativ, un soi de instanță reprezentativă creată de Imperiu **, ridică la suprafață pe opozanții republicani pentru ca sub acoperirea lor să opereze o schimbare de formă în sistemul de guvernămînt, cu intenția de a perpetua spiritul conservator și a bara calea unei revoluții democratice și sociale. Și în timp ce această adunare se ciorovăie asupra diverselor formule — „instituirea unui consiliu de regență“, „decăderea din drepturi“ a lui Napoleon III, „declararea unei vacanțe a puterii“, „numirea unei comisii de guvernare și de apărare

** Încă în puterea nopții de 3 spre 4 septembrie, deputați din aripa de dreapta ai acestei instanțe, cuprinși de panică, se precipită către locuința ministrului de război spre a-l determina să participe la o ședință spre a examina situația creată. „Nu se poate aștepta pînă mîine ?“ — protestează demnitarul iritat. „Mîine va fi prea tîrziu ! — i se răspunde de către unul dintre cei ce veniseră să-l tragă din pat. Mîine e revoluția !“

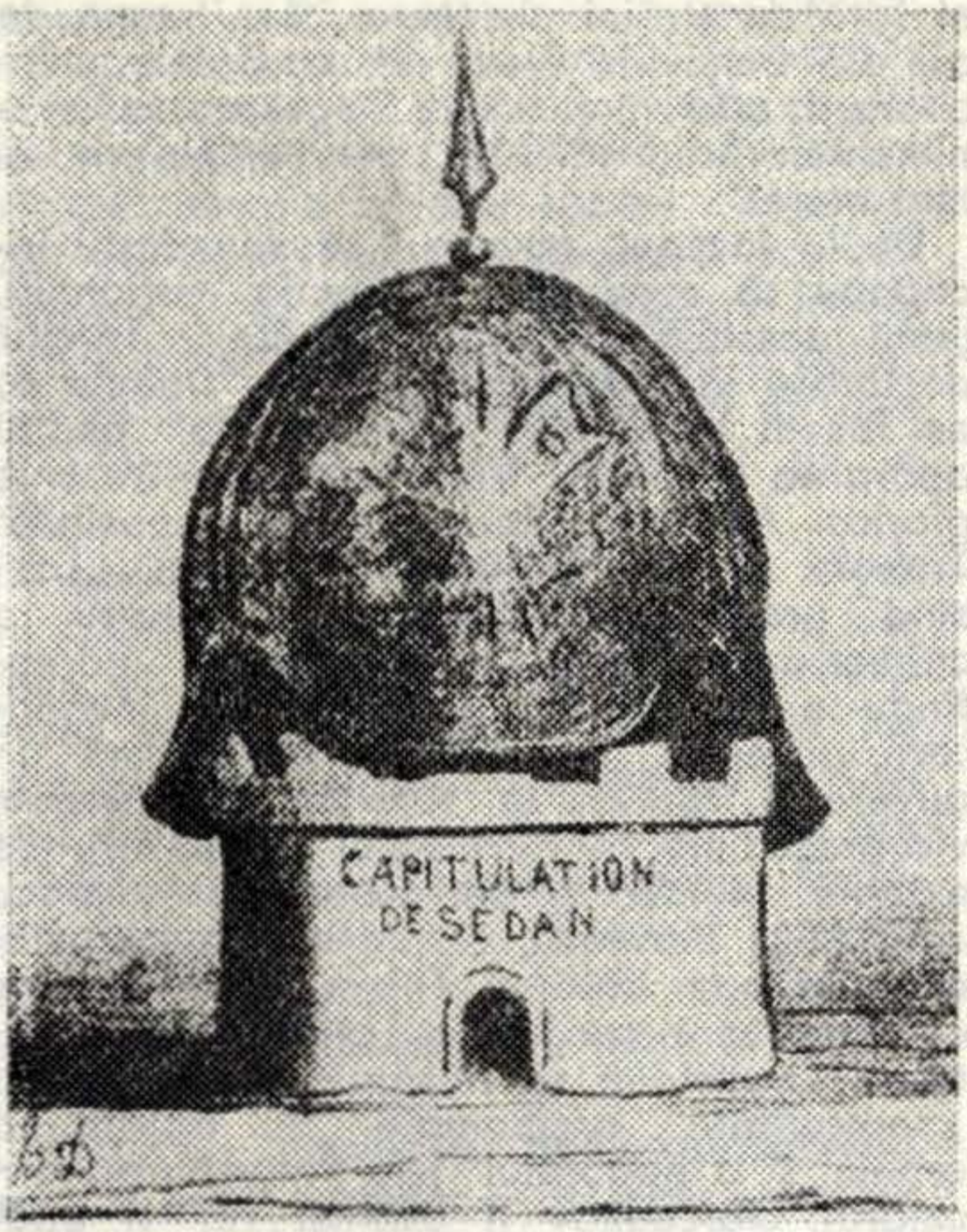

Monumentul funerar al celui de-al II-lea Imperiu...

națională" etc. —, în valuri, valuri mulțimile din toate cartierele Parisului se masează în Piața Concordiei, de unde invadează curtea palatului Bourbon și ocupă tribunele sălii de ședințe a Corpului legislativ. Peste capetele deputaților, voci din tribune dau expresie dorinței populare: „Abolirea Imperiului...", „Vrem republică democratică. Sînt douăzeci de ani de cînd o așteptăm!". Galeriile aplaudă furtunos. Se încearcă potolirea tumultului prin apeluri disperate la calm, legalitate, moderație, ordine. Dar agitația crește minut cu minut. Considerînd cu totul dezagreabilă această priveliște, Eugène Schneider, proprietarul faimoaselor uzine siderurgice „Creusot", încearcă să ridice ședința și abandonează fotoliul prezidențial. Masele forțează intrarea principală și ocupă băncile deputaților, tribuna însăși.

Léon Gambetta face eforturi să domine sala cu autoritatea personală:

— Atenție, cetățeni! Incinta nu trebuie violată! Stați liniștiți! Într-un sfert de oră decăderea din drepturi va fi votată și proclamată!

— Și republica? — clamează numeroase glasuri.

Situația devine tot mai confuză. Gambetta coboară, se sfătuiește cu o parte dintre colegii lui și se reîntoarce la pupitru:

— Cetățeni!... declarăm că Ludovic-Napoleon Bonaparte și dinastia sa au încetat pentru totdeauna să mai domnească în Franța.

— Și republica? — se aude din nou, ca un laitmotiv.

— Nu-i acesta locul unde trebuie să proclamăm republica — replică Jules Favre. Primăria este locul unde trebuie să o proclamăm.

— Trăiască Republica! — reia Gambetta ecoul sălii. Cetățeni, să mergem să o proclamăm la primărie!

În această zi cu un soare splendid, parizienii, în nesfîrșite coloane, de-a lungul cheiurilor Senei, se îndreaptă spre primărie, nesesizînd, în avîntul lor, că se lăsaseră înșelați de o manevră menită să asigure despresurarea adunării și să împiedice ca presiunea de masă să decidă adoptarea unor măsuri radicale. Ei intonează Marsilieza, smulgînd efigiile cu inițiala N (Napoleon) și tăblițele cu numele străzilor care aminteau regimul bonapartist. Pe la ora patru, relatează Paul Deschanel, unul din conducătorii aripei revoluționare, Millière, răspîndește deja prin ferestrele primăriei foi volante cuprinzînd lista unui guvern provizoriu, pe care se pot citi numele unor cunoscuți reprezentanți ai stîngii — Blanqui, Delescluze, Flourens, Félix, Pyat... precum și ai opoziției democrat-burgheze antinapoleoniene — Rochefort, Gambetta ș.a. Exponenții clasei dominante contracarează acest proiect lansînd ideea unui guvern compus din deputații Parisului, care va primi denumirea de „Guvern al apărării naționale". Toți membrii acestuia sînt republicani — comentează Jean Bruhat, Jean Dautry și Émile Tersen în lucrarea lor *Comuna din 1871*, dar toți sînt republicani burghezi care își asigură astfel beneficiul exclusiv al zilei. Poporul muncitor nu are în acest guvern nici un reprezentant autentic. Și cu toate acestea, membrii Corpului legislativ primesc vestea cu gesturi de dezaprobare și protest. Dar Thiers, singurul deputat de Paris care nu intrase în guvern, îi consiliază pe cei vreo două sute de colegi ai săi, reuniți în sufrageria președintelui acestei Camere, să se supună faptului împlinit și să se „retragă cu demnitate"*. Existența Corpului legislativ luă astfel sfîrșit. Al II-lea Imperiu lăsă locul celei de-a III-a Republici Franceze, care avea să dureze pînă în vara anului 1940.

Participarea activă a maselor populare, chiar dacă acestea au fost frustrate de roadele acțiunii lor, au imprimat zilei de 4 septembrie o nuanță revoluționară. „Fără re-

* Istoricul Jules Trousset, în *Histoire d'un siècle*, relatează ceea ce, pe bună dreptate, numește o scenă grotescă. Tot la 4 septembrie, ora 13. Senatul, la care nimeni nu se mai gîndea, s-a constituit și el în sesiune, în speranța că va fi dizolvat cu forța. Dar populația nu voia să facă acestei adunări onoarea de a se ocupa de ea. După ore de așteptare și pălăvrăgeală, senatorii se despărțiră, nu fără a fi exprimat *un ultim omagiu* împăratului.

publicani de acțiune, scrie istoricul Jacques Bainville, care luaseră cu forța porțile palatului Bourbon, strigaseră și amenințaseră tumultuos în Piața primăriei, Corpul legislativ al Imperiului ar fi rămas mandatarul Franței. Pentru a se naște ca și pentru a exista, Republica a avut nevoie de concursul revoluționarilor."

Evenimentele petrecute au un puternic răsunet în rîndurile celor proscriși de Napoleon. Luni, 5 septembrie, la ghișeul gării din Bruxelles, Victor Hugo solicită „un bilet pentru Paris". Grăbesc spre țară revoluționari din anul 1848, radicali antibonapartiști, blanquiști... Spre Paris voiajează, dar în strict secret, și trei prinți d'Orléans — ducele d'Aumale, ducele de Chartres, prințul de Joinville. De la reședința sa din Frohsdorf (Austria) își aruncă privirile spre catedrala Notre Dame un ins botezat cu apă din Iordan, adusă de Chateaubriand însuși, Henri-Charles-Ferdinand-Marie-Dieudonné d'Artois, duce de Bordeaux, conte de Chambord ; acest „rege în disponibilitate" * (de zeci de ani se intitula Henric V) se declară gata ca, înfășurat în drapelul alb cu flori de crin al Bourbonilor, să „apere gloriosul trecut al Franței și să-i pregătească viitorul".

Salvarea Franței este deviza la ordinea zilei ! Egoismul claselor dominante și a păturilor suprapuse — care identifică interesele lor meschine cu cele ale țării — se înfruntă cu spiritul de abnegație al poporului — adevăratul exponent al intereselor patriei sale. În confuzia care începe să înțelegerea situației și stabilirea celei mai juste orientări își face drum instinctul revoluționar al maselor, pentru care a salva Franța înseamnă a lupta cu arma în mînă împotriva dușmanului din afară și în același timp a ține în frîu forțele din interior care acționează contra intereselor națiunii.

„Marele eveniment al războiului"

Chiar din primele zile ale existenței celei de a III-a Republici, separația și neîncrederea dintre guvern și popor se fac repede simțite. Bizuindu-se pe tradițiile anterioare, cartierele Parisului își constituie comitete de vigilență, iar la 11 septembrie ia ființă Comitetul Central al celor 20 de arondismente, cu sediul în sala muncitorească din strada La Corderie, care devine inima Parisului în revoltă.

„Burghezia — notează în acele zile criticul reacționar Fr. Sarcey — se vedea strînsă între prusienii care-i puneau sula în coastă și cei numiți de ea roșii și pe care nu și-i putea închipui altfel decît cu pumnalul în mîini. Nu știu de care dintre aceste două rele se temea mai mult ; ura ei față de străini era mare, dar teama de cei din Belleville (unul din cartierele muncitorești cele mai active în vîltoarea evenimentelor din 1870-1871 — *n.r.)* era și mai mare."

De la început, guvernul se dovedește incapabil să conducă rezistența națională. Șeful acestuia, generalul orleanist Trochu, declarase la 4 septembrie : „Nu trebuie să ne facem iluzii. Noi vom rezista pentru apărarea onoarei. Vom sucomba în chip glorios. Apărarea Parisului este imposibilă. Trebuie să ne pregătim să murim". Lansînd proclamații demagogice pentru a calma avîntul popular și totodată îndreptîndu-se pe direcția concilierii cu invadatorii, guvernul apărării se transformă în guvern al trădării. În timp ce Jules Favre, vicepreședinte al guvernului și ministru de externe, inițiază și desfășoară tratative cu cancelarul Bismarck, curțile europene sînt colindate de bătrînul Thiers, care cerșește compasiune și sprijin. La Londra, primul ministru Gladstone se retrănșează în spatele „neutralității" proclamate „cu aprobarea reginei și a poporului" ; la Petersburg, cancelarul Gorceakov îi explică rar și apăsat că aici „Țarul singur e stăpînul ; or, țarul vrea pace" ; la Viena, cancelarul von Beust ar fi gata să-și dea acordul la tot ce s-ar întreprinde în Europa în favoarea Franței, „dar, vai, nu mai există Europa". Sintetizînd, parcă, gînduri ce circulă pe continent, un publicist austriac scrie : „Nu trebuie să te apropii de tigru cînd își sfîșie prada".

Într-adevăr, tigrul își sfîșie prada cu o poftă înspăimîntătoare. Spre luare aminte, în septembrie se publică la Berlin o hartă a „Guvernămîntului Alsaciei și Lorenei". Invazia se extinde continuu, sistematic și metodic. La 19 septembrie, capitala Franței e încercuită. Începe ceea ce lui Bismarck îi place să numească „marele eveniment al războiului" — asediul Parisului.

Dar populația Parisului este decisă să înfrunte cu bărbăție coloanele inamicului. „Parisul este hotărît mai degrabă să se îngroape sub ruine decît să se predea", proclamă, la 20 septembrie, Comitetul Central al celor 20 de arondismente. Toți bărbații în stare să poarte arme se înrolează în Garda națională, care numără peste 260 de batalioane, dintre care 200 predominant proletare, ai căror ofițeri, în virtutea trecutului lor și a atitudinii politice prezente, se afirmă nu numai ca șefi militari, ci și ca reprezentanți ai opiniei publice. Caracterul drept al războiului pe care Franța trebuie să-l poarte în continuare reprezintă un adevărat generator de elan patriotic. Parizienii sînt gata de orice sacrificiu. Dar guvernul ? Trochu pune orașul sub protecția sfintei Genoveva ; și la întrebarea privind măsurile de apărare, răspunde cu dezinvoltură că are un plan pe care l-a depus la d-l Ducloux — notarul său. Dar starea de efervescență crește

---

★ Expresia aparține lui Jules Claretie (*Portraits contemporains*, 1875).

permanent. La 22 septembrie, o manifestație de masă pretinde guvernului să adopte o atitudine energică față de Prusia, să decreteze mobilizarea generală, să ridice baricade. Masele își dau seama că guvernanții nu numai că nu consideră posibilă rezistența, ci că e vorba de trădare fățișă, că dacă acest guvern laș nu poate fi determinat la o acțiune efectivă, atunci nu este altă soluție decît să fie înlăturat de la putere.

Pe acest fond de mînie și revoltă ideea care apare ca salvatoare este aceea a Comunei. La sfîrșitul lui septembrie Comitetul Central al celor 20 de arondismente reclamă „alegerea imediată a membrilor Comunei din Paris", într-o compoziție care are în vedere *muncitori, revoluționari* și *socialiști cunoscuți*. Amintirea Comunei revoluționare din 1792, care a doborît regalitatea, și a celei din 1793, care i-a măturat pe girondini, exaltă spiritele.

Comuna — apreciază numeroși contemporani ai evenimentelor — ar găsi generali, oameni, praf de pușcă, tunuri și hrană, ar putea obține ridicarea asediului, ar bate prusienii, iar între zidurile orașului ar restabili munca, prosperitatea, liniștea! Lozinca Comunei este o dominantă a demonstrațiilor care au loc la 5, 8 și 10 octombrie. Guvernul constată gravitatea propriei situații și, după părerea lui Trochu, „trebuie să-și demonstreze fermitatea, pentru că altfel nu va mai fi luat în seamă nici de cei care în chip indirect vor să-l răstoarne, nici de cei care vor să-l apere..." Și mărginitul general cere o represiune drastică și promptă.

Relativa acalmie din următoarele trei săptămîni dă guvernului iluzia că se poate considera stăpîn pe situație. „Cît despre Comună, gîndesc cu voce tare unii miniștri, nimeni nu mai vorbește de ea!". Aceștia, observă generalul Ducrot, nu știu că la 28 octombrie, în strada Aumare, la o adunare, Ledru-Rollin exclamase: „Îmi amintesc că marea Comună a fost aceea care a salvat de străini pămîntul sacru al patriei..." Era o prelungire a semnalului de alarmă dat cu o zi mai înainte de ziarul „Combat", al lui Felix Pyat, care denunțase în fața întregii Franțe, ca pe o crimă de înaltă trădare, faptul că guvernul, prevalîndu-se de secretul de stat, ascunsese că „Mareșalul Bazaine a trimis un colonel în tabăra regelui Prusiei, pentru a negocia capitularea orașului Metz și încheierea păcii, în numele M. S. Napoleon III".

După Sedan, Franța își pusese speranțele în armata de la Metz, cea mai numeroasă și mai puternică. Comandantul ei însă, mareșalul **François-Achille Bazaine**, ostil republicii, menține în continuare drapelul imperial, așteaptă ca Parisul să cadă, spre a se impune ca singurul arbitru al situației. Rezistența locuitorilor capitalei îi dă peste cap planurile; el nu se mai gîndește decît la capitulare, care se va consuma la 27 octombrie *. Cuprinși de silă, francezii stigmatizează lașitatea și trădarea lui Bazaine; drept răspuns la un brevet de înmînare a Legiunii de onoare, cetățeanul Emilien Bouchotte îi trimite fostului comandant o scrisoare concepută în următorii termeni: „Refuz să primesc o decorație al cărui brevet este semnat cu aceeași cerneală cu care a fost iscălit actul capitulării armatei și a orașului meu natal". Dezarmați fără a se fi confruntat cu inamicul, 173 000 soldați și 6 000 ofițeri în nesfîrșite coloane iau drumul prizonieratului, urmărindu-și pentru ultima dată drapelele de luptă care decorează cartierul prințului moștenitor al Prusiei, Frederic Wilhelm.

---

* **Pentru această odioasă trădare, Bazaine va fi tradus în fața Consiliului de război abia în 1873, fiind condamnat la degradare militară și pedeapsa cu moartea. Dar în timp ce un simplu soldat pentru un fapt lipsit de gravitate ar fi fost împușcat fără milă, comentează Alexandre Zévaes (*Histoire de la Troisième République*), Bazaine a fost grațiat de președintele republicii, mareșalul Mac-Mahon, care-l secondase pe Napoleon III la Sedan.**

Thiers își sfătuia colegii să fie demni, ceea ce nu-l împiedica să cerșească ajutor pe la curțile Europei

Din octombrie pînă în ianuarie...

Vestea capitulării de la Metz răscolește Franța. La 31 octombrie, populația Capitalei, în frunte cu membrii Comitetului Central al celor 20 de arondismente, se îndreaptă spre primărie. Din cartierul proletar Belleville înaintează batalioanele lui Flourens. Mari pancarte dau glas deziderateloг populare: „Trăiască Republica! Trăiască Comuna! Mobilizare generală! Jos armistițiul! Moarte lașilor!". Dinspre strada Rivoli sînt escaladate grilele gardurilor, sînt dărîmate porțile masive de fier forjat. Cuprins de panică, guvernul se zăvorăște în Salonul galben. Dar ușa zboară din țîțîni și batalioanele revoluționare declară guvernul prizonier. Urcat pe masa de consiliu, Flourens dă citire listei unui nou cabinet.

Dar capii mișcării insurecționale nu s-au gîndit la paza și apărarea primăriei din afară. De această lipsă de prevedere profită susținătorii guvernului. Ministrul Picard caută să mobilizeze forțe credincioase, punînd în stare de alertă și corpul de armată staționat la Porte Maillot. Colonelul Ferri-Pissani discută individual cu ofițeri ai gărzilor naționale neantrenate încă în manifestație. Mulți ezită, alții declară că nu vor să ia parte la vărsări de sînge, unii consimt să meargă dar fără arme, alții agită pușcile în aer pentru cauza Comunei *. Pînă la urmă se găsește și cineva gata să acționeze pentru despresurarea guvernului: batalionul 106 din cartierul aristocratic Saint-Germain, elemente din alte batalioane burgheze și soldații gărzii mobile bretone. Către ora 4 din dimineața lui 1 noiembrie, miniștrii palizi sînt smulși din captivitate și insurgenții evacuați din primărie cu asigurarea că nimeni nu va suferi rigorile vreunei represiuni, că vor avea loc alegeri. După cîteva ceasuri, pe marile bulevarde, apar trei afișe care, subliniază Georges Bourgin, se contrazic flagrant între ele: unul anunță decizia primarilor privind convocarea pentru după-amiaza acelei zile a corpului electoral în vederea alegerilor municipale; un altul — guvernamental — anulează pe primul, deoarece interzice primarilor să deschidă scrutinul; în sfîrșit, o proclamație a generalului Trochu înfierează pe răsculați, aduce mulțumiri prietenilor „ordinei" și se declară în favoarea armistițiului cu puterea ocupantă. Guvernul, „ferm hotărît să curme orice dezordine de stradă pe timpul cît va dura asediul", anunță dezarmarea imediată și desființarea oricărui batalion al Gărzii naționale care ar ieși înarmat fără o convocare legală, și trimiterea în fața curților marțiale a oricărui comandant care și-ar convoca batalionul în afara exercițiilor regulamentare; cei mai notorii reprezentanți ai stîngii sînt revocați din funcțiile de comandanți de batalioane.

* Mărturie a generalului Ducrot în *La défense de Paris*, (1870-1871).

Ascensiunea Prusiei

In conflictul armat din 1870-1871 cele două state care s-au înfruntat nu erau de forțe egale. În aparență, Franța deținea superioritatea. In realitate, lucrurile stăteau altfel.

După înăbușirea mișcării revoluționare din 1848, situația politică și economică a statelor germane a evoluat într-un ritm foarte rapid. Iată principalele etape ale acestei evoluții:

1849

mai: **Prusia convoacă la Erfurt o adunare a reprezentanților statelor germane și formează, împreună cu 27 state mici, o** Uniune restrînsă, **la care nu participă Austria, Bavaria, Württemberg etc.**

septembrie: **Austria, jignită de inițiativa prusiană, amenință cu represalii. Intimidat, Berlinul acceptă un** Regim interimar, **în cadrul căruia conducerea politicii germane revine în comun Austriei și Prusiei.**

1850

februarie: **Sub presiunea Vienei, regatele Hanovra și Saxonia ies din** Uniunea restrînsă **și formează** Liga celor patru regi **— o alianță antiprusiană.**

martie: **La o nouă adunare a reprezentanților** Uniunii restrînse **se adoptă o „constituție federală", concepută de Prusia.**

aprilie: **Ca replică la noua inițiativă a Berlinului, Austria invită pe suveranii germani să se întîlnească la Frankfurt, pentru reconstituirea Dietei care își avea sediul în acest oraș. Se conturează astfel un conflict între adepții unei** Germanii mici, **conduse de Prusia, și cei ai unei** Germanii mari, **în frunte cu Austria.**

septembrie: **Marele duce de Hesse e izgonit de o insurecție. Înainte ca Viena să îl readucă la putere cu ajutorul armatelor sale, Prusia ocupă ducatul. Austria adresează Berlinului un ultimatum, cerîndu-i să-și evacueze trupele din Hesse, și prusienii se văd nevoiți să se supună.**

1851

august: **Refăcută sub presiunea Austriei, Dieta se întrunește la Frankfurt, abolind toate măsurile de liberalizare politică adoptate de unele state membre. Absolutismul Vienei triumfă pe toată linia.**

septembrie: **Prusia își ia revanșa pe tărîm economic, în-**

Dovadă de netăgăduit a adevăratelor sentimente ale elitei muncitorești *, insurecția din 31 octombrie a eșuat datorită slabei sale organizări, precum și faptului că Blanqui și Flourens s-au încrezut în asigurările guvernului, manifestînd mărinimie în loc să realizeze completa zdrobire a acestui adversar viclean. „Instaurarea victorioasă a Comunei din Paris la începutul lunii noiembrie 1870 (întreprinsă deja în marile orașe din țară, cu perspectiva sigură a unei extinderi în întreaga Franță) — spune Marx — nu numai că ar fi smuls apărarea din mîinile trădătorilor și ar fi insuflat entuziasm... dar ar fi schimbat total și radical caracterul războiului. Acesta ar fi devenit un război al Franței republicane, care ar fi înălțat drapelul revoluției sociale în secolul al XIX-lea împotriva Prusiei, portdrapelul spiritului de cucerire și al contrarevoluției... Prin *escamotarea* Comunei, la 31 octombrie, Jules Favre și compania au asigurat capitularea Franței în fața Prusiei...".

Dacă în perioada următoare, guvernul, făcîndu-și din Thiers un ambasador, va desăvîrși capitularea, Parisul și Franța luptătoare vor suporta privațiunile unui crunt asediu, vor face sacrificii consemnate pentru totdeauna de istorie ca un simbol al spiritului rezistenței populare, al curajului și eroismului. Populația înfruntă cu stoicism mizeria, lipsa de lemne de foc, de cărbune, de gaz, cere raționalizarea cărnii de

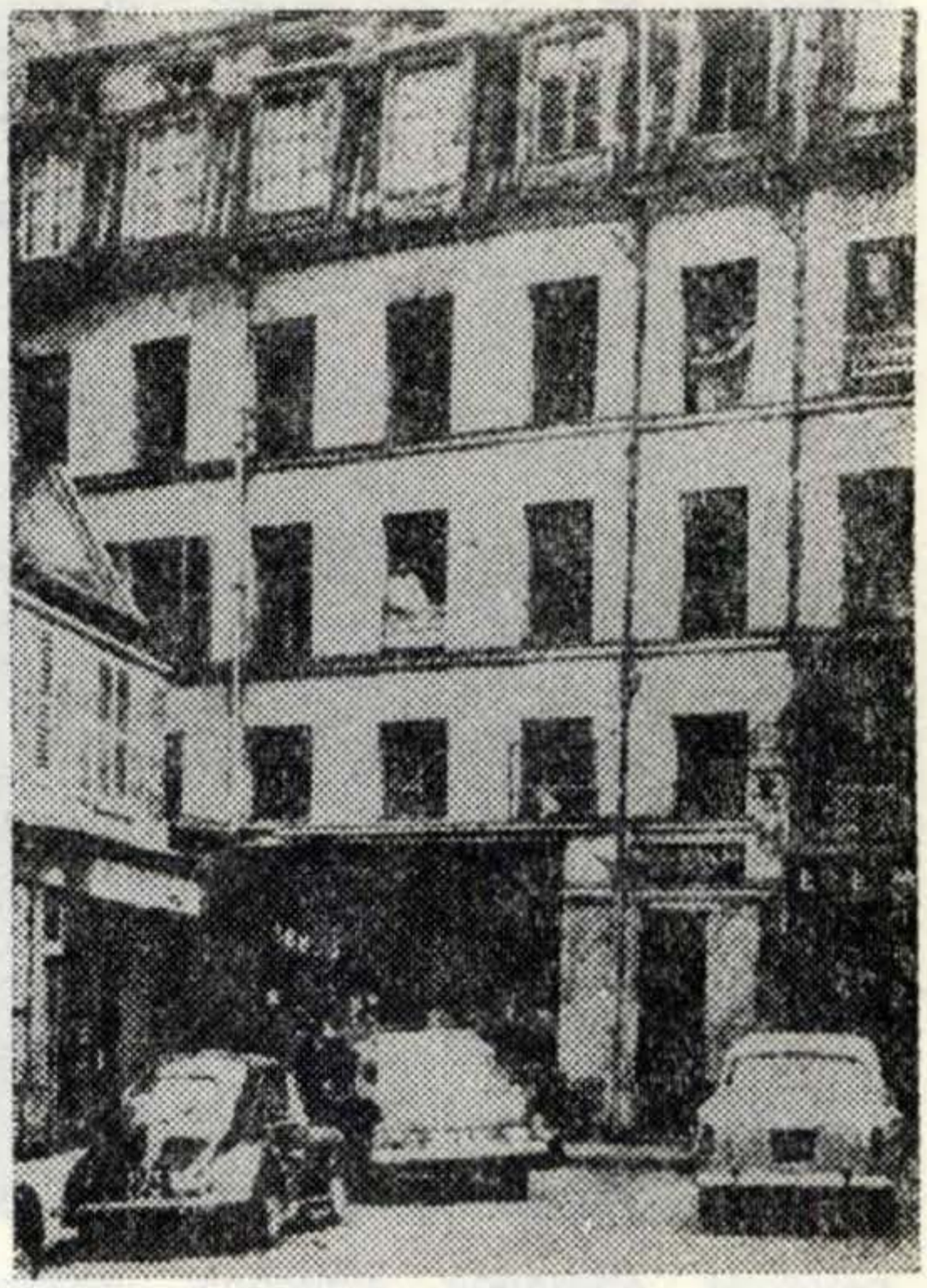

Imobilul din strada La Corderie devenit în acele luni inima Parisului...

★ **Apreciere cuprinsă în *Comuna din 1871* de Jean Bruhat, Jean Dautry și Emile Tersen, apărută în 1960.**

---

cluzînd statele germane de Nord în Uniunea vamală, **care este propria sa creație și din care Austria nu face parte.**

1852

aprilie : **După ce eșuează în tentativa de a forma o „uniune vamală" concurentă a celei dintîi, Austria atrage în orbita sa statele germane de Sud, în cadrul** Coaliției de la Darmstadt. **Prusia ripostează, dizolvînd** Uniunea vamală, **ceea ce provoacă fenomene economice atît de dezastruoase, încît statele germane insistă pentru reînființarea acestei grupări.**

1853

Uniunea vamală este refăcută, dar Austria continuă să fie ținută în afara ei.

1854-1863

Relațiile pruso-austriece se îmbunătățesc în aparență, dar balanța de forțe dintre cele două state se răstoarnă. Imperiul habsburgic este sfîșiat de contradicții interne. În 1859, înfrîngerile suferite de austrieci în războiul cu forțele franco-piemonteze și unificarea Italiei, consacrată în 1861, aduc Vienei o gravă scădere a prestigiului pe plan internațional.

In același interval, statele germane din Uniunea vamală **cunosc o mare dezvoltare economică : se exploatează din plin zăcămintele de cărbune și fier, se extinde rețeaua de căi ferate, tonajul tranzitat prin portul Hamburg se triplează, numărul băncilor și al societăților pe acțiuni crește considerabil. Oțelăriile și minele „Krupp" din regiunea Ruhrului își intensifică producția contribuind din plin la sporirea și modernizarea armamentului de care dispune Prusia. Inginerul Siemens instalează un cablu telegrafic subteran între Berlin și Frankfurt. Thalerul prusian devine unitatea monetară a mai tuturor statelor germane. Acestea se unesc, în 1859, în** Uniunea națională, **a cărei creare este opera Berlinului.**

Numit cancelar de noul rege al Prusiei, Wilhelm I, Bismarck își propune ca țel să realizeze unitatea Germaniei sub dominația Prusiei și să excludă Austria din familia statelor germane „nu prin cuvîntări și voturi ale majorității, ci prin fier și sînge". În această direcție, el se bucură de sprijinul nelimitat al ministrului de război, Roon, și al șefului Marelui stat-major, Moltke.

1864

Prusia și Austria invadează ducatele de limbă germană Schleswig, Holstein și Lauenburg, aflate în posesia Danemarcei, care e nevoită să le cedeze. Schleswigul revine Austriei, celelalte două Prusiei.

1865

octombrie : **Bismarck obține acordul lui Napoleon III pentru planurile sale agresive față de Austria.**

1866

aprilie : **Wilhelm I și Victor Emmanuel, regele Italiei, sem-**

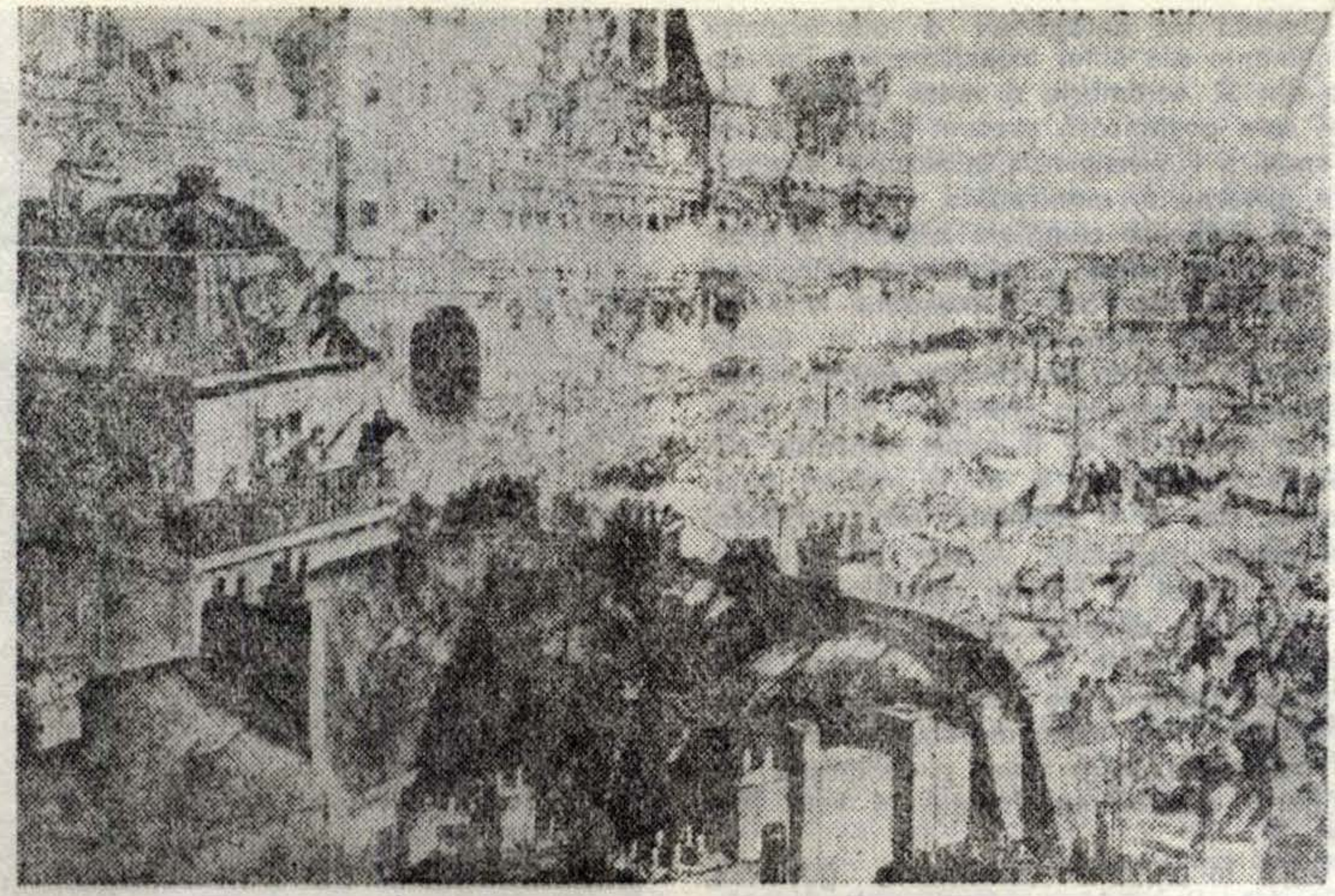

...iar primăria, locul marilor revendicări

cal, de pisică, de cîine, de șobolan. Nenorocirea Franței este un prilej de desfătare pentru presa și armata inamicului. Prizonierii francezi sînt siliți să asculte reflecțiile santinelelor : „Se pare că e foarte la modă ca în țara voastră să se mănînce carne de cîine și șobolan ; e bună ? Trebuie să fi mîncat, pentru că ducesele și marchizele voastre se desfată mîncînd-o ; dacă doriți, vă putem servi și aici".

Oamenii Parisului întăresc forturile, execută lucrări de apărare ; prin subscripție

neazã o alianță secretă, valabilă timp de trei luni.

iunie : **Pretextînd proasta administrare de către Austria a ducatului Schleswig, Prusia îl invadează. Războiul începe la 18 iunie. Austria e sprijinită de majoritatea statelor germane din Sud, dar Italia o atacă, invadînd regiunea Veneției, aflată încă sub dominația Vienei.**

iulie : **În bătălia de la Sadova, Austria e zdrobită.**

august : **Pacea este semnată la Praga. Confederația statelor germane** (Dieta de la Frankfurt) **e dizolvată, Austria fiind astfel exclusă de la orice amestec în treburile Germaniei. Prusia anexează definitiv ducatele Schleswig și Holstein, precum și Hanovra, Hesse și Frankfurt — teritorii și orașe cu un total de 4 000 000 locuitori. Veneția e transferată în mod indirect Italiei.**

1867

Statele și orașele libere germane care au mai rămas în Nord (circa 6 000 000 locuitori) sînt organizate de Bismarck într-o Confederație a Germaniei de Nord, în frunte cu Prusia, care deține conducerea în materie de armată, afaceri externe și finanțe. Alături de un Consiliu federal, care imită fosta Dietă de la Frankfurt, se crează un Parlament (Reichstag), **ai căror deputați sînt aleși prin vot universal pe întreg teritoriul Confederației și se consideră reprezentanți ai națiunii în întregul ei.** Reichstagul **este un instrument de centralizare a puterii în mîinile Prusiei.**

Statele germane din Sud — Würtemberg, Bavaria, Baden și Saxonia — formează și ele o Confederație, **care semnează alianțe militare cu Prusia. Germania Vienei face loc Germaniei Berlinului.**

1870

După conflictul pentru succesiunea la tronul Spaniei și telegrama de la Ems (Vezi „Magazin istoric" nr. 10/1970) conflictul dintre Franța și Prusia devine inevitabil. Napoleon III a suferit în ultimii ani o serie de înfrîngeri politice, militare și diplomatice : rolul ambiguu și nehotărît jucat de el în unificarea Italiei, dezastrul expediției din Mexic, frămîntările sociale și politice din interiorul țării sînt cîțiva dintre factorii care determină o șubrezire neîntreruptă și din ce în ce mai gravă a celui de-al II-lea Imperiu. Ca preț al neutralității sale în conflictul austro-prusian, Napoleon cere malul stîng al Rinului, dar Bismarck îl refuză categoric. Încercarea împăratului de a anexa Belgia se soldează și ea cu un eșec. Depeșa de la Ems face să se reverse paharul.

La 19 iulie, primul ministru Emile Ollivier anunță „cu inima ușoară" că Franța declară război Prusiei. Miniștrii de la Paris se întrec în pronosticuri optimiste, deși armata este mizerabil dotată și

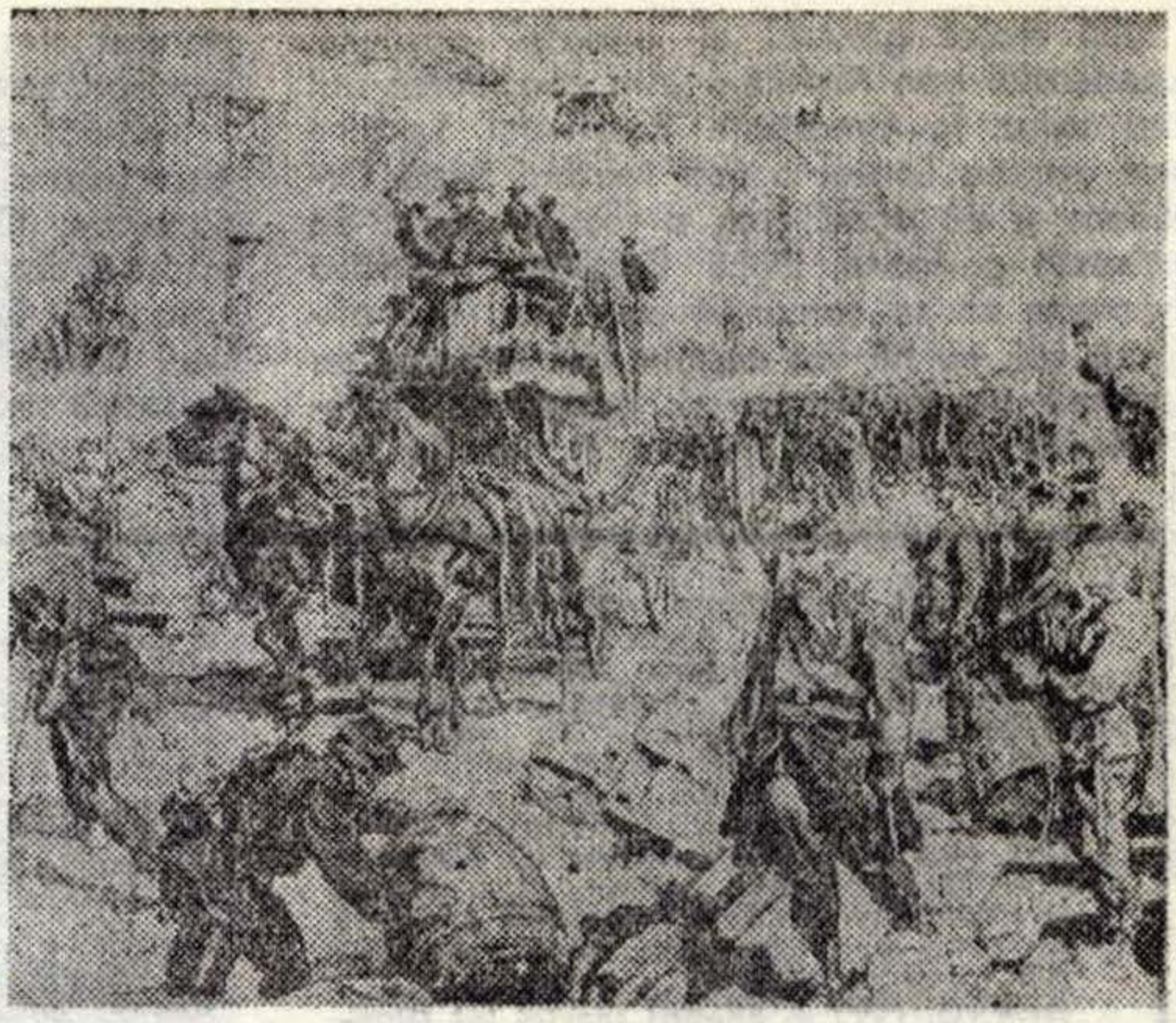

Baricadele s-au dat în lături : traversînd Parisul gata de luptă, poetul Victor Hugo își conducea fiul spre cimitirul Père Lachaise

publică sînt turnate tunuri ; în ateliere se modernizează vechea pușcă cu percuție. Multe imobile sînt transformate în spitale, unele sînt dărîmate din necesități militare. „E casa dv., doamnă ?" — este întrebată o bătrînă care privește cu liniște cum se prăbușesc zidurile locuinței sale sub cazmalele geniștilor. „Nu, domnule ; este a Franței !" În țară se înmulțesc acțiunile francTirorilor, partizanilor. În sprijinul poporului francez vin voluntari : italieni, polonezi, unguri, ruși, români ; însuși generalul Garibaldi răspunde prezent.

Pornit pe o cale dezonorantă, Guvernul apărării naționale urmărește scurtarea asediului prin înfometarea poporului, prin frînarea avîntului Gărzii naționale și calomnierea ei, prin atacuri aventuriste și ineficiente. Asupra moralului influențează și înfrîngerile din provincie. În seara de 5 decembrie, printr-un parlamentar, generalului Trochu primește o scrisoare de la șeful Sta-

comandamentul se află în mîinile unor mareșali și generali incapabili.

In arena internațională, **Franța era izolată. Rusia păstra cu amărăciune amintirea războiului din Crimeea, Anglia nu vedea cu ochi buni ambițiile lui Napoleon asupra Belgiei, Austria se temea de orice atitudine care ar fi putut irita Prusia, Italia avea ca principală** preocupare **eliberarea Romei de sub dominația papală și transformarea ei în capitala țării.**

Pe front, francezii suferă de la început serioase înfrîngeri. În august, ei sînt bătuți în Alsacia și Lorena, la Wissembourg, Froeschwiller și Forbach. Strasbourgul e asediat. Principala armată franceză, sub comanda mareșalului Bazaine, e încercuită la Metz. Mărșăluind în sprijinul ei, armata condusă de Napoleon III și mareșalul Mac-Mahon e înconjurată la Sedan: la 2 septembrie, împăratul capitulează și peste 12 000 soldați și ofițeri francezi sînt luați prizonieri.

Două zile mai tîrziu, populația Parisului ocupă sediul Adunării naționale, declarînd abolirea Imperiului și proclamînd Republica. Se formează un Guvern al apărării naționale **cu sediul la primăria orașului. Jules Favre, ministru în acest guvern, se întîlnește cu Bismarck pentru a discuta încheierea păcii, dar, în fața cererii de a ceda Alsacia, rupe negocierile. Începe asediul Parisului. O parte a guvernului se refugiază la Tours, restul rămîne în Capitală. Unul dintre miniștri, Léon Gambetta, trece în balon peste liniile prusiene și organizează rezistența în sudul și vestul Franței.**

În octombrie, Bazaine capitulează în fruntea celor 180 000 soldați și ofițeri pe care-i comandă în interiorul fortăreței Metz. Cele trei armate adunate de Gambetta sînt înfrînte în tentativele lor de a despresura Parisul. Aceeași soartă o suferă atacurile lansate de garnizoana Capitalei. Imediat după capitularea lui Napoleon, Bismarck începe să atragă statele germane de Sud în Confederația germană de Nord. **In decembrie, toate acceptă în principiu ideea unui Imperiu german unificat.**

1871

La 18 ianuarie, în Sala oglinzilor din palatul de la Versailles, Wilhelm I este încoronat împărat al Germaniei. S-a născut cel de-al II-lea Reich **(primul fiind socotit Sfîntul Imperiu romano-german, creat de Carol cel Mare).**

La 23 ianuarie, prin convenția de armistițiu, Franța este obligată să cedeze Alsacia și zona minieră din Lorena, trebuind să plătească, de asemenea, despăgubiri în valoare de 5 miliarde franci-aur.

La 10 mai 1871, aceste condiții sînt sancționate prin Tratatul de pace încheiat la Frankfurt.

lului major general al armatei prusiene, generalul von Moltke : „Am considerat util să aduc la cunoștința Excelenței Voastre că armata Loarei a fost înfrîntă lîngă Orléans și că acest oraș a fost reocupat de trupele germane. Dacă Excelența Voastră dorește să se convingă prin unul din ofițerii săi, eu nu voi neglija să-i eliberez un permis pentru ducere și întoarcere". Defetismul guvernului francez și mizeria poporului sînt alimentate și de începerea bombardamentelor masive asupra Parisului.

Înrăutățirea situației economice și militare determină o nouă activizare a maselor populare. Guvernul e acuzat deschis de trădare, iar generalii de incapacitate. Soluția : — Comuna ! La 5 ianuarie, Comitetul Central al celor 20 de arondismente lansează celebrul „Afiș roșu", în care se spune : „Politica, strategia, administrația

---

BLANQUI AUGUSTE (1805-1881), revoluționar francez, participant la revoluțiile din 1830 și 1848. Arestat și condamnat în repetate rînduri, el a stat în temnițe, între 1831-1879, în total 36 ani și 5 luni. Închis la 17 martie 1871, din ordinul lui Thiers, pentru a fi condus răscoala din 31 octombrie 1870, a fost ales în lipsă membru al Comunei din 1871. Comunist utopic, el a crezut că revoluția poate fi înfăptuită de către un grup de complotiști, fără participarea largă a maselor.

BLANQUIȘTI — adepții teoriei lui Blanqui.

COMUNA DIN 1789-1795. După căderea Bastiliei, în 1789, revoluționarii din Paris au creat un organ de conducere al orașului : Comuna. Cu caracter provizoriu la început, și cu puterea limitată doar asupra Capitalei, Comuna a devenit mai apoi o adevărată putere de stat populară, avînd ca obiectiv organizarea apărării naționale și transformarea democratică a Franței. In august 1792, ea a forțat Adunarea legislativă — alcătuită din nobilime și burghezie — să decreteze suspendarea monarhiei și arestarea familiei regale. În 1793, Comuna a dus o politică de înlăturare a girondinilor.

DELESCLUZE CHARLES (1809-1871), om politic francez, ales, în 1871, deputat al orașului Paris în Adunarea națională. Membru al Comunei, a murit pe baricade.

DUVAL EMILE VICTOR (1841-1871), general francez, unul din șefii militari ai comunarzilor, împușcat de către contrarevoluționari.

FAVRE JULES (1809-1880), om politic francez, ministru de externe în Guvernul apărării naționale, format la 4 septembrie 1870. A contribuit la înăbușirea Comunei din Paris și a fost unul din semnatarii tratatului de pace de la Frankfurt.

FLOURENS GUSTAVE (1838-1871), naturalist francez, membru al Academiei de Științe din Paris. După ce l-a cunoscut pe Karl Marx în Anglia, a intrat în Internaționala I. A condus, împreună cu Blanqui, răscoala din 31 octombrie 1870 și a luptat pentru înfăptuirea Comunei din Paris. A fost ucis în chip bestial de jandarmii lui Thiers.

GAMBETTA LEON (1838-1882), avocat și om politic francez. Fruntaș al opoziției republicane din timpul lui Napoleon III, a fost ales deputat în 1869 ; în Guvernul apărării naționale a deținut funcția de ministru de interne și mai tîrziu și pe cea de ministru de război. A susținut ideea „colaborării de clasă" a proletariatului cu burghezia. S-a manifestat ca anticomunard.

GIRONDINI — nume dat în timpul revoluției burgheze din Franța reprezentanților intereselor burgheziei industriale, comerciale și financiare. Conducătorii acestora erau în mare parte originari din departamentul Gironde, de unde și numele.

HENRI V (Henri-Charles-Ferdinand-Marie-Dieudonné d'Artois, duce de Bordeaux, conte de Chambord, 1820-1883), fiu postum al ducelui de Berry, nepot al lui Carol X. La moartea acestuia (1836) a devenit pretendent legitim la tronul Franței, luînd numele de Henri V, dar nu a domnit niciodată.

ORLEANIȘTI — membri ai partidului orleanist, format în 1830 din inițiativa lui Thiers, Molé și Talleyrand pentru aducerea la tron a lui Ludovic Filip de Orléans. După revoluția din 1848, majoritatea orleaniștilor l-a susținut pe Napoleon III. Cînd cel de-al II-lea Imperiu a luat sfîrșit, orleaniștii, conduși de Filip de Orléans și alți membri ai casei de Orléans, au împiedicat încoronarea lui Henri V ca rege al Franței.

PYAT FÉLIX (1810—1889), scriitor, gazetar, conducător al ziarelor „Le Combat" și „Le Vengeur", membru al Comunei din Paris ; a fost nevoit să plece în exil pentru a scăpa de represalii.

RIGAULT RAOUL (1846-1871), jurnalist francez, membru în Comitetul central și procuror al Comunei din Paris, împușcat de contrarevoluționari.

ROCHEFORT HENRI (1831-1913), gazetar și om politic francez. A atacat vehement, în scris, cel de-al II-lea Imperiu, iar pentru articolele sale apărute între 1870-1873 în ziarul „Mot d'ordre" a fost deportat în Noua Caledonie.

THIERS ADOLPHE (1797-1877), avocat, istoric și om politic francez. Ministru în repetate rînduri și prim-ministru între 1836-1840. Deputat în cea de-a II-a Republică, a sprijinit venirea la putere a lui Napoleon III. Devenit șef al puterii executive, în februarie 1871, a încheiat, în condiții umilitoare pentru Franța, pacea preliminară prin care s-a sfîrșit războiul franco-prusian. A organizat reprimarea sîngeroasă a Comunei din Paris. Între 1871-1873 a fost președintele Republicii franceze.

TROCHU LOUIS JULES (1815-1896), general francez, guvernator militar al orașului Paris în 1870, președinte al Guvernului apărării naționale după revoluția din 4 septembrie.

Franța recunoscătoare îi oferă trădătorului Bazaine un streang

de la 4 septembrie — această continuare a Imperiului — sînt condamnate. Loc popo-rului ! Loc Comunei !". La 21 ianuarie, strigînd „Trăiască Comuna !", membrii gărzilor naționale din cartierele muncitorești asaltează închisoarea Mazas și eliberează pe Flourens și alți deținuți politici, participanți la evenimentele din 31 octombrie 1870. A doua zi, are loc cea de-a doua încercare practică de instaurare a Comunei. Cîntînd „Carmagnola", membri ai gărzilor naționale din arondismentele X, XIII, XIV, în frunte cu Duval, Rigault și Sapia, se concentrează în fața primăriei. Strigătele lor de „Război pînă la capăt ! Comuna !" sînt acoperite de salvele trase de oamenii guvernului prin ferestrele primăriei. Insurgenții, la rîndul lor, instalîndu-se în casele vecine, ripostează. Dar și de această dată, rezultatul este favorabil forțelor guvernamentale. Evenimentul este folosit drept pretext pentru arestarea a numeroase elemente revoluționare, dizolvarea cluburilor, suspendarea a șaptesprezece ziare etc. Și în timp ce revoluția își îngroapă morții, reacțiunea îl trimite pe Jules Favre pentru a trata cu cancelarul Imperiului german capitularea Parisului. Convenția de armistițiu e publicată la 29 ianuarie, dată la care pe centura de forturi din jurul capitalei franceze se arborau drapelele cu vulturii imperiali ai celui de-al II-lea Reich.

(Continuare în numărul viitor)

Un istoric american despre Transilvania

Prezența numelui istoricului american Keith Hitchins pe coperțile unei cărți închinate cercetării istoriei moderne a Transilvaniei, este un lucru firesc, dacă ținem seama de faptul că autorul e un fin cunoscător atît al situației acestei provincii românești, cît și al contradicțiilor politice atît de complicate care, în cea de-a doua jumătate a secolului XIX, au zdruncinat în mod constant echilibrul Imperiului habsburgic. Alcătuită din trei capitole distincte, lucrarea are totuși un caracter unitar. O primă parte se intitulează **Andrei Șaguna și românii din Transilvania în timpul decadei absolutiste (1849-1859).** Al doilea studiu este intitulat **Românii din Transilvania și compromisul dualist (1865-1869),** iar cel de-al treilea este în întregime dedicat unui generos slujitor al idealului național : publicistul Nicolae Cristea, reprezentant tipic — după părerea autorului — al noii generații de intelectuali români.

Autor al mai multor lucrări care vădesc o migăloasă cercetare a arhivelor și izvoarelor epocii, profesorul K. Hitchins — care ne-a vizitat de altfel recent țara — zăbovește cu temeinicie asupra efortului statornic făcut de-a lungul veacurilor de românii transilvăneni pentru a-și apăra libertatea și ființa națională.

A.C.

Mîndria pămîntului

GH. I. IONIȚĂ
doctor în istorie

Încă în a doua jumătate a anului 1933, în afară de manifestările de solidaritate cu luptele muncitorești din februarie și procesul conducătorilor acelor lupte, au avut loc numeroase acțiuni țărănești. Muncitorii agricoli s-au situat printre participanții activi la aceste mișcări. «Un nou val de mișcări țărănești se ridică în toată țara — scria „Scînteia" din 1 august 1933. Țăranii iau la goană pe perceptori și jandarmi, împiedicînd încasarea impozitelor și executiile silite, ocupă cu forța izlazuri, moșii și păduri, se opun la arestările și teroarea dezlănțuită de jandarmi la sate și împiedică confiscările și alte măsuri de jefuire și asuprire a lor».

În multe sate din țară, ciocnirile cu jandarmii s-au înmulțit. La Fărcașele (Romanați), Ditrău (Mureș), Marghita (Bihor), Cogeasca (Iași), Lunca de Jos (Ciuc), țăranii au pus mîna pe furci și coase alungînd pe jandarmi și perceptori. La Cogeasca, țăranii „cu furci și cu topoare s-au dus în fața conacului boieresc cerînd să li se elibereze izlazurile răpite". Amenințarea cu împușcarea nu i-a speriat pe țărani, care „au năvălit atunci asupra conacului, au dezarmat și au bătut pe acei ce-i amenințaseră cu moartea și au nimicit conacul".

La Roșioni (Brăila), țăranii au ocupat izlazurile, alungînd gwarzii înarmați trimiși împotriva lor. Cei din Cornești (Iași) au intrat pe moșia marelui proprietar Cruceanu, mutînd hotarul dincolo de pămînturile care le fuseseră răpite. Cînd autoritățile au vrut să răpească o parte din izlaz, țăranii din Galu (Neamț) au sărit cu topoarele. La Ofelec (Timiș), ciocnirea dintre săteni și autorități s-a încheiat cu dezarmarea grănicerilor trimiși contra lor, ceea ce a dus apoi la arestarea a o sută

de țărani. La Sălătruc (Argeș), ciocnirea s-a soldat cu mai mulți răniți din partea țăranilor. La Cheri (Arad), bande de huligani înarmați care terorizau populația comunei, sub ochii îngăduitori ai autorităților, au fost înconjurați de săteni și bătuți ; numai cu greu au fost salvați de către jandarmi.

În cursul anului 1934, manifestările de nemulțumire au continuat, ele luînd, ca urmare a muncii desfășurate de P.C.R. și alte organizații democratice, un caracter din ce în ce mai organizat. În satele din preajma centrelor industriale (București, Ploiești, Galați, Bacău, Cluj, Oradea, Iași, Tg. Mureș, Constanța) țăranii căutau sprijin în rîndurile muncitorilor din fabrici, care locuiau în mediul rural sau care aveau contact cu satul. La rîndul lor, numeroși locuitori din jurul unor asemenea orașe se aflau alături de muncitori în timpul grevelor, aducîndu-le hrană, manifestîndu-și solidaritatea, protestînd împotriva arestărilor etc.

Lupta a luat forme tot mai diverse. În comuna Marghita (Bihor), administratorul moșiei refuzînd să le satisfacă revendicările, argații, la îndrumarea organizației locale a P.C.R. au organizat o grevă. Acțiunea argaților de la Marghita, din primăvara anului 1934, a stîrnit panică în rîndul moșierilor din regiunile învecinate, care într-un glas au cerut înăbușirea ei imediată. Detașamentele de jandarmi au împînzit satul silind o parte din nemulțumiți să reia lucrul, iar pe alții să părăsească localitatea.

Ciocniri repetate între țărani și proprietari au avut loc în regiunile împădurite ale țării (Carpații Răsăriteni, Munții Apuseni). În 1934, cu deosebire în pădurile aparținînd baronilor de pe Valea Mureșului, în cele ale regelui și marilor moșieri din Moldova au izbucnit o serie de incendii care au determinat o amplă acțiune organizată de autorități pentru descoperirea făptașilor. După cercetări amănunțite s-a stabilit că sărăcia și nemulțumirile țăranilor, ura lor împotriva marilor proprietari au stat la baza acestor incendii, că „țăranii din partea locului sînt cei ce au provocat incendiile" („Clopotul" din 11 mai 1934). Ba mai mult, cei „din apropierea pădurilor incendiate refuză să dea ajutor la stingerea incendiilor." Aceste acțiuni au făcut ca „prin sate [...] să circule o serie de zvonuri ce anunță o revoltă generală...".

Evenimentele din regiunile împădurite aveau să constituie obiectul unor vii dezbateri în Parlament. Deputatul P. Alexandru, prezentînd rezultatul investigațiilor sale în regiunile împădurite ale nordului Moldovei, arăta printre altele că „țăranii au protestat în fața autorităților locale, dar nu s-au luat măsuri". Cei care lucrau cu ziua la tăiatul lemnelor, ca și țăranii de pe moșii, erau la bunul plac al proprietarilor, care-i sileau să muncească cu retribuții foarte mici. „Văzînd că nu le vine nici un ajutor de nicăieri — adăuga îngrijorat acest exponent al claselor dominante — (țăranii — **n.r.**) pierd credința în cei care cîrmuiesc și au cîrmuit țara pînă acum și își îndreaptă nădejdile în altă parte. Sub teroarea exploatării lor germinează disperarea și revolta" („Monitorul oficial", nr. 9, 1934, p. 475).

Temniță pentru rebeliune

O mișcare vie s-a manifestat, de asemenea, printre țăranii din regiunile de podgorii ale Olteniei. „Sîntem goi și flămînzi — arătau ei în moțiunea adoptată la o întrunire de protest ținută la Drăgășani — dreptate cerem, dacă nu ni se va da, o cucerim, că ne-au învățat Mărășeștii, Oituzul și Neajlovul cum se cucerește o cauză și o dreptate." „A fost un mare noroc pentru liniștirea spiritelor prezența parlamentarilor care au dat asigurări solemne că vor fi în Parlament cei mai aprigi luptători ai cauzei podgorenilor", arătau organele poliției, relatînd despre frămîntările podgorenilor din Oltenia anilor 1934-1935. Intervenția acestora a contribuit la împiedicarea transformării agitațiilor într-o revoltă. „Astfel — notau organele de poliție — toate măsurile de ordine ce se luaseră cu sute de soldați blocați pe la instituții, cum și poliția cu toate organele ei, rămîneau nevolnice față de marele număr al podgorenilor"

Frămîntările țărănești din Oltenia tindeau să se generalizeze, fapt pentru care în 1934, Inspectoratul regional de poliție din Craiova a cerut organelor în subordine să raporteze „în mod regulat, săptămînal, starea de spirit a întregii populațiuni [...]. Raportul urmează să fie la această poliție cel mai tîrziu în dimineața fiecărei sîmbete, neadmițîndu-se nici o întîrziere". Șeful Poliției și cel al Siguranței subliniau că Direcțiunea Generală a Poliției „pune mare preț pe aceste rapoarte".

Marea desfășurare de forțe polițienești și jandarmerești în satele Olteniei, în anii 1934-1935, avea menirea să înăbușe orice încercare de răzvrătire a țăranilor. Posturile de jandarmi, beciurile poliției din Craiova, Calafat, Băilești, Caracal, Balș, Corabia, Strehaia erau ticsite cu țărani implicați în conflicte cu autoritățile.

În multe comune din Muntenia și Dobrogea nemulțumirile țăranilor nevoiași

◀ *1934 : demonstrație țărănească*

împotriva mizeriei, a terorii autorităților locale, a impozitelor înrobitoare, a cămătarilor, a vînzării cu toba a avutului, duceau adesea la conflicte cu jandarmii, cu autoritățile locale. Așa s-a întîmplat în județul Ilfov, în satele Plumbuita, Preasna, Tămădău. „În cele din urmă, 12 țărani au fost întemnițați sub învinuire de rebeliune" („Răscoala" din 1934).

Analiza de către P.C.R. a situației grele în care se aflau țăranii români și secui din Valea Ghimeșului a dus la concluzia necesității organizării luptei revoluționare a țărănimii din această regiune („Noi vrem pămînt", 8 februarie 1935). Forma tactică de bază a organizării luptei țărănimii din Valea Ghimeșului a constituit-o comitetul de acțiune.

Sub directa îndrumare a partidului, la începutul lunii septembrie 1934 a fost organizată o consfătuire ilegală la care au participat activiști ai P.C.R., ai MADOSZ-ului, membri ai celulei comuniste din Valea Ghimeșului, muncitori de la fabricile de cherestea, țărani săraci. Consfătuirea nu numai că a strîns laolaltă reprezentanți ai muncitorilor și țăranilor, români și secui, cărora le-a înfățișat comunitatea intereselor și țelurilor lor, ci le-a arătat și ceea ce avea să însemne ea pentru organizarea viitoarelor acțiuni.

Comitetul de acțiune pe întreaga Vale a Ghimeșului era alcătuit din 11 membri, dintre care trei femei. Acestuia îi revenea sarcina ca în fiecare comună (Ghimeș-Făget, Lunca de Sus și Lunca de Mijloc), să organizeze acțiunile țărănimii pentru stăvilirea samavolniciilor autorităților, a abuzurilor jandarmilor și Consiliului comunal, a perceptorilor și baronilor proprietari de păduri.

De la faza alegerii Comitetului de acțiune pe întreaga regiune a Văii Ghimeșului s-a trecut la faza alegerii comitetelor locale, pe sate. Acestea erau alcătuite din țărani români și secui, bătrîni, femei și tineri, care se manifestaseră activ în susținerea revendicărilor formulate în adunările organizate de către membrii Comitetului de acțiune pe întreaga Vale a Ghimeșului („Tînărul leninist" din 1 ianuarie 1935). Sarcinile comitetelor de acțiune locale erau strîns legate de activitatea Comitetului de acțiune pe întreaga Vale a Ghimeșului, care astfel reușea să ducă pînă în ultima casă a celui mai îndepărtat cătun chemările la luptă ale partidului comunist.

P.C.R., bizuindu-se pe muncitorii forestieri organizați, pe stadiul pregătirii țăranilor, pe starea de adîncă nemulțumire a populației din Valea Ghimeșului, pe frontul comun de luptă al muncitorilor și țăranilor, a apreciat, la mijlocul lunii octombrie 1934, că sînt prielnice condițiile pentru a se trece la declanșarea luptei revoluționare a maselor țărănimii ghimeșene. În seara de 14 octombrie s-a efectuat mobilizarea comitetelor de acțiune locale. Prin curieri speciali, dinainte pregătiți, prin oameni de legătură au fost transmise itinerarul pe care să se deplaseze sătenii, locurile de întîlnire, ora, lozincile etc.

Obida celor care-și cer drepturile

Mii de țărani din Ghimeș-Făget, Lunca de Mijloc și Lunca de Sus s-au pus în mișcare. Opt sute de țărani au înconjurat primăria din Ghimeș-Făget. La Lunca de Mijloc, membrii comitetului de acțiune din comună au redactat un program de revendicări în 5 puncte, care a fost semnat de cîteva sute de țărani. Înainte de enumerarea revendicărilor se arăta că țăranii nu mai pot suporta execuțiile silite pentru impozite, care au ajuns să întreacă orice limită („Brasci Lapok" din 19 octombrie 1934).

Cu furcile și ciomegele, țăranii au pus pe fugă consilierii comunali. Între timp, răsculații au forțat ușile și au ocupat cea mai mare parte a clădirii. Venirea jandarmilor, chemați de primar, nu a stăvilit valul de revoltă ce cuprinsese mulțimea și aceasta a pus stăpînire pe primărie. La primele focuri trase, femeile s-au așezat în fața armelor, iar bărbații i-au dezarmat pe jandarmi. Primăria se afla în mîinile răsculaților. În aceeași vreme, țărani și muncitori forestieri înarmați cu țapine și topoare băteau la porțile comercianților speculanți pentru a-i aduce la primărie spre a fi judecați de către cei pe care îi jefuiseră pînă la ultimul ban.

La 15 octombrie, comuna Ghimeș-Făget se afla sub stăpînirea maselor de țărani revoltați. Cea mai mare parte a Consiliului comunal fugise. O parte din organele oficiale însă se aflau imobilizate la primărie, iar jandarmii erau dezarmați. Comitetul de acțiune și membrii delegației au început să împartă țăranilor bunurile sechestrate de autorități. În entuziasmul general, sătenii s-au înapoiat la casele lor, cu lucrurile pe brațe sau în căruțe, formînd un lung convoi.

După dezarmarea jandarmilor, care se concentraseră la Ghimeș-Făget, autoritățile nu s-au încumetat să atace pe răsculați. Forțele represive burghezo-moșierești doreau totuși să stingă cît mai degrabă focarul răscoalei. Ca atare, începînd de a doua zi, satele din Valea Ghimeșului au fost împînzite cu jandarmi și soldați. Zile în șir, cît a durat anchetarea a zeci și sute de țărani, patrule de jandarmi și soldați au străbătut ulițele satelor. Primăriile, oficiile poștale, încrucișările de drumuri, gara, podurile erau păzite de puternice detașamente jandarmerești.

Înăbușirea răscoalei, procesul intentat apoi, condamnările, n-au reușit să stingă elanul revoluționar al ghimeșenilor. La procesul răsculaților, desfășurat la Miercurea

Ciuc, au fost dezvăluite de către acuzații, martorii și avocații apărării cauzele care i-au determinat pe țărani să se ridice la luptă. „În acest proces sînt fapte care trebuie cunoscute în lumea întreagă" — sublinia Ion Gheorghe Maurer, ca avocat al țăranilor răsculați. Trebuie cunoscute „fiind vorba de obida țăranilor, care n-au cerut decît drepturile lor și nu sînt de condamnat" („Universul" din 17 aprilie 1935).

Solidaritate

Împotriva condamnării țăranilor răsculați s-a ridicat valul solidarității proletare, al protestelor țăranilor, intelectualilor și funcționarilor din numeroase localități. „Subsemnații, protestăm împotriva punerii sub acuzare a țăranilor din Valea Ghimeșului, pentru aceea că ei au protestat în masă contra sechestrărilor fiscale forțate și nedrepte. Protestăm împotriva punerii lor sub acuzare sub orice formă din această cauză. Cerem ștergerea definitivă a procesului" [1]. Sub asemenea rînduri, care exprimau profundul atașament al maselor de muncitori, țărani și intelectuali față de ghimeșenii răsculați, se înșiruiau zeci și sute de semnături ale muncitorilor din fabricile Bucureștilor, Clujului, Brașovului, Tg. Mureșului, Sighișoarei, Mediașului.

La Cluj, 320 de muncitori și-au pus iscăliturile sub protestul care cerea imediata eliberare a țăranilor răsculați. Din Tg. Mureș au fost trimise liste cu 260 de semnături ale muncitorilor. La Brașov, cu toate piedicile puse de direcțiile fabricilor și poliție, s-au ținut întruniri de protest în cadrul cărora s-au iscălit liste care au fost trimise tribunalului din Miercurea Ciuc [2]. La Dej, muncitorii s-au întrunit la sediul sindicatului din localitate, au înfierat acțiunile guvernanților și au ales o delegație care să se prezinte la proces. La Zalău și Sibiu, la Mediaș și Sighișoara, protestele semnate de muncitori au fost însoțite de liste cu sume de bani donate pentru ajutorarea țăranilor [3]. Zeci de muncitori care s-au ridicat în apărarea luptei drepte a țăranilor au fost ridicați de către poliție de acasă, din fabrici și duși la comisariate pentru interogări [4]. Mai multe procese au fost intentate muncitorilor pentru „sprijinirea rebeliunii țăranilor". Numai la Sibiu, poliția a interogat 88 de muncitori care în adunarea sindicală s-au declarat solidari cu țăranii răsculați. [5]

Aceste acțiuni de sprijinire a luptei țăranilor din Valea Ghimeșului reflectau atitudinea clasei muncitoare, a hegemonului luptei maselor largi populare, față de țărănime.

Ca urmare a muncii depuse de P.C.R. și de organizațiile sale de masă legale, în primăvara, vara și toamna anului 1935 au avut loc numeroase acțiuni țărănești. **„Nu există județ în care țăranii să nu fie răsculați cel puțin în două-trei sate"** („Noi vrem pămînt" din aprilie 1935).

Caracteristice acestei perioade au fost acțiunile împotriva fiscalității excesive, a datoriilor și impozitelor, a executărilor silite. **„Sat după sat se ridică mai puternic. Țăranii refuză cu forța să plătească impozite, bat și alungă din sat pe percептori, iau la goană pe cei ce vin să pună sechestru și să rechiziționeze"** — sublinia ziarul „Scînteia" din martie 1935. Tot mai insistente deveniseră acțiunile de rezistență ale țăranilor împotriva încercărilor autorităților jandarmerești de a-i împiedica să se întrunească spre a-și discuta situația. Pe unul din steagurile celor 4 000 de țărani, sosiți din județul Tutova la Iași pentru a manifesta contra guvernului, scria cu litere mari : „Vrem unirea țăranilor cu muncitorii de la orașe" („Scînteia" din 30 iunie 1935).

„Cerem pîine, pîine, pîine!"

În primăvara și vara anului 1936, acțiunile țărănimii pentru pămînt, împotriva exploatării moșierești, a jafului fiscal au căpătat o mare amploare. Concludente, pentru energiile revoluționare și capacitatea de luptă de care dispuneau, sînt acțiunile desfășurate de moți. Revoltați împotriva situației lor grele, la 14 martie 1936 au adresat Comitetului Executiv al Frontului Plugarilor următoarea scrisoare : „Vă rugăm să luați toate măsurile pentru a se face o mare adunare, dar nu numai la Deva, ci în toate județele acestei țări, ca să ne adunăm toți plugarii și muncitorii, într-o singură zi, și să plecăm spre București, unde să luăm de gît pe hoții care nădușesc în grăsime" [6]. Preconizînd ideea unui marș al foamei asupra Bucureștilor, moții arătau : „Vom pune noi mîinile pe coase și sape și pînă la București nu ne oprim și ne-om face noi dreptate". La fel de elocventă prin conținutul său este și telegrama expediată la 11 iulie 1936 lui Carol II în numele a peste 14 000 de țărani din Băilești (Dolj), în care se scria : **„Cerem pîine, pîine, pîine ! Nu avem pîine!"**

În anii imediat următori crizei economice din perioada 1929-1933, P.C.R., folosind experiența acumulată în etapele precedente și mobilizînd tot mai susținut organizațiile democratice de masă la o activitate cu caracter permanent la sate, a reușit să înregistreze importante succese în atragerea țărănimii alături de clasa muncitoare, pentru ducerea de acțiuni economice-sociale comune și făurirea unui larg front al forțelor antifasciste, antihitleriste.

[1] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 96, dosar 1 197, fila 76.
[2] *Loc. cit.*, fila 7.
[3] *Loc. cit.*, fila 4.
[4] *Loc. cit.*, dosar 1 198, filele 78-80.
[5] *Loc. cit.*, fila 77.
[6] Arhiva dr. Petru Groza, cutia 26, vol. 4, fila 5.
[7] Arhivele statului București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 14/1936, fila 48.

Excomunicînd cavaleri, Thomas Becket ştirbea cu bună ştiinţă autoritatea regelui

Cronică de Charles Dickens

PRIMA POVESTE

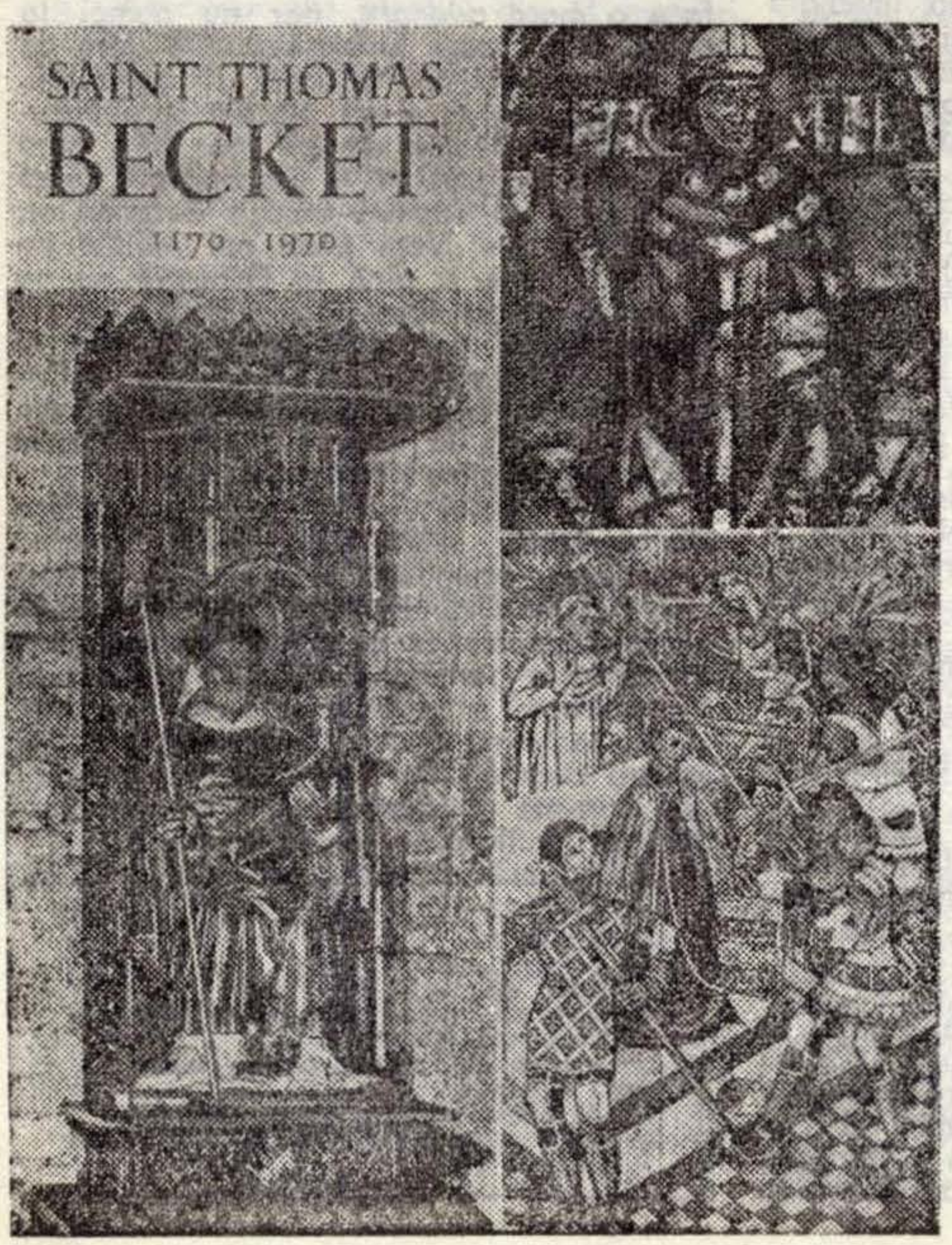

MIHNEA GHEORGHIU

Catedrala lui Thomas Becket — plecat în legendă de acum 800 de ani — nitel înghesuită parcă în Canterbury, orăşelul de provincie, plin de amintiri medievale, şi-a păstrat aura romantică de magnificenţă, perpetuată de literatură, de la Chaucer şi pînă la Jean Anouilh.

Urcat pe platforma înaltului altar unde se odihneşte martirul canonizat, caut locul unde regele penitent — interpretat în film de Peter O'Toole — şi-a primit pedeapsa care i-a consolidat tronul. Era acolo, străjuit de mormîntul solitar, de aur, al Prinţului Negru, şi de gisant-ul lui Henric IV, suveranul trist, căruia Shakespeare i-a dedicat o dramă în două părţi, ca să-l creeze pe Falstaff...

E un lăcaş în care eternitatea tăcută a istoriei te înfioară.

Iar dincolo de marile ogive cu vitralii și de turnurile de piatră săpată de meșteri uitați, gazonul verde-crud îți azvîrle-n ochi altă eternitate : firul de iarbă de pe morminte. Și marii ciorchini de liliac tomnatec alb și violet din grădinile școlii de olături, unde studenții învață despre Canterbury Tales (Poveștile din Canterbury) ale lui Chaucer și așteaptă să sune clopoțelul de ieșire, ca să se ducă să bea o bere la taverna care fusese cîndva casa de oaspeți a reginei Elizabeth I cînd a vizitat catedrala... E atîta pace-n aer, o pace fără vîrstă.

Catedrala este una dintre cele mai vaste și mai frumoase din cîte a cunoscut goticul timpuriu britanic. (Mai impresionantă, după simțirea mea, decît Westminsterul.) Monumentul ei incomparabil este nava, care în vremea monastică era biserica poporului. Întorcîndu-te spre dreapta, cobori pe trepte de piatră tocite în transeptul nord-vestic, denumit „the martyrdom" (locul unde a avut loc martiriul). Aici, în crepusculul zilei de marți 29 decembrie 1170, și-a lăsat viața arhiepiscopul Becket, adică sfîntul Thomas de Canterbury, în mîinile celor patru cavaleri ai lui Henric II : Fitzurse, de Moreville, de Tracy și le Bret.

Au trecut opt veacuri de atunci și pentru ce a fost, sau ce a putut să fie, istoria Angliei ne-a lăsat pagini de neștearsă amintire, pe care literatura le-a preluat să le romanțeze sub semnături celebre, în proză și poezie, în teatru și în film.

În cinstea comemorării martirului, celebrat mai întîi de trubaduri și de Chaucer și în cele din urmă transmis milioanelor de spectatori contemporani prin filmul lui Peter Glenville, am preferat să ofer cititorilor noștri pagini dintr-o „cronică" engleză inedită, semnată de Charles Dickens, de la moartea căruia a trecut, tot anul trecut, un singur veac.

DIN CANTERBURY

...Povestea noastră trebuie luată mai demult, cînd Gilbert-a-lui-Becket, negustător cu vază din tîrgul Londrei, plecînd în hagialîc în Țara Sfîntă, a căzut prins la un senior sarazin. Acel senior nu s-a pogorît să-l ia în robie, ca pe un ins de rînd, ci l-a cinstit și s-a purtat blînd cu el. Și avea sarazinul o fată mîndră care s-a legat să i se supună negustătorului londonez ca muiere legiuită, lepădîndu-și credința, dacă ar putea fugi împreună pe un tărîm creștinesc.

Cumpănind negustorește patima fetei, englezul nostru s-a înlesnit să poată fugi, dar singur. Și după multe întîmplări se reîntoarse cu bine în Anglia, împreună cu slujitorul său Richard. Sarazina a plecat să-i caute urma pe malul mării. Iubitul ei o învățase doar două vorbe englezești, dintre care una era „Londra", iar cealaltă propriul său nume, adică „Gilbert".

Ajunsă, după multe peripeții, la țărmul mării, sarazina a prins a umbla printre corăbiile gătite de drum, grăindu-le căpitanilor într-acea singură vorbă mereu repetată : „London ! London !"... pînă ce oamenii mării au priceput că ea căuta vreo navă anglicească să o poarte pînă într-acel oraș.

Acum să reluăm firul din ceea parte și să-l aflăm pe negustătorul englez la tejgheaua negoțului său din Londra, unde, într-o bună zi Richard dădu buzna strigînd : „Stăpîne, stăpîne, a venit sarazina ! Se plimbă în sus și în jos prin tîrg, strigînd în gura mare: Gilbert ! Gilbert !" Văzîndu-și stăpînul înmărmurit, Richard îl împinse la fereastră. O mulțime de gură-cască făcuseră alai în jurul unei ființe în veșminte străine, numai zdrențe, care se oprea pe la toate ușile, repetînd cu glas stins : „Gilbert ! Gilbert !"... Privind-o, negustătorul își aduse aminte de chipul și de zîmbetul aceleia care în captivitate îi arătase atîta dragoste și, zguduit de statornicia ei, ieși în ulița plină de lume. Sarazina i se aruncă la piept.

S-au căsătorit fără zăbavă și peste nu prea multă vreme avură un fiu, Thomas-a-lui-Becket, care în timpul domniei lui Henric II deveni mîna dreaptă a regelui. Ocupa postul de cancelar cînd regele se gîndi să-l facă arhiepiscop.

Rîvnea o faimă nouă

Avea o minte ascuțită, era vesel, cu educație aleasă, viteaz. Trăia într-un castel semeț, era dascălul tînărului prinț Henric, avea o sută patruzeci de cavaleri vasali și o avere nemăsurată.

„Îl voi numi — s-a gîndit într-o vreme Henric II — pe acest cancelar al meu, Thomas Becket, arhiepiscop de Canterbury. Fiindu-mi credincios, o dată ce se va vedea capul bisericii, îmi va da ajutor să o supun. Mi-aduc bine aminte că a spus cîndva în fața unor episcopi că oamenii bisericii îmi datorează aceeași supunere ca și cei de arme".

Thomas Becket era un om trufaș și-i plăcea să fie vestit. I se dusese deja vestea pentru fala traiului său, pentru avuția, tacîmurile de aur și argint, caretele, caii și suita lui. Și fiind ostenit de acest soi de faimă (foarte deșartă), rîvnea ca numele lui să devină celebru pentru ceva deosebit. Nimic din cîte cunoștea el nu-i putea aduce mai multă slavă decît să opună puterea sa deplină și iscusința sa, deplinei puteri și iscusinței regelui.

Cine știe dacă nu va fi prins mai de mult pică pe rege. Poate că regele îi va fi jignit mîndria, cu un prilej necunoscut nouă. De-a lungul întregii sale vieți, strălucitoare, nu-i dăduse niciodată mîna să înșele așteptările regelui. Acum, ca șef al bisericii, putea să se încumete la o asemenea înfruntare mîndră.

Astfel, dintr-o dată, și-a schimbat cu totul felul de a viețui. Și-a îndepărtat suita, mînca numai de post, se îmbrăca cu straie din pînză de sac, murdare și păduchioase (căci pe vremea aceea a fi cît mai murdar era prețuit ca un semn de cucernicie) ; spăla în fiecare zi picioarele a treisprezece oameni săraci și arăta cît mai nenorocit cu putință. Regele era furios. Și s-a înfuriat și mai tare cînd noul arhiepiscop, cerînd de la nobili o seamă de proprietăți considerate a fi stăpînire a bisericii, a pretins regelui să predea castelul, ba chiar și orașul Rochester. Nemulțumindu-se cu atît, a decis ca, atîta vreme cît el era arhiepiscop, nici o putere în afară de a lui să nu aibă căderea de a numi preoți în vreo biserică a Angliei. Și cînd un anume gentilom de Kent a trecut peste cuvîntul lui, făcînd o asemenea numire, Thomas Becket l-a excomunicat.

Regele i-a spus noului arhiepiscop : „Ridică excomunicarea de pe acest gentilom de Kent !" La care arhiepiscopul a răspuns : „Aceasta nu o voi face !..."

Împărțirea puterii pămînteşti

Pricina a continuat. Un preot din Worcester făptuind o crimă cumplită, regele a cerut ca mișelul să-i fie încredințat spre a-l judeca după aceleași legi ca pe toți ucigașii de rînd. Arhiepiscopul s-a împotrivit și l-a păstrat pe ucigaș în închisoarea episcopală. Întrunind o adunare solemnă la Westminster Hall, regele a pretins ca, pe viitor, toți preoții ce vor fi găsiți vinovați în fața episcopilor de crime împotriva legilor țării să fie răspopiți și predați pentru a fi pedepsiți după obiceiul pămîntului. Din nou arhiepiscopul s-a împotrivit. Atunci regele a vrut să știe dacă slujitorii bisericii se vor supune legilor străbune ale țării. Toți prelații de față, în afară de unul, au spus după Thomas Becket : „Mai întîi Ordinul". Aceasta însemna, de fapt, că vor da ascultare numai rînduielilor ce nu vor știrbi propriile lor interese. Mînios, regele a părăsit adunarea.

Thomas își părăsi țara, într-o corabie, împreună cu numai patru însoțitori

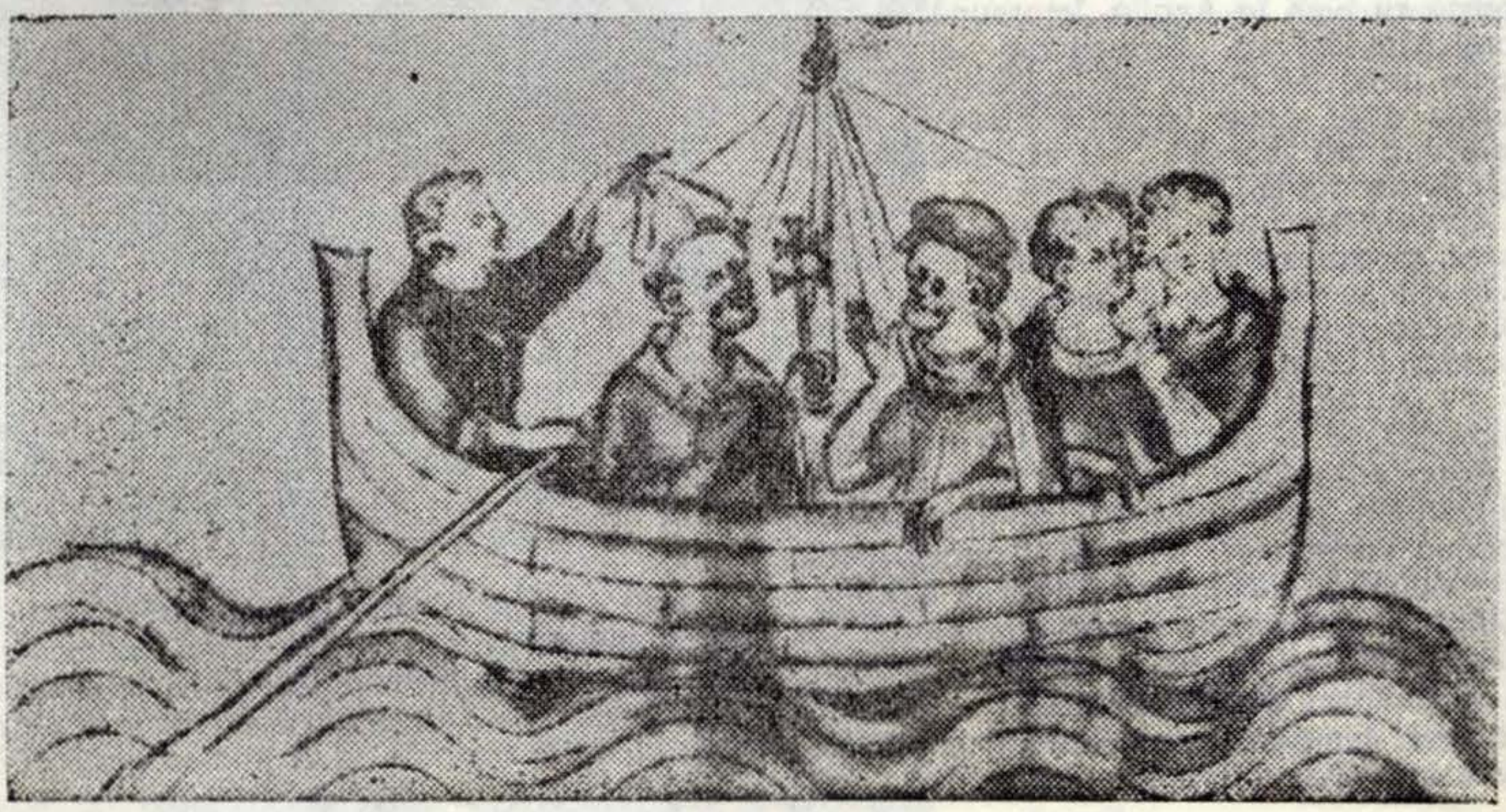

Cîțiva dintre clerici au început să se teamă că merseseră prea departe. Deși Thomas Becket era neclintit în hotărîrea sa, l-au înduplecat să se ducă la rege și să promită că va recunoaște de bune vechile legi ale țării. Primind cu bunăvoință această dovadă de supunere, regele a poruncit întrunirea unui nou mare sinod bisericesc la castelul Clarendon, lîngă Salisbury. Dar în fața consiliului, arhiepiscopul a stăruit din nou asupra cuvintelor : „Mai întîi Ordinul". Și s-a încăpățînat, deși lorzii l-au implorat, iar preoții au plîns și au îngenunchеat în fața lui, deși, în semn de amenințare, încăperea alăturată era plină de soldați înarmați ai regelui. Pînă la urmă, însă, a fost nevoit să se încline, iar vechea lege (care cuprindea tot ceea ce în van ceruse regele), semnată și parafată de către capul bisericii, a fost adoptată în scris, sub numele de Constituția de la Clarendon.

Cu toate astea, tot nu s-a pus capăt certei. Regele l-a chemat pe Becket în fața unui mare județ, la Northampton, unde, învinuindu-l de înaltă trădare, a înaintat împotriva lui o plîngere nedreaptă, pentru o sumă uriașă de bani. Arhiepiscopul s-a înfățișat la consiliu purtînd în mîna dreaptă o cîrjă episcopală, pe care a continuat s-o țină ridicată și după ce s-a așezat. Furios, regele, urmat de tot soborul, s-a retras în altă încăpere. Cînd episcopii au reapărut in corpore și s-au lepădat pe rînd de căpetenia lor, ca de un trădător, acesta a rostit doar „Aud !" și nu s-a mișcat din loc. Atunci, ei au intrat în camera alăturată și au purces a-l judeca în lipsa lui. La sfîrșit, contele de Leicester a ieșit, în fruntea baronilor, să citească sentința. Nerecunoscînd autoritatea tribunalului, Becket s-a împotrivit să o asculte, spunînd că va înfățișa cazul său papei. În zori, a părăsit pe furiș orașul și, călătorind, sub numele de „fratele Dearman", numai pe timp de noapte, a ajuns, nu fără opreliști, în Flandra.

Supărat, regele a pus stăpînire pe veniturile arhiepiscopiei, surghiunind pe cele patru sute de rude și slujitori ai lui Thomas Becket. Acesta găsise adăpost și protecție la papă și la regele Franței, care i-au oferit, drept lăcaș, o abație. Într-o zi de sărbătoare, Thomas Becket a blestemat de la amvon și a excomunicat pe toți cei care sprijiniseră Constituția de la Clarendon, pomenind multe nume de nobili englezi și țintind deschis pe însuși regele Angliei. Luînd cunoștință de această nouă ocară, Henric II a fost cuprins de o furie atît de turbată, încît și-a sfîșiat hainele de pe el și a dat poruncă ca toate porturile și coastele Angliei să fie păzite cu strășnicie, pentru ca nici o scrisoare de interdicție să nu poată pătrunde în regat ; apoi a trimis solii cu daruri către palatul papei, la Roma. La rîndul său, Thomas Becket n-a pierdut vremea la Roma. Așa că înfruntarea s-a oprit, pentru un timp, pînă ce s-a făcut pace între Franța și Anglia (care fuseseră o vreme în război) și pînă cînd cei doi copii ai regilor vrăjmași s-au căsătorit, în semn de pecetluire a păcii. Atunci, regele francez a mijlocit o întîlnire între Henric și dușmanul lui.

Întoarcerea din surghiun

Deși a îngenunchеat în fața regelui, Thomas Becket a rămas neclintit în privința celor grăite despre Ordinul său. În sfîrșit, într-o ultimă întîlnire între regele Henric și Thomas Becket pe pămîntul Franței, s-a stabilit că Thomas Becket va fi arhiepiscop de Canterbury după vechile legi strămoșești ale arhiepiscopilor și că regele îl va repune în posesia drepturilor ce reveneau acestei funcții.

Dar credeți că lupta s-a sfîrșit ? Nu, căci aflînd, pe căi lăturalnice, că regele îl încoronase în ascuns pe fiul său mai mare, Thomas Becket nu numai că l-a împins pe papă să-l suspende pe arhiepiscopul de York, care săvîrșise în locul său ritualul, și să excomunice pe episcopii care asistaseră la slujbă, dar a trimis și un mesager de-al său în Anglia. În ciuda străjilor puse de rege de-a lungul coastelor, acesta a reușit să-și croiască drum și să înmîneze episcopilor scrisorile de excomunicare. Apoi, Thomas Becket a purces să se întoarcă în Anglia, pe ale cărei meleaguri nu păsise de șapte ani. În ziua de Crăciun a predicat în catedrala din Canterbury și a excomunicat trei dintre vrăjmașii săi.

Era în firea lucrurilor ca cei excomunicați să se plîngă regelui ; iar acesta, cuprins de furie la auzul noii înfruntări, a izbucnit în fața curții adunate : „Nu se află oare nimeni care să mă descotorosească de acest om ?" Se găseau acolo patru cavaleri, care la auzul acestor vorbe s-au privit în tăcere și au ieșit.

Cavalerii erau pe nume Reginald Fitzurse, William de Tracy, Hugh de Moreville și Richard le Bret ; trei dintre ei făcuseră parte din suita lui Thomas Becket în trecutele lui zile de măreție. Au plecat la drum călare, au adunat o ceată de oameni și și-au urmat calea spre Canterbury. S-au înfățișat arhiepiscopului în propria sa casă, pe la ceasurile două după-amiază. Fără să se închine și fără a grăi vreun cuvînt, s-au așezat pe jos, în tăcere, privindu-l țintă pe arhiepiscop.

Într-un tîrziu, Thomas Becket a grăit : „Ce voiți ?". „Voim — a spus Reginald Fitzurse — să-l desfaci pe episcop de excomunicare și să dai socoteală pentru ocările aduse regelui". Semeț, Thomas Becket a răspuns că puterea bisericii era mai presus de puterea regală. Atunci cavalerii, ieșind afară cu cei doisprezece însoțitori ai lor, și-au îmbrăcat armurile, și-au scos din teacă săbiile scînteietoare și s-au întors din nou. Între timp, Thomas Becket intrase în catedrală, purtînd în mînă cîrja, ca întotdeauna ; slujitorii au

vrut să închidă uşile, dar el le-a grăit : „Nu. Aceasta este casa Domnului, nu o fortăreaţă". Cavalerii s-au năpustit înăuntru şi zăngănitul armurilor lor a umplut catedrala de un crunt ecou. Era atîta întuneric în spaţiile boltite dintre stîlpii maiestuoşi ai catedralei, încît chiar şi atunci Thomas Becket ar fi putut să-şi scape viaţa, dacă ar fi voit. Dar n-a voit. Cavalerii înaintau prin beznă, tropăind asurzitor, cu încălţările lor metalice, pe lespezile catedralei. „Unde este mişelul ?", strigară ei. El nu răspunse. Dar cînd strigară : „Unde este arhiepiscopul ?", el răspunse mîndru : „Aici sînt !" şi ieşind din umbră se opri în faţa lor.

Cavalerii nu doreau numaidecît să-l ucidă şi îl puseră să aleagă între a fugi sau a-i urma. El răspunse că nu va face nici una nici alta întărîtîndu-i şi aţîţîndu-le furia. Atunci cavalerii îl uciseră lîngă altarul Sf. Brunet şi trupul i se prăbuşi pe lespezile stropite de sîngele şi creierii lui.

Şi după moartea sa...

Cînd regele a aflat de pieirea lui Thomas Becket în catedrala de la Canterbury l-a cuprins mînia şi dezgustul. Unii gîndiseră că rostind atunci acele vorbe : „Oare nu se găseşte nimeni aici care să mă descotorosească de acest om ?", el dorea şi ordona ca Becket să fie asasinat. Dar o seamă de lucruri pot să dovedească contrariul. Pentru că Henric nu putea să nu ştie că un asemenea omor ar fi ridicat împotriva lui întreaga biserică, în frunte cu papa.

A trimis papei solii pline de căinţă şi a jurat solemn, în public, că e nevinovat. Cît despre cei patru cavaleri nelegiuiţi, care fugiseră în Yorkshire, papa i-a excomunicat, şi au trăit o vreme ca nişte mizerabili, huliţi de toată populaţia. Pînă la urmă, au plecat către Ierusalim şi pe acele tărîmuri au murit şi au fost înmormîntaţi.

Din fericire, s-a întîmplat ca regele să găsească, foarte curînd după uciderea lui Becket, prilejul de a-l împăca pe papă, luînd hotărîrea de a supune Irlanda. Irlandezii, care fuseseră convertiţi la creştinism de către un oarecare Patriciu (adică Sfîntul Patrick), cu multă vreme înainte de apariţia papilor, considerau că papa nu are nici un drept asupra lor şi pe acest temei refuzau să-i plătească „darea Sfîntului Petru" (**Peter's Pence**), acea taxă de un penny pentru fiecare casă.

Pe vremea aceea, Irlanda era împărţită în cinci regate, fiecare guvernat de cîte un rege. Unul dintre ei, pe nume Dermond Mac Murrough, răpise pe soaţa unui prieten al său şi o dusese pe o insulă, într-un castel. Prietenul, mîniindu-se, l-a izgonit pe Dermond Mac Murrough de pe domeniile sale. Ca să se răzbune, Dermond a venit în Anglia şi a promis regelui Henric II că îşi va închina, ca vasal, domeniul său dacă îl va ajuta să şi-l recapete. Regele i-a dat o scrisoare numită **Letters Patent,** care autoriza pe oricare dintre supuşii săi să intre în serviciul lui Dermond şi să-i apere cauza.

Pe atunci trăia la Bristol un anume conte Richard de Clare, zis Frunte-lată, om cu o fire netrebnică, nevoiaş şi disperat, gata la orişice i-ar fi dat prilejul să-şi sporească averea. Iar în South Wales se aflau alţi doi cavaleri scăpătaţi, de teapa lui, pe nume Robert Fitz-Stephen şi Maurice Fitz-Gerald. Aceştia trei, fiecare cu cîte o ceată mică de însoţitori, au îmbrăţişat cauza lui Dermond. Şi au căzut la învoială că, de ieşeau învingători, Frunte-lată avea să o ia de nevastă pe fiica lui Dermond, Eva, devenind urmaşul acestuia.

Oamenii tocmiţi de cei trei cavaleri s-au dovedit în toate meşteşugurile armelor superiori irlandezilor şi i-au învins. Apoi s-a săvîrşit nunta dintre Frunte-lată şi Eva. Tatăl tinerei mirese a murit după ce Waterford şi Dublin fuseseră luate ; iar Frunte-lată a fost uns rege în locul lui.

Remuşcare sau politică?

Acum sosise prilejul aşteptat de regele Henric II, care s-a dus el însuşi la Dublin, ca suveran regal al lui Frunte-lată, pe care l-a despuiat de regatul său, lăsîndu-i însă în folosinţă o mare avere. Apoi, sălăşluind o vreme la Dublin, a primit omagiul de vasal al aproape tuturor regilor şi căpeteniilor irlandeze şi s-a întors acasă încununat cu titlul de lord al Irlandei. Astfel s-a săvîrşit împăcarea cu papa, mult mai lesnicioasă decît se aşteptase regele.

Cînd toate tulburările se potoliseră, au început necazurile de familie care, încetul cu încetul, l-au făcut pe rege cel mai nefericit dintre oameni.

Avea patru fii : Henric, acum în vîrstă de optsprezece ani, Richard, de şaisprezece ani, Geoffrey, de cincisprezece, şi John, preferatul său, un tînăr pe care curtenii îl numeau Fără de ţară, pentru că lui nu-i revenea nici o moştenire, dar căruia regele socotea să-i dea Regatul Irlandei. Prinţul Henric a cerut mai întîi ca tînăra lui soaţă, Margareta, odraslă a regelui francez, să fie încoronată ca şi el. Regele a încuviinţat ; dar fiul i-a mai cerut să-i cedeze şi jumătate din posesiuni. Refuzîndu-i-se aceasta, a părăsit într-o noapte casa părintească şi s-a aciuit la curtea regelui Franţei. După puţin i s-au alăturat fraţii săi Richard şi Geoffrey. În fiecare zi, cîte o ceată de nobili englezi, pe care îi nemulţumise protecţia acordată de rege supuşilor lor, împotriva lăcomiei şi exploatării lor îl părăseau pentru a se alătura prinţilor. Prinţul Richard a făcut primii paşi, în meşteşugul armelor, conducînd la luptă o oştire chiar împotriva părintelui său. Dar părintele său l-a învins şi i-a izgonit armatele ; apoi primind veste că scoţienii năvăli-

Pe cîmpia din Franța, Thomas și Henric își dăduseră sărutul păcii înainte de a se desvărti, dar vrăjmășia dintre ei continuă

seră în Anglia, a plecat în grabă spre casă, pe o furtună cumplită.

Și fie că începuse să se teamă, de-adevăratelea, că toate aceste nenorociri se abătuseră pe capul lui ca pedeapsă pentru uciderea lui Becket, sau că voia să se pună bine cu papa, care îl sanctificase între timp pe Becket, sau ca să fie pe placul poporului său, care începuse să creadă că mormîntul arhiepiscopului ucis făcea minuni, nu știu nici eu de ce, dar de îndată ce a descins pe țărmul Angliei, regele a pornit de-a dreptul către Canterbury. Cînd în depărtare au început să mijească turnurile catedralei, a descălecat de pe cal, și-a scos încălțările, și a mers pe jos, desculț, cu picioarele sîngerînde, pînă la locul de veci al lui Becket. Acolo s-a prăbușit la pămînt, jelindu-se, și, despuindu-se pînă la brîu, a poruncit să fie biciuit cu frînghii înnodate (îndrăznesc totuși să spun că n-a fost lovit prea tare) pe rînd, de către 80 de preoți...

Un sol îi vesti venirea ucigașilor

După 6 milenii, din nou la drum

Prof. dr. docent
GHEORGHE CANTACUZINO

La 21 august 1970, un schelet din epoca neolitică a fost mutat din reședința sa de multe ori milenară, de la Cernica, unde se află un cunoscut șantier arheologic, pentru a deveni obiect muzeistic.

Odihna imemorială a scheletului nr. 102, cum l-am denumit noi, specialiștii (pentru a-l deosebi de celelalte schelete din cimitir), fusese tulburată cu cîtăva vreme în urmă, cînd cercetătorii îl descoperiseră, la o adîncime de 1,33 metri sub actualul nivel al terenului. Era bine conservat, întins pe spate, și avea lungimea de 1,56 m. Aparținuse unui bărbat de 26-28 de ani. O moarte timpurie, care nu constituia o excepție.

Oasele erau aproape intacte și la locul lor, brațele fiind întinse de-a lungul trupului. Doar osul frontal alunecase din locul său, datorită greutății pămîntului, acoperind orbitele, cavitatea nazală și maxilarul superior. Lîngă piciorul drept, săpăturile au dat la iveală două lame de silex gălbui. Aparținuseră desigur bărbatului și îi serviseră cu prisosință în cursul vieții, iar la moartea sa fuseseră depuse în mormînt.

Șapte operații neobișnuite

Tocmai buna conservare a scheletului a făcut ca acesta și nu altul să fie ales pentru a părăsi cimitirul. In acest scop au fost necesare complicate pregătiri, bazate pe o amplă experiență arheologică. Un fotoreporter, trimis de „Magazin istoric", a avut amabilitatea, la rugămintea mea, să se deplaseze la fața locului și să fotografieze cîteva din etapele lucrării.

Pentru ca scheletul să fie ridicat din mormînt și adus într-un loc de expunere publică, în Capitală, la Observatorul astronomic popular, s-au efectuat mai multe operații, pe care le vom prezenta în succesiunea lor.

Mai întîi, printr-o minuțioasă „toaletă", scheletul nr. 102 a fost degajat și curățat cu grijă, fiind însă lăsat pe platforma sa de pămînt. De jur împrejur a fost săpat apoi un șanț avînd o adîncime de 80 cm. față de platformă. Scheletul a fost supus unor măsurători complicate și riguroase, s-au precizat lungimea și lățimea scheletului, i s-a determinat orientarea, a fost stabilită adîncimea la care fuseseră găsite osemintele. În sfîrșit, scheletul a fost desenat — cu ajutorul unei rame cu plasă, care se vede într-una din fotografiile pe care le reproducem.

A urmat apoi o nouă operație. Pentru transport, scheletul, desigur foarte fragil după atîtea mii de ani în care zăcuse în pămînt, trebuia „împachetat". S-a adus, în acest scop de la București, o ladă dreptunghiulară, cu dimensiuni mult mai mari decît ale scheletului nr. 102 și avînd capacul și fundul **mobile.**

Rama lăzii de lemn a fost așezată pe platforma de pămînt, astfel ca să cuprindă exact scheletul. A început apoi, pînă la 30 cm. sub nivelul scheletului, tăierea unei felii de sol. Pe măsură ce operația înainta, scîndurile ce urmau să formeze fundul lăzii au fost introduse în spațiul creat sub oseminte,

Scheletul nr. 102 din necropola de la Cernica, după curățarea sa

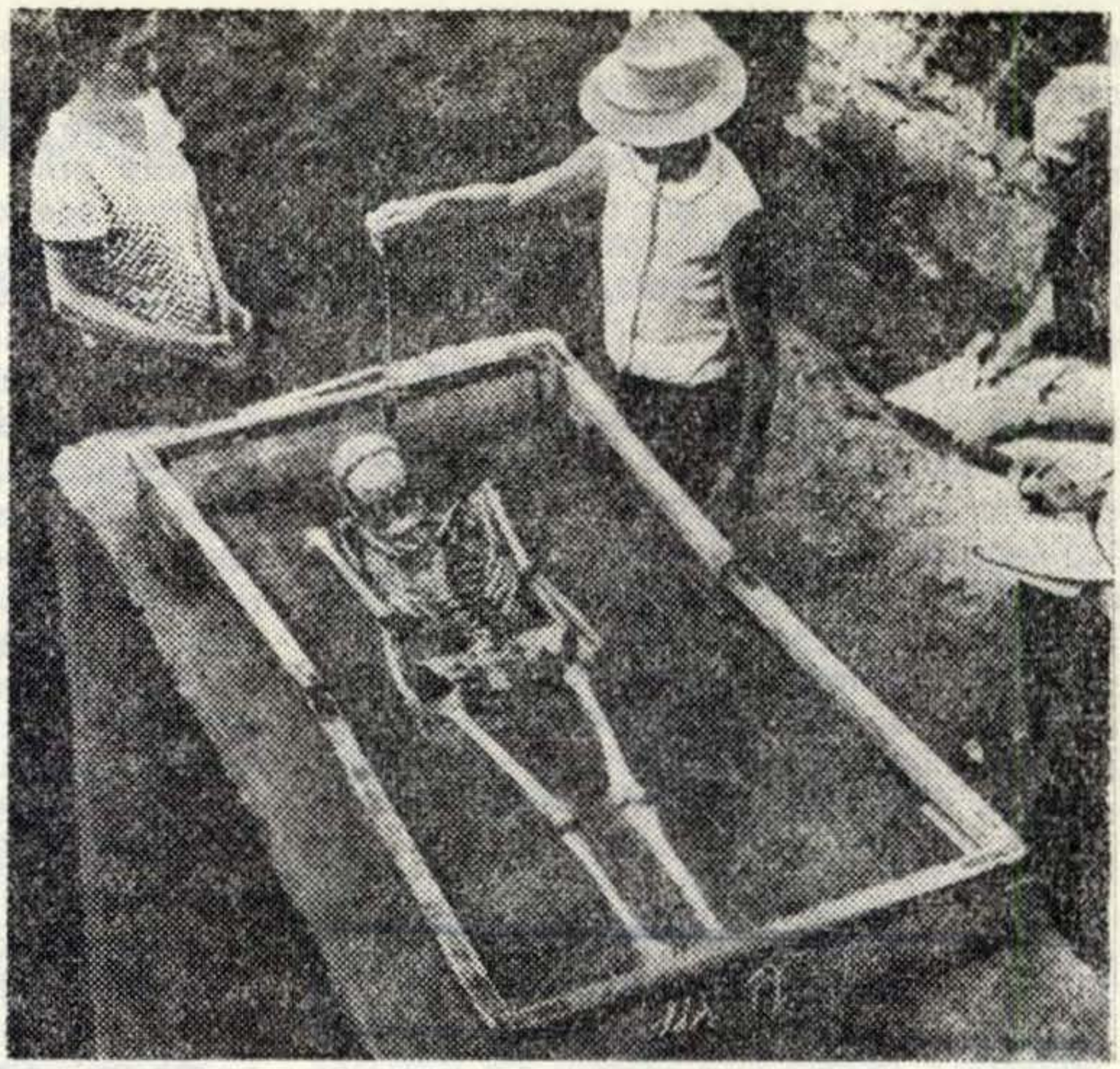

Rama de lemn cu plasa de sfoară servește antropologului la desenarea scheletului

împreunate între ele și fixate de ramă prin șuruburi.

Cînd s-a așezat și capacul mobil, scheletul se afla într-o ladă întregită, care a fost apoi ridicată de la locul ei.

Lada cuprinzînd scheletul nr. 102 a fost urcată într-o autofurgonetă, care a pornit spre Capitală, poposind în Bd. Ana Ipătescu, la Observatorul astronomic popular. Aci s-a procedat la o nouă curățare, urmînd ca ulterior să se recondiționeze și craniul prin readucerea osului frontal în poziția sa inițială, astfel ca oasele feței să fie perfect vizibile. Lada, îmbrăcată în furnir, va avea un capac din geam de cristal, care va permite publicului o bună vizionare în cadrul sălii muzeale. Au fost deci necesare nu mai puțin de șapte operații succesive, o muncă meticuloasă, plină de atenție, pentru pregătirea, scoaterea, transportarea și expunerea acestei remarcabile piese arheologice.

Lucrările au fost conduse de mine, asistat de antropologul C. Fedorovici, trimis de la Iași, și de studenta B. Tufan. Sînt recunoscător tovarășului Fedorovici pentru îndrumările date și munca depusă cît și lucrătorilor C. Pavel, Ilie Gheorghe, D. Juncu, V. Bucur și C. Răchițeanu, pentru buna execuție a săpăturilor.

Cititorii revistei „Magazin istoric" se întreabă, poate, de ce scheletul nr. 102 a fost dus tocmai la Observatorul astronomic popular din București. Ei bine, acest lucru se explică prin faptul că cercetătorii de aici au efectuat investigații revelatoare asupra scheletelor de la Cernica. Orientarea precisă a fiecărui mormînt a fost determinată cu concursul directorului observatorului, Ion Corvin Sîngeorzan. S-a putut astfel stabili că majoritatea scheletelor din cimitir au capul și trupul îndreptate înspre răsăritul soarelui, precizîndu-se totodată și alte elemente interesante legate de anotimpul în care s-a produs decesul fiecărui individ și de durata anotimpurilor în acea vreme.

Orientarea morților în acest mod duce la presupunerea unor legături între omul mort și soare în credințele populației neolitice de la Cernica. Probabil că razele solare erau considerate, prin căldura și lumina pe care le răspîndesc, ca un factor ce ar întreține la omul mort un anumit mod de „continuare" a vieții. Orientarea scheletelor către soarele răsăritor este probabil strîns legată de sentimentele de veneratie corespunzătoare, reprezentînd germenele din care se va dezvolta ulterior, în epoca bronzului, cultul soarelui.

Ritul funerar al populației neolitice de la Cernica prezintă o seamă de particularități.

Astfel, scheletele descoperite au antebrațele așezate în cinci poziții deosebite : de-a lungul trupului, îndoite și depuse pe abdomen, ridicate și îndreptate spre omoplați, îndoite și îndreptate spre cap sau cu fiecare antebraț situat în una dintre aceste poziții. Scheletele sînt așezate pe spate, numai rareori pe laturi.

Dacă în alte așezări neolitice din țara noastră sînt cunoscute înmormîntări lîngă și sub locuințe, la Cernica ele au fost concentrate în limita necropolei, situată la circa 100 metri de așezare. S-a creat o adevărată **rezervație a morților.** Această situație atestă, în necropola de la Cernica, o remarcabilă evoluție a concepțiilor și a credințelor funerare din epoca neolitică, evoluție care a dus la înființarea cimitirului ca o „locuință" a celor morți, despărțiți de locuințele celor vii.

Stratificări istorice

Malurile lacului Cernica au adăpostit multe așezări omenești, datorită condițiilor favorabile de trai ale acestei zone, în care pădurea asigura vînatul și lemnul, balta dădea peștele și trestia, cîmpul îngăduia păsunatul și cultivarea primitivă a plantelor. S-au putut de aceea dezvolta aici mai multe culturi materiale deosebite, ale căror urme au fost descoperite pe malul de apus al lacului, prin investigațiile făcute de Institutul de Arheologie al Academiei de Științe Sociale și Politice în colaborare cu Muzeul de Istorie a Municipiului București.

Necropola neolitică de la Cernica trebuie considerată printre cele mai mari și mai importante ale Europei, datînd din vremea pietrei șlefuite. Acest lucru corespunde unei populări intense, încă din acele timpuri îndepărtate.

În aceste locuri s-au păstrat în primul rînd vestigii ale unei culturi din paleoliticul superior : cultura Aurignaciană (numită astfel după localitatea Aurignac, din Franța — **n.r.).** Tot aci s-a găsit o așezare a culturii neolitice Dudești, datînd de la sfîrșitul mileniului V î.e.n., succedată de o așezare și o necropolă neolitică (cea amintită) a culturii Boian — faza I de la începutul mileniului IV î.e.n. Așezări extrem de interesante s-au descoperit dintr-o fază ulterioară, datînd din alte epoci importante : perioada mijlocie și tîrzie a bronzului (1600-1100 î.e.n.), epoca geto-dacă (sec. IV-III î.e.n.), epoca prefeudală (sec. VI e.n.). Cea din urmă fază este cea a satului medieval Mărăcineni, dispărut în sec. XVIII. S-au creat astfel, la Cernica, **uimitoare suprapuneri de culturi care constituie o veritabilă secțiune verticală prin istoria patriei noastre.**

Dintre aceste culturi, ne vom opri ceva mai pe larg asupra așezării și necropolei neolitice din faza I a culturii Boian, foarte importantă prin numărul mare de locuințe și morminte descoperite (scheletul nr. 102 datează și el din faza respectivă).

O caracteristică a necropolei este repartizarea mormintelor în grupuri distincte, despărțite prin spații goale. Explicația ? Ele corespund probabil unor grupuri sociale (clanuri sau ginți) constituite pe baza relațiilor de rudenie, împărțire specifică comunei primitive. Aceste relații fiind foarte puternice și exclusiviste în societatea respectivă, se urmărea „păstrarea" lor și după moarte. Fenomenul a fost constatat atît în cimitirul neolitic de la Cernica, cît și în alte așezări neolitice din Europa Centrală.

Studiile întreprinse de Laboratorul de morfologie umană și animală al Universității din Iași, condus de prof. univ. Olga Necrasov, au arătat că populația era repartizată aproape egal între sexe, iar statura mijlocie atingea 1,50-1,62 metri. Mortalitatea era foarte ridicată în acele vremuri de existență aspră. Durata medie a vieții nu depășea circa 30 de ani, ceea ce se explică prin bolile numeroase și hrana insuficientă. S-a constatat că majoritatea deceselor se producea la sfîrșitul iernii, cînd organismul era slăbit de frig și de alimentația neîndestulătoare, datorită epuizării proviziilor.

Locuitorii de la Cernica din vremea culturii Boian își procurau mijloacele de trai pescuind în baltă, vînînd în pădurile vecine, crescînd bovine, capre și oi (ale căror oseminte s-au găsit), cultivînd pămîntul cu mijloace rudimentare.

Fragmentele de ceramică, decorate cu motive liniare, găsite în așezare, arată și oarecari preocupări artistice, inspirate din elemente ale naturii înconjurătoare.

Iată deci că putem, în felul acesta, reconstitui, cel puțin parțial, viața acestor oameni ai neoliticului mijlociu.

REVENIRE

Cerîndu-și scuze pentru eroarea apărută la pag. 79 din „Magazin istoric" nr. 1/1971, Al. Gh. Savu, autorul articolului, roagă să se citească la rîndul 16 de jos, col. I, EUGEN CRISTESCU.

Sarcofagul roman și istoria Statelor Unite

WILCOMB E. WASHBURN

Pe lîngă cîteva lucrări și cărți ale sale, Wilcomb E. Washburn — curator al Instituției Smithsonian * din Washington — a trimis redacției noastre o broșură intitulată Un sarcofag roman într-un muzeu de istorie a Statelor Unite **care, „s-ar putea să vă amuze", spune domnia-sa în scrisoarea care însoțește coletul.**

Iată conținutul broșurii :

Inscripția indica lapidar : „Sarcofag antic : Beirut, Siria, adus în America în 1839 de către Comm. J. D. Elliott".

Din toate secțiunile Instituției Smithsonian, cea de istorie politică a Statelor Unite era oare locul nimerit pentru expunerea unui sarcofag roman din secolul III ? În primii doi ani după numirea mea în postul de curator al Instituției mi-am pus adeseori această întrebare. Toate argumentele logice pledau în favoarea așezării exponatului în Muzeul de etnologie ; sau, dată fiind măiestria execuției, putea fi transferat Colecției Naționale de arte frumoase.

Deși sarcofagul cu pricina nu a fost mutat din loc, el nu mai suscită astăzi nici un fel de nedumeriri. Soluția a fost extrem de simplă ; mi-am dat seama că pentru a înlătura orice nelămurire era de ajuns să oferim vizitatorilor informații suficiente. Înlocuind vechea plăcuță cu explicații, printr-o placă de marmură pe care erau gravate datele care se impuneau, legătura dintre sarcofagul respectiv și... istoria Statelor Unite a devenit evidentă.

Iată ce scrie pe noua „etichetă". Întîi titlul : „Mormîntul în care Andrew Jackson ** a refuzat să fie înmormîntat" ; apoi un text de douăzeci de rînduri : „Acest sarcofag roman — datînd cu aproximație din sec. III — în care s-a crezut în chip eronat că ar fi fost depuse rămășițele pămîntești ale împăratului roman Alexander Severus — a fost achiziționat la Beirut, Siria (azi în Liban — **n.r.**) de către Commodore (comandorul — **n.r.**) Jesse D. Elliott și adus în Statele Unite ale Americii în 1839, pe bordul fregatei **Constitution.**

Elliott a dăruit acest sarcofag Institutului Național — un precursor al Instituției Smithsonian — în 1845, sugerînd totodată să fie oferit fostului președinte Andrew Jackson pentru somnul de veci. Jackson — retras pe atunci la Hermitage, în Tennessee — i-a mulțumit lui Elliott pentru onoarea făcută, dar a refuzat propunerea, spunînd că principiile sale republicane nu-i îngăduie să fie înmormîntat într-un sicriu pregătit pentru un împărat sau rege." Alăturat acestui text se află un fragment din scrisoarea președintelui.

* Smithsonian Institution — după numele lui James Smithson, care și-a lăsat prin testament averea unui nepot, specificînd că dacă acesta va muri fără să aibă moștenitori, bunurile sale vor trece în posesia statului, pentru a servi la întemeierea „unei instituții de îmbogățire a cunoștințelor și răspîndire a lor printre oameni".

** Andrew Jackson (1767-1845), al VII-lea președinte al Statelor Unite.

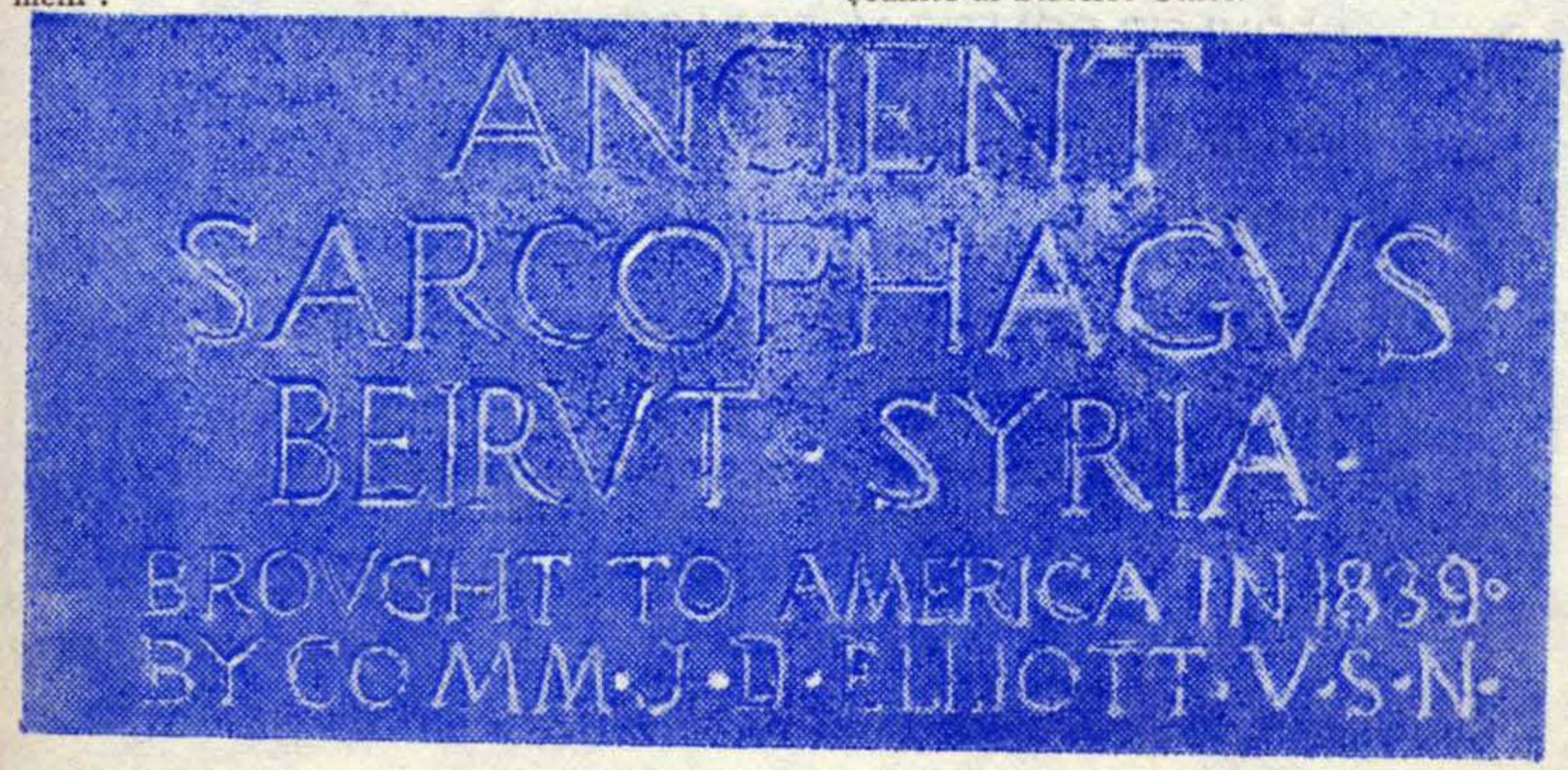

W & G FOYLE LTD

The World's Greatest Bookshop

present the works of

President NICOLAE CEAUSESCU of ROMANIA

between 22nd February-
6th March 1971.

at FOYLE'S POLITICAL DEPARTMENT

119-125 Charing Cross Road

London

În clișeul de mai sus reproducem pag. 1 a pliantului editat la Londra de W. și G. Foyle, cea mai mare librărie din lume, unde vor fi prezentate, între 22 februarie și 6 martie 1971, lucrările Președintelui Nicolae Ceaușescu, apărute în patru volume în limba engleză.

Tehnica exploatării argintului, așa cum este reprezentată într-o miniatură din sec. XV (**Civilizația Renașterii**, p. 70)

a

Mobila fină, ca și obiectele lucrate în aur și argint, ilustrează și ele rafinamentul artistic al Renașterii : a) dulap cu basoreliefuri și picturi realizat în jurul anului 1580 în Franța; b) casca din aur emailat a lui Carol IX — sec. XVI

b

a

a) „Țara trîntorilor", în viziunea unuia dintre marii pictori ai Renașterii — Pieter Bruegel cel Bătrîn; b) Eleganța liniei și suavitatea tonurilor caracterizează arta lui Sandro Botticelli, alt exponent al Renașterii în pictură

b

„Cei trei filozofi", de Giorgione. Marele artist nu era străin de cercurile cultivate din epoca sa, în care ideile umaniste, secretele numerelor, muzica erau constant evocate (**Civilizația Renașterii**, p. 70)

ȘTEFAN CEL MARE

În primăvara anului 1457, un vlăstar pribeag de domn moldovean, însoțit de o ceată de oșteni, a pătruns în țara strămoșească spre a dobîndi domnia. Evenimentul avea să se dovedească începutul uneia din cele mai croice pagini din istoria țării. Timp de aproape cincizeci de ani, Moldova, pînă atunci bîntuită de luptele interne și de imixtiunea străină, a fost apărată de sabia și de iscusința celui care avea să devină, în istoria noastră, Ștefan cel Mare. Înfruntînd cu egală energie factorii interni și externi care subminau libertatea țării sale, Ștefan a impus Moldova ca una din realitățile de seamă ale vieții internaționale în Europa.

Un nume străbate veacurile

Karl Marx

(despre oastea lui Ștefan cel Mare în bătălia de la Vaslui):

„Oastea moldovenească care se compunea din 40 000 de țărani moldoveni, prost înarmați, luați aproape de la coarnele plugului [...] *mult mai slabă decît armata turcească, i-a zdrobit totuși definitiv pe turci. Puțini turci au rămas în viață. Au fost omorîți patru pașale, luate 100 de steaguri“.*

ȘTEFAN CEL MARE
către suveranii Europei
(25 ianuarie 1475):

„De aceea, ne rugăm de domniile voastre să ne trimiteți căpitanii voștri într-ajutor împotriva dușmanilor creștinătății, pînă mai este vreme, fiindcă turcul are acum mulți potrivnici și din toate părțile are de lucru cu oameni ce-i stau împotrivă cu sabia în mînă. Iar noi, din partea noastră, făgăduim pe credința noastră creștinească, și cu jurămîntul domniei noastre, că vom sta în picioare și ne vom lupta pînă la moarte pentru legea creștinească, noi cu capul nostru. Așa trebuie să faceți și voi, pe mare și pe uscat, după ce cu ajutorul lui Dumnezeu cel atotputernic, noi i-am tăiat mîna dreaptă. Deci fiți gata fără întîrziere“.

MATEI MURANO
(medicul venețian al lui Ștefan):

„[Ștefan] este un om foarte înțelept și demn de mare laudă, foarte iubit de supuși, căci e blînd și drept, foarte vigilent și darnic“.

BONFINIUS
(cronicarul lui Matei Corvin):

„Era însuflețit pentru lucruri frumoase și mîndru, pe lîngă acestea activ și strașnic la război!“

PAPA SIXT IV

„Faptele tale săvîrșite cu înțelepciune și vitejie contra turcilor infideli, inamici comuni, au adus atîta celebritate numelui tău, încît ești în gura tuturor și ești în unanimitate foarte mult lăudat“.

WAPOWSKI
(cronicar polon):

„...Vitejia și succesul lui Ștefan erau renumite la popoarele vecine pentru experiența în chestiunile militare și faptele celebre săvîrșite...“

MIECHOWSKI
(cronicar polon):

„O, bărbat glorios și victorios, care ai biruit pe toți regii... Om fericit, căruia soarta i-a hărăzit cu multă dărnicie toate darurile. Căci pe cînd altora le-a dat numai unele însușiri și anume unora prudență împreunată cu șiretenie, altora virtuți eroice și spirit de dreptate, altora biruință contra dușmanului, numai ție ți le-a hărăzit la un loc pe toate. Tu ești drept, prevăzător, isteț, biruitor contra tuturor dușmanilor. Nu în zadar ești socotit printre eroii secolului nostru“.

JAN DLUGOSZ (cronicar polon):

„O, bărbat demn de admirat, întru nimic inferior ducilor eroici, pe care atît îi admirăm, care cel dintîi dintre principii lumii a repurtat în zilele noastre o victorie atît de strălucită contra turcilor. După părerea mea, el este cel mai vrednic să i se încredinţeze conducerea şi stăpînirea lumii şi mai ales funcţiunea de comandant şi conducător contra turcilor, cu sfatul comun, înţelegerea şi hotărîrea creştinilor, pe cînd ceilalţi regi şi principi creştini trîndăvesc în lene, în desfătări şi lupte civile".

MIKLOS ISTVÁNFFI (cronicar ungur):

„Prin ştiinţa militară şi faptele săvîrşite în război a fost renumit şi sărbătorit toată viaţa".

AŞÎKPAŞADZE (cronicar turc):

„Acesta e ghiaurul
De-a pururi ne-nfricat,
Ce-atîtea oşti făloase
Pe rînd le-a spulberat".

GRIGORE URECHE:

„Fost-au acest Ştefan vodă om nu mare de stat, mînios şi de grabă a vărsa sînge nevinovat; de multe ori la ospeţe omorîia fără giudeţ. Amintrelea era om întreg la fire, neleneşu, şi lucrul său îl ştiia a-l acoperi, şi unde nu gîndeai, acolo îl aflai. La lucruri de războaie meşter; unde era nevoie, însuşi se vîrîia, ca văzîndu-l ai săi, să nu îndărăpteze, şi pentru aceia raru războiu de nu biruia. Şi unde-l biruia alţii, nu pierdea nădejdea, că ştiindu-se căzut gios, să rădica de-asupra biruitorilor. [...]

Iar pre Ştefan vodă l-au îngropat ţara cu multă jale şi plîngere în mănăstire în Putna, care era de dînsul zidită. Atîta jale era, de plîngea toţi, ca după un părinte al său, că cunoştea toţi că s-au scăpat de mult bine şi de multă apărătură. Ce după moartea lui pînă astăzi îi zice sveti [sfîntul] Ştefan vodă, nu pentru suflet, ce iaste în mîna lui Dumnezeu, că el încă au fost om cu păcate, ci pentru lucrurile lui cele vitejăşti, carele nimenea din domni, nici mai nainte, nici după aceia l-au agiunsu".

NICOLAE BĂLCESCU:

„Ei [moldovenii] nu avură îndată trebuinţă decît de un căpitan mare ca să se facă vestiţi şi să fie eroi ai creştinătăţii.

Statuia lui Ştefan cel Mare, aşa cum şi-o închipuia Gh. Asachi

Acest căpitan nu întîrzie a se ivi şi fu Ştefan cel Mare".

VASILE ALECSANDRI:

„La poalele Carpaţilor
Sub vechiul tău mormînt,
Dormi, erou al românilor,
O! Ştefan, erou sfînt.
Ca santinele falnice
Carpaţii te păzesc,
Şi de sublima-ţi glorie
Cu secolii şoptesc".

C. A. ROSETTI:

„Ştefan este un nume drag românilor! Fii viteaz ca dînsul, dragul meu român".

COSTACHE NEGRI :

„...Dulce ne e astăzi a înnoi neperitoarea amintire a marelui Ştefan, domnul războinic, zidul creştinătăţii, către care s-au sfărîmat în trecerile lor nenumăratele ordii ale păgînătăţii, zidul neclintit ce în timp de 46 de ani a oprit învingerile sălbatecilor cohorte musulmane, care aveau ca ţintă cotropirea Europei".

MIHAIL KOGĂLNICEANU :

„Inima mi se bate cînd aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, lui Ştefan cel Mare, lui Mihai Viteazul, dar, domnilor mei, şi nu mă rusinez a vă zice că aceşti bărbaţi pentru mine sînt mai mult decît Alexandru cel Mare, decît Anibal, decît Cezar ; aceştia sînt eroii lumii, în loc că cei dintîi sînt eroii patriei mele".

DIMITRIE BOLINTINEANU :

„...Omul cel mai mare ce a avut naţia română de la descălicarea lui Dragoş şi Radu Negru pînă astăzi".

GEORGE COŞBUC :

„Pe mănunchiul spadei sale mîna lui
tot caldă stete,
Căci el nu ştiuse-n viaţă cum s-anine
spada-n cui".

BARBU ŞTEFĂNESCU-DELAVRANCEA
(în Apus de soare) :

„Ţineţi minte cuvintele lui Ştefan, care v-a fost baci pînă la adînci bătrîneţe... că Moldova n-a fost a strămoşilor mei, n-a fost a mea şi nu e a voastră, ci a urmaşilor voştri ş-a urmaşilor urmaşilor voştri în veacul vecilor..."

S. N. PALAUZOV
(istoric rus) :

„Ştefan a fost [...] din rîndul puţinilor eroi din secolele XV-XVI care şi-au consacrat întreaga lor viaţă pentru a întreţine în sînul popoarelor creştine de la Dunăre şi din Peninsula Balcanică focul sfînt al dragostei pentru patrie şi independenţă".

N. KARAMZIN
(istoric rus) :

„...Şi prin victoriile sale strălucite asupra numeroasei oşti turceşti şi-a înscris numele în istoria eroilor mari ; el s-a arătat curajos în primejdie, tare în nenorocire, modest în fericire [...], a fost obiectul mirării printre suverani şi popoare, realizînd fapte mari cu mijloace modeste".

A. D. XENOPOL :

„Mare general, iscusit politic, ocîrmuitor dibaciu, iată deci ce au fost Ştefan cel Mare. El întrunea în persoana lui toate însuşirile unui înţelept domnitor, şi acest epitet cu dreptul i-a fost recunoscut nu numai de timpurile următoare dar şi de ale lui [...]

E mai uşor de a ajunge la glorie şi la mărire în sînul unui popor mare, decît a răsări ca atare din mijlocul unui popor mic. Cînd valurile sînt înalte, ele aruncă sus pe cel purtat de ele. Naţia însăşi putînd mult, poate şi individul ce se ridică în fruntea ei, şi odată aci, acesta se împodobeşte cu meritele ce se cuvin întregului. Cînd poporul e mic, mijloacele fiind puţine, trebuie ca geniul său să îndeplinească lipsurile ; să scoată din propriul lui fond ceea ce nu poate afla în acei pe care el se sprijină. E mai greu de a fi un Temistocle, decît un Cezar ; un Ştefan cel Mare, decît un Carol cel Mare. Se înţelege că în valoarea absolută nu se poate stabili o asemănare între aceşti corifei ai neamului omenesc, şi aceasta din cauza elementelor deosebite ce le slujesc de substrat. Ca valoare relativă, şi anume pentru poporul nostru, Ştefan este şi va rămînea idealul care, din trecutul îndepărtat, aruncă razele splendoarei sale în viitorul şi mai îndepărtat, îmbiind călcarea pe urmele lui [...]

De aceea cu drept cuvînt urmaşii îi dădură lui singur dintre numeroşii domnitori moldoveni şi munteni titlul de **Mare,** Mircea al Munteniei este supranumit cel **Bătrîn,** Alexandru al Moldovei, cel **Bun,** Mihai al Munteniei, **Viteazul,** Ioan al Moldovei, cel **Cumplit.** Unul singur din bogatul, prea bogatul şirag de domni al ţărilor române, poartă numele de **Mare,** şi acesta este Ştefan ; căci totdeauna bunul simţ al popoarelor le-a ferit de a dărui acest titlu înălţător, fără rost şi fără cădere, şi ele l-au păstrat numai pentru adevăratele mărimi pe care simţul cel sănătos al popoarelor le-a recunoscut, cînd le-a văzut răsărind în cîmpul istoriei".

NICOLAE IORGA :

„Dar Ştefan cel Mare n-a fost un scornitor de războaie. Niciodată el n-a căutat un duşman, niciodată n-a avut o toană sîngeroasă, cheful unei mari vînători de oameni. În alte vremi, el ar fi fost

Moldoveni plecînd la luptă (o parte din ilustraţiile publicate la articolele despre Ştefan cel Mare au fost făcute la Muzeul Militar Central)

un bun păstor de oameni, un împărat cu iubire şi credinţă, ţesînd firele de aur ale unor zile paşnice, în mijlocul mulţămirilor ce s-ar fi înălţat de pretutindeni spre bunătatea lui. Dar, bătută de valurile tuturor furtunilor, ţara avea nevoie de un paznic neadormit. Şi el fu acela, omul viteaz, dar nu crunt, pe care-l cereau vremile [...]

Ţara se întremase cu totul : an de an se înălţau falnicele lanuri şi mii de mii de oi şi vite străbăteau păşunile grase ale Moldovei. Oraşele fusese împodobite pe rînd cu frumoasele biserici de piatră săpată, înflorite cu fluturi de smalţ verde şi galben, de maiştrii lui Ştefan, care totdeauna aveau de lucru undeva. În ele se întîlneau nemţii, armenii din Lemberg, saşii din Ardeal, grecii şi turcii care veneau de la miazăzi, lăsînd bogăţie în urma lor [...]

Într-însul găsise poporul românesc cea mai deplină şi mai curată icoană a sufletului său : cinstit şi harnic, răbdător fără să uite şi viteaz fără cruzime, straşnic în mînie şi senin în iertare, răspicat şi cu măsură în grai, gospodar şi iubitor al lucrurilor frumoase, fără nici o trufie în faptele sale, care i se par că vin printr-însul de aiurea şi de mai sus. Şi cu cît se vede această icoană mai limpede, cu atît se înţelege mai desăvîrşit şi se iubeşte mai mult, cu atît şi viitorul se vesteşte mai bun, căci atunci neamul merge pe drumul strămoşului cuminte".

P. P. PANAITESCU :

„Figura lui Ştefan cel Mare este fără îndoială una din acele figuri ale istoriei noastre care ies din uitarea care se dă tuturor figurilor mari de la noi, pentru că ea a rămas ca o putere de legendă, chiar în mintea poporului neştiutor de carte, ca o figură a unui mare apărător al ţării [...] De aceea atît istoricii cît şi poeţii s-au ocupat de această figură, care a rămas încă vie, pe cîtă vreme celelalte figuri ale istoriei noastre au rămas între filele cronicilor, care nu mai sînt cercetate astăzi [...]

Ştefan cel Mare nu era un cruciad [...] care se duce să moară pe teritoriu străin în luptele cu turcii, ci considera că datoria lui era să-şi apere ţara şi nu să facă aventuri".

PETRE CONSTANTINESCU-IAŞI :

„Figura lui Ştefan cel Mare este vie în amintirea poporului nostru ; prin glorioasele lui fapte de arme, prin înţeleapta lui politică, al cărei obiectiv central a fost apărarea independenţei ţării, Ştefan aparţine poporului care l-a sprijinit şi care i-a dat curaj în clipele cele mai grele".

ISTORIA ROMÂNIEI — COMPENDIU (Miron Constantinescu, Constantin Daicoviciu, Ştefan Pascu) :

„Cu toate că era la o vîrstă foarte tînără, Ştefan a dovedit maturitate politică şi simţ diplomatic remarcabile. Înzestrat cu asemenea calităţi, el a ştiut să-şi consolideze domnia şi în acelaşi timp ţara, printr-o muncă fără preget. A încercat să

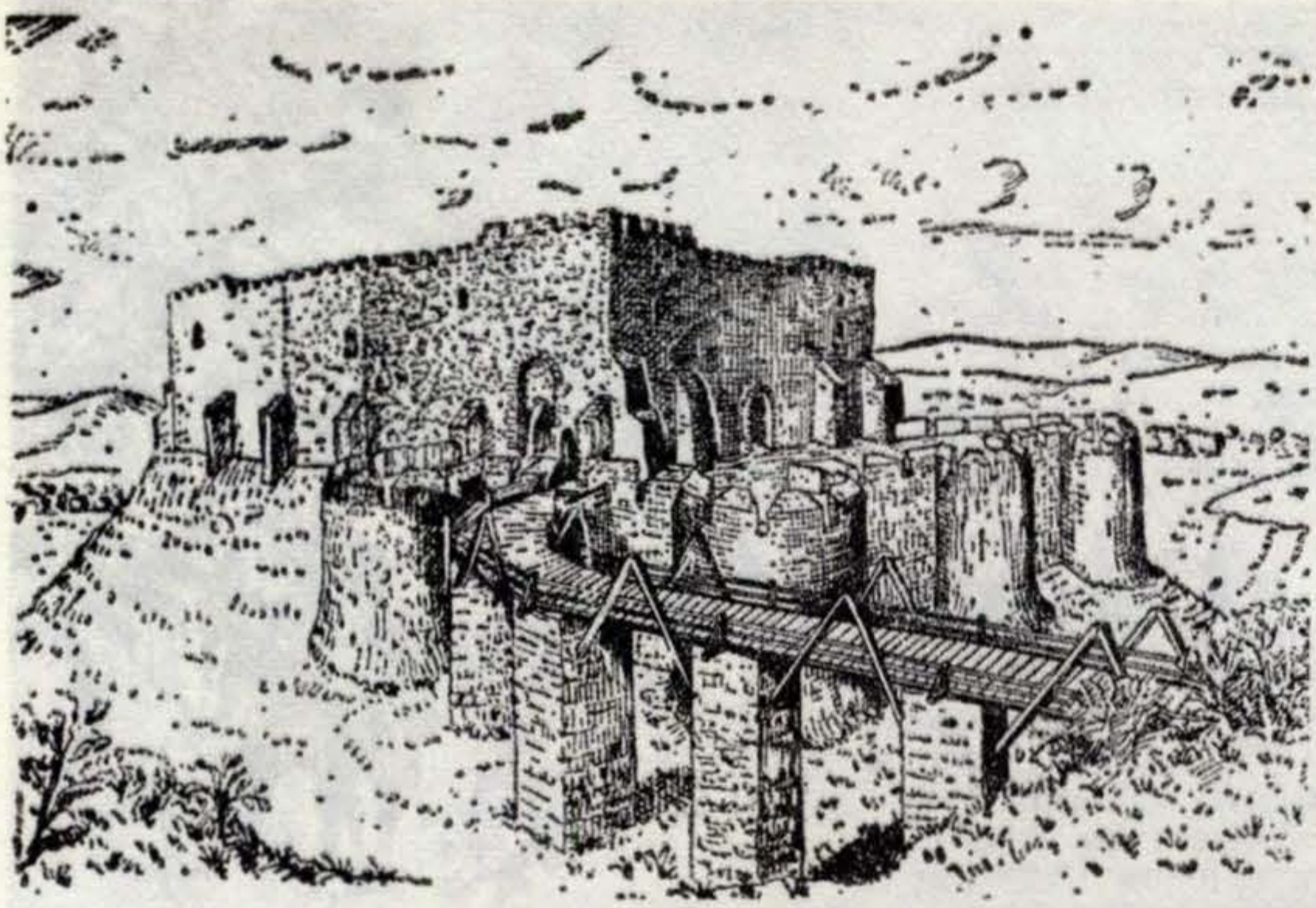

Zidurile Cetății Neamțului, una dintre fortărețele pe care se bizuia puterea lui Ștefan (fotografia din stînga: reconstituirea probabilă a cetății — arh. D. Teodorescu; fotografia din dreapta: planul cetății cu adaosurile făcute în vremea lui Ștefan)

domolească rivalitățile și să-și atragă colaborarea tuturor forțelor sociale, inclusiv a boierilor partizani ai lui Petru Aron. A trebuit să-și învingă propria mîndrie și să o satisfacă pe aceea a regelui polon Cazimir al IV-lea, suzeranitatea căruia o recunoaște, precum și mîndria sultanului Mahomed, cuceritorul Constatinopolului, căruia-i trimite tributul.

În același timp se pregătește zi cu zi, fără răgaz, dar fără zgomot pentru fapta cea mare: lupta de apărare a independenței țărilor române. Organizarea armatei a constituit grija de căpetenie a lui Ștefan. Mai întîi garda domnului (vreo 1 000 de viteji) ce intra și lupta în clipe de mare primejdie. Apoi oastea de curteni formată din boieri mici și mijlocii, dar și din țărani boieriți (vreo 3 000 persoane) din diferite părți ale țării. Oastea voinicilor, din țărani liberi călări (aproximativ 3 000-4 000 ostași) care luptau pe cheltuiala lor, cu arcuri, săgeți, sulițe, săbii, paloșe. Urma oastea neregulată formată din țărani călări (circa 30 000) adunată în caz de nevoie din sate, sub conducerea vătămanilor, înarmată cu măciuci, topoare, coase, arcuri, săgeți. În sfîrșit, era oastea de țărani pedeștri (aproximativ 10 000-20 000 oameni), care luptau cu lănci ascuțite la amîndouă capetele.

Pe seama oștirii sale, marele domn cumpără în repetate rînduri arcuri, săgeți, săbii, sulițe, coifuri, platoșe, buzdugane, pușți de la meșterii lioveni, bistrițeni, brașoveni și sibieni.

Războaiele lui Ștefan cel Mare fiind, în majoritatea lor, de apărare, cetățile de graniță aveau o deosebită însemnătate. Domnul Moldovei le întărește pe cele mai vechi, ridică altele noi, înconjurîndu-și țara ca de un brîu de asemenea puncte de apărare [...]

Întărirea puterii de luptă de care se îngrijise zi de zi vreme de un deceniu și jumătate se putea realiza deplin numai prin extinderea autorității domnești peste întreg teritoriul țării, prin lichidarea fărîmițării și anarhiei feudale. Restrîngerea treptată a privilegiilor de imunitate, intervenția domniei, prin dregătorii săi, pe moșiile feudale, sporirea domeniului domnesc în detrimentul celui boieresc — sînt măsurile luate de Ștefan în acest scop.

Reversul acestei politici, realizat de asemenea de Ștefan, era ocrotirea maselor producătoare, de țărani și tîrgoveți, față de atotputernicia boierimii. Țărănimea dependentă obține o seamă de ușurințe, cea liberă, răzășimea, scutiri față de domnie și ocrotire față de tendințele cotropitoare ale marii boierimi. Orășenimea — meșteșugarii și negustorii — este și ea ocrotită de concurența mărfurilor mărunte aduse de negustorii lioveni, cracovieni, brașoveni, bistrițeni, sibieni și în același timp favorizată în activitatea ei în afară prin tratate comerciale (așa cum făcuse și Vlad Țepeș).

Grija domnului față de boierimea mică rezultă din numeroasele danii, din promovarea în dregătorii de curte, din alegerea din sînul acesteia a colaboratorilor de credință.

Colaborarea acestor forțe sociale cu domnia se explică și prin faptul că și unii și alții erau interesați deopotrivă în ocrotirea țării, a bunurilor, a familiilor în fața incursiunilor distrugătoare [...]

La 2 iulie 1504 Ștefan se stingea din viață ca un „apus de soare" strălucitor, potrivit caracterizării marelui dramaturg Barbu Ștefănescu-Delavrancea, plîns de țara întreagă și de toată creștinătatea, după o domnie glorioasă de peste 47 ani. Se stingea acela care, după cum mărturisea pe patul de moarte, a avut 36

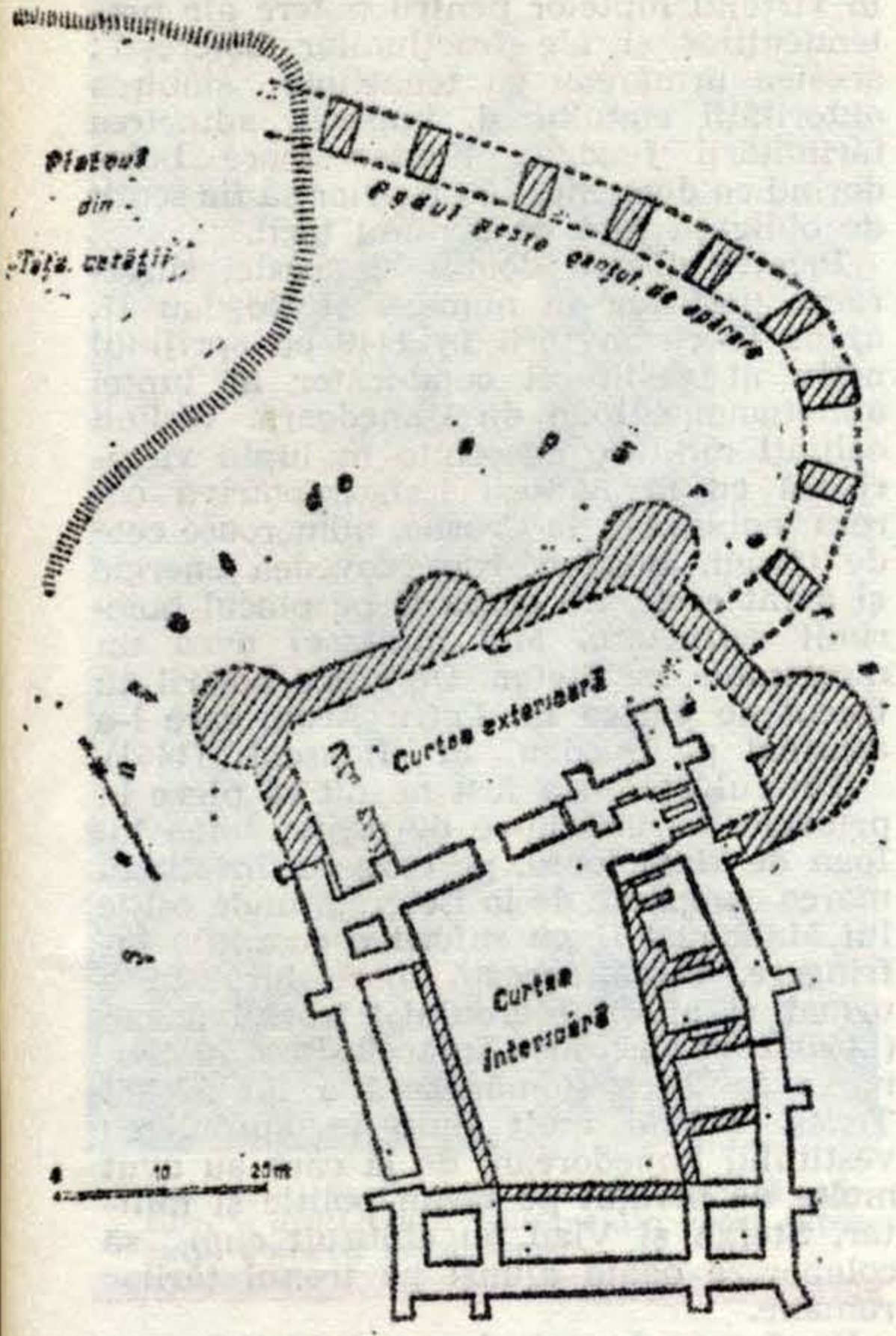

războaie, din care în 34 a ieșit biruitor. Toate pentru apărarea țării și poporului său".

ISTORIA POPORULUI ROMÂN (Andrei Oțetea):

„Ștefan [...] a dat Moldovei, peste care a domnit o jumătate de veac, o consolidare politică, i-a apărat independența și a făcut din ea una din principalele forțe politice ale Europei de răsărit.

Problemele fundamentale cărora Ștefan a fost chemat să le dea soluții erau lichidarea factorilor de fărîmițare feudală și centralizarea statului pe plan intern, apărarea independenței țării pe plan extern. În slujba acestor țeluri, Ștefan a pus o gîndire politică superioară, o stăpînire perfectă a artei militare și o voință fermă, care au încununat cu succes activitatea sa. Acțiunile politice, diplomatice și militare întreprinse de domnul moldovean s-au integrat într-un sistem unitar, întemeiat pe un larg orizont politic.

Ștefan a luat domnia Moldovei după un sfert de secol de lupte interne, în răstimpul căruia marea boierime își consolidase poziția, iar Ungaria și Polonia căpătaseră mijlocul de a face real titlul lor de suzeranitate, instalîndu-și pe tron succesiv protejații. Deprinsă acum să aibă în scaunul de la Suceava un cîrmuitor nominal, noua boierime s-a împotrivit energic programului de centralizare preconizat de Ștefan. Conflictul cu marea boierime l-a determinat pe Ștefan să-și caute aliați în rîndurile altor categorii ale societății moldovenești. Domnul a apelat la mica boierime, la tîrgoveți și mai ales, la țărănimea liberă, care i-au dat o armată puternică, în măsură să-l dispenseze de concursul cetelor militare ale marilor stăpîni de pămînt și să-i permită să înfrunte primejdiile din afară. Ștefan a dat un nou conținut instituției «vitejilor», făcînd din elementele populare ridicate la situația de «viteji» auxiliari ai politicii de centralizare. Sistemul însuși de retribuție — veniturile din amenzile percepute ca dregători ai domniei — indica o modificare fundamentală în orientarea politicii domnești. Autoritatea centrală nu își mai înstrăinează prerogativele în beneficiul imuniștilor; privilegiile acordate acum sînt legate de însăși progresele politicii de centralizare. Amenințată să fie lipsită de rolul ei politic și militar, marea boierime s-a opus sistematic, de-a lungul întregii domnii a lui Ștefan, măsurilor domnești. Lupta dintre domn și marea boierime s-a desfășurat surd sau a îmbrăcat forme violente [...]

Lupta împotriva primejdiei otomane a integrat Moldova în una din problemele dominante ale veacului XV și a conferit acțiunii sale o semnificație europeană, care explică deopotrivă aria întinsă a legăturilor internaționale stabilite de Ștefan și largul ecou al faptelor sale de arme [...]

Nicicînd situația Moldovei nu atinsese culmi mai înalte. Încercările celor trei mari puteri vecine — Ungaria, Imperiul otoman și Polonia — de a o subordona, fuseseră rînd pe rînd anihilate. La 2 iulie 1504, cel care — văzut de contemporani ca «foarte rafinat și foarte fin în meșteșugul războiului» — își apărase țara în 36 bătălii, se stingea din viață, lăsînd Moldovei cea mai frumoasă pagină a istoriei sale. În figura lui, toți succesorii au văzut simbolul dreptății și al independenței".

Texte pregătite pentru tipar de Marian Alexandru NEGRI

O domnie — o epocă

Prof. univ. dr. docent
ION IONAȘCU

După moartea lui Alexandru cel Bun (1432), timp de un sfert de veac, numeroșii săi urmași legitimi și nelegitimi — lipsiți de simț politic, însă stăpîniți de o aprigă ambiție de a ajunge la tronul Moldovei — au purtat un lung șir de lupte feudale cu grave urmări pentru țară, fiind ațîțați atît de boierii împărțiți în tabere, fiecare îndîrjindu-se să așeze în scaunul domnesc pe favoritul ei, cît și de regii statelor vecine, Polonia și Ungaria, care urmăreau o sistematică politică de supunere a Moldovei.

Starea de anarhie, de subminare a autorității centrale, de slăbire a potențialului economic și politic al țării este frapant ilustrată, printre altele, și de excesiv de desele schimbări de domnie, respectiv 19 în 25 de ani, durata medie a fiecăreia depășind cu puțin abia un an de zile. Uneori, rivalii la tron au ajuns să-și împartă puterea, stăpînind unul o parte a țării, altul pe cealaltă. Au fost trei asemenea asocieri la domnie și nici una din ele n-a dăinuit: Ilieș a fost orbit de fratele său Ștefan II, acesta a căzut apoi ucis de Roman, care, la rîndu-i, s-a stins otrăvit. Practica asocierii la domnie a unor îndușmăniți s-a dovedit astfel o formulă politică inoperantă în vîrtejul luptelor pentru putere ale pretendenților și ale fracțiunilor boierești; acestea urmăreau cu tenacitate slăbirea autorității statului și, implicit, adîncirea fărîmițării feudale, fiecare mare boier dorind ca domeniul său funciar să fie scutit de obligații față de domnul țării.

Printre ultimii domni ai acestei sîngeroase perioade se numără și Bogdan II, ajuns la cîrma țării în 1449 cu sprijinul activ al vestitului conducător al luptei antiotomane, Ioan de Hunedoara. Vădind calități militare deosebite în lupta victorioasă cu invadatorii leși, împotriva cărora mobilizase, la Crasna, numeroase cete de țărani, Bogdan, care dovedea energie și avînt eroic, nu putea fi pe placul boierimii refractare. Mai mult, el avea un moștenitor, pe Ștefan. De aceea boierii au trecut de partea lui Petru Aron, care l-a asasinat pe Bogdan, la Reuseni (1451).

Tînărul Ștefan a fost nevoit să plece în pribegie, bucurîndu-se de ospitalitatea lui Ioan de Hunedoara, pe care l-a însoțit în marea campanie de la Belgrad, unde oștile lui Mahomed II au suferit o cumplită înfrîngere. După această mare biruință a urmat și sfîrșitul eroului transilvănean (1456), care susținuse, în același an, înscăunarea în Țara Românească a lui Vlad Țepeș. Trăind mult timp în apropierea vestitului hunedorean, de la care au avut multe de învățat pe tărîm politic și militar, Ștefan și Vlad au chibzuit cum să colaboreze odată ajunși pe tronul țărilor române.

După ce a devenit domn al Țării Românești, Țepeș l-a invitat la curtea sa pe Ștefan, ajutîndu-l să organizeze lupta pentru ocuparea tronului moldovean.

La locul numit „Direptate"

Petru Aron a avut o domnie zbuciumată, fiind înlocuit în două rînduri de Alexăndrel. Între timp se petrecuse un fapt internațional grav pentru Europa: căderea Constantinopolului sub turci (1453). Mahomed II Cuceritorul a organizat apoi incursiuni în sudul Moldovei și a dat ultimatum lui Petru, cerîndu-i să plătească anual un tribut de 2 000 galbeni (1455). Știind că această obligație avea să fie suportată de țărani și orășeni, domnul și 60 de mari boieri au acceptat-o fără să încerce o rezistență măcar simbolică. Hotărîrea însemna, de fapt, „închinarea" Moldovei către turci și ea a provocat un adînc val de nemulțumire în rîndurile micii boierimi, ale țărănimii și sărăcimii orașelor. În nordul Moldovei s-a dezlănțuit o răscoală țărănească, în timp ce în sudul țării Ștefan a pășit pe pămîntul străbun cu oști date de Vlad Țepeș. Acestora li s-au alăturat unii boiernași și mase de țărani și tîrgoveți „din Țara de Jos", formînd o oaste plină de avînt, cu care Ștefan

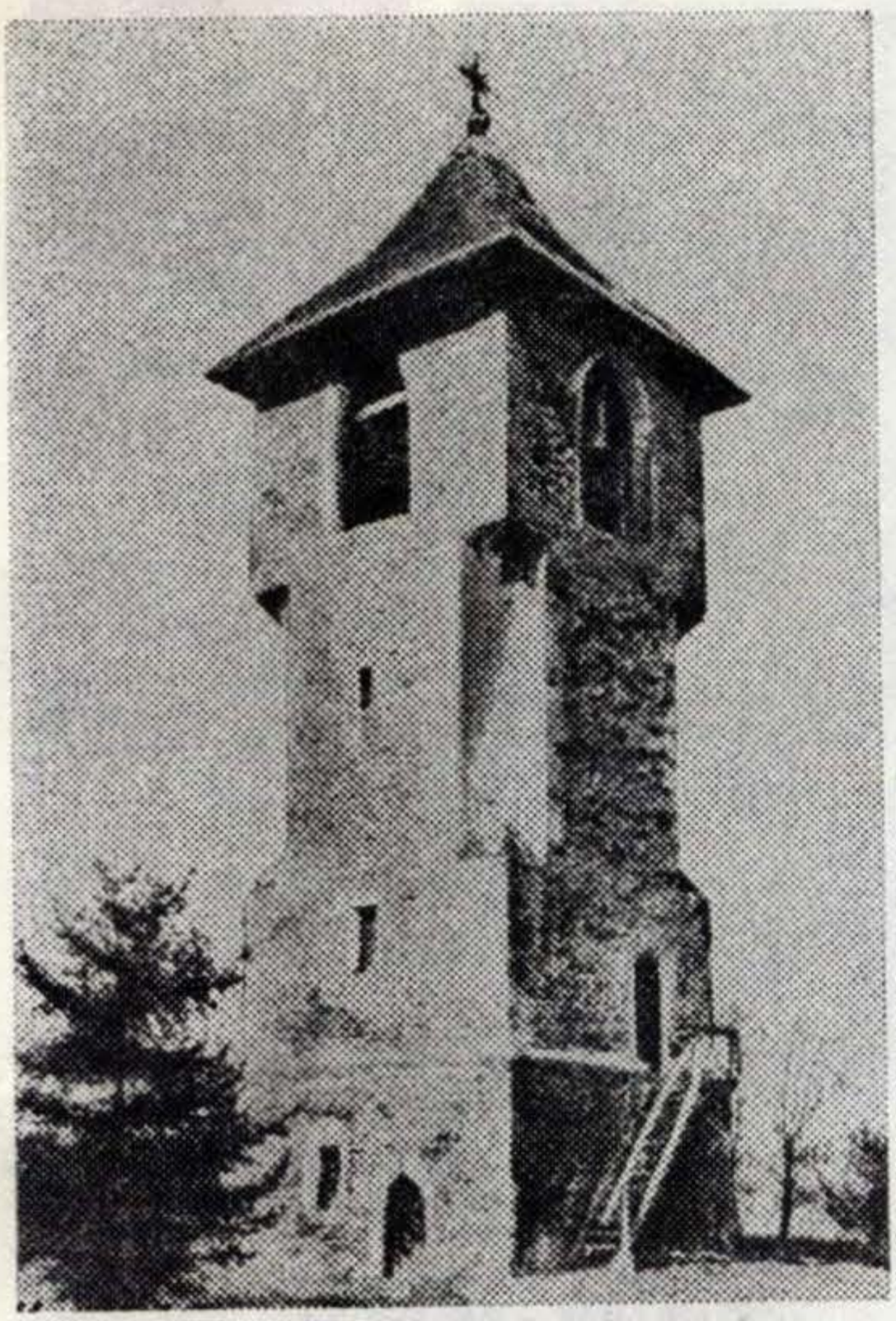

Turnul de la Popăuți — o interesantă mărturie a arhitecturii militare din epoca viteazului voievod moldovean

a învins pe Petru Aron la Doljești (12 aprilie 1457) și a înaintat pînă la Suceava, în timp ce învinsul și mai mulți mari boieri au fugit în Polonia, gîndind să pregătească, cu ajutorul feudalilor poloni, o campanie de alungare a biruitorului. La locul numit „Direptate" Ștefan a fost uns ca domn de mitropolitul Teoctist, în aclamațiile poporului.

Înzestrat cu un deosebit simț politic în aprecierea situației create într-o țară sărăcită, ca urmare a luptelor feudale, Ștefan a chibzuit, printre altele, să-și apropie pe marii boieri din țară, și, totodată, să-i atragă și pe cei refugiați în Polonia, ca să-și poată consolida tronul. În același timp, el a iscălit și tratatul de vasalitate cu regele polon, prin care acesta din urmă renunța la susținerea lui Petru Aron (1459). Trecerea lui Aron în Transilvania, sub protecția regelui Matei Corvin, l-a determinat pe Ștefan să facă mai multe incursiuni în ținuturile secuiești și să susțină în rîndurile nobilimii ardelene un curent ce avea în vedere separarea Transilvaniei de Ungaria. În astfel de împrejurări, Matei a considerat că o expediție în Moldova ar readuce această țară la vechile legături de vasalitate față de Ungaria ; dar în bătălia de la Baia (1467), epilogul a fost întru totul favorabil lui Ștefan. După trei ani, o încercare a lui Petru Aron, sprijinit de unii mari dregători moldoveni, de a alunga din domnie pe Ștefan, s-a încheiat cu prinderea și uciderea nesocotitului pretendent, urmate de decapitarea „hiclenilor", în februarie 1471, la Vaslui.

Datorită remarcabilei destoinicii politice pe plan intern și extern, cum și aleselor calități de neîntrecut comandant de oști, care vor ieși mai pregnant în relief cu prilejul războaielor purtate cu polonii și mai ales cu turcii, Ștefan își putea considera încheiată lupta de consolidare a domniei. După un efort neabătut de aproape 15 ani, el putea privi cu satisfacție restabilirea autorității domnești, stingerea anarhiei feudale ; mulțumirea îi era însă umbrită de îngrijorarea provocată de hotărîrea sultanului de a încredința tronul Moldovei unui domn lipsit de energie și curaj, unealtă docilă în mîna marilor boieri, dispuși să colaboreze cu dușmanul, așa cum se petreceau lucrurile în Țara Românească, după alungarea lui Țepeș.

Pregătiri pentru marea înfruntare cu Poarta

Campania turcească din 1462 în Țara Românească, cu tot eroismul arătat de Țepeș, trădat de boieri, s-a încheiat cu înscăunarea lui Radu cel Frumos, un filoturc fervent ; desigur că acest fapt nu convenea domnului moldovean. Stăpînit permanent de gîndul apărării împotriva amenințării cotropirii otomane, Ștefan nu putea accepta ideea trecerii Țării Românești sub dominația Porții. De aceea, vreme îndelungată, el va încerca să integreze această țară în sistemul său politico-militar antiotoman, prin sprijinirea domnilor hotărîți să se opună expansiunii otomane pe linia Dunării. Aceasta este explicația mai multor campanii ale lui Ștefan în Țara Românească și a înlocuirii lui Radu Vodă cu Laiotă Basarab, apoi a acestuia, trecut în tabăra turcească, cu Țepeș, suprimat însă de boieri după numai două luni.

O nouă încercare a viteazului domn moldovean în favoarea lui Țepeluș n-a fost nici ea mai fericită, după cum nici aceea de a înscăuna pe Vlad Călugărul ; pînă la urmă Ștefan a recurs la soluția întăririi hotarului Moldovei spre sud-vest, prin cucerirea cetății Crăciuna.

De la primele intervenții ale lui Ștefan în Țara Românească, sultanul și-a arătat mînia, somîndu-l să-i plătească imediat tributul și să-i cedeze cetățile-porturi de la mare, ceea ce domnul a refuzat cu fer-

mitate. Era de aşteptat o expediţie turcească. De aceea, Ştefan a accelerat pregătirile de înfruntare a puhoiului vrăjmaş : el a pus accentul pe organizarea oştirii în aşa fel încît să limiteze puterea oastei boierilor şi să o dezvolte pe aceea aparţinînd domniei.

Domnia poseda în ţară numeroase domenii funciare, pe care Ştefan le-a colonizat cu ţărani liberi, scutiţi de dări şi alte obligaţii, avînd însă sarcina de a sluji la oaste. Aceştia, împreună cu oşteni din cadrul curţilor domneşti, din reşedinţa domnească şi din alte oraşe şi tîrguri, au format oastea curtenilor, care a constituit reazimul principal al domnului în războaiele cu Imperiul otoman. Unii curteni care s-au distins prin acte de bravură în bătălii au fost promovaţi în dregătorii mari. S-a deschis astfel calea formării unei nobilimi de slujbă, devotată domnului, în locul aristocraţiei funciare constant preocupată de slăbirea puterii centralizatoare de stat.

În afară de unităţile alcătuite din ostaşi călări, Ştefan a mai organizat şi unităţi de artilerie şi de oşteni pedeştri, măsură impusă de apariţia şi diversificarea armelor de foc. Pe lîngă vechile cetăţi ca Suceava, Neamţul, pe care le-a întărit şi extins, domnul a construit şi altele noi, creînd un puternic şi bine închegat complex de apărare împotriva vrăjmaşilor. O grijă deosebită a arătat vigilentul domn înzestrării oastei cu armamentul necesar, procurat fie din oraşele Braşov, Sibiu şi Bistriţa, fie de la Liov sau chiar din Veneţia şi Genova.

Evangheliarul moldovenesc din 1502, mărturie a dezvoltării culturii în acea epocă

Iscusit organizator al ţării

Ca urmare a unui apreciabil flux demografic, în această epocă se dezvoltă oraşele şi tîrgurile ; domnul stimula comerţul, prin privilegii acordate negustorilor străini, avînd însă grijă de a nu lovi negustorii şi meşteşugarii din ţară, astfel ca mărfurile mărunte să nu fie aduse din afară ci produse în ţară şi vîndute de negustori băştinaşi sau chiar de cei ce le confecţionau în atelierele lor. Ştefan s-a arătat adînc preocupat de întărirea economică a oraşelor cumpărînd cu preţuri ridicate sate boiereşti din apropierea acestora şi alipindu-le lor ; la hotarul oraşului Vaslui a adăugat 16 sate şi silişti în 1491, scutind pe tîrgoveţii de aici de vamă ; la fel a procedat cu oraşul Bîrlad, în 1495, cedînd orăşenilor locali vama cea mică şi obligîndu-i să plătească numai vama pentru peşte — marfă foarte căutată peste hotare — de la care domnia realiza mari venituri. Preocuparea pentru protejarea negoţului se vădeşte limpede şi în tratatul pe care Ştefan l-a încheiat, în 1499, cu Ioan Albert, regele polon grav înfrînt la Codrul Cosminului ; se prevedea, între altele, acordarea dreptului negustorilor moldoveni de a face negoţ „slobozi şi în bună voie" în toată Polonia şi Lituania.

Înnoiri importante a adus domnul şi în guvernarea ţării. Pe cînd înainte de Ştefan, sfatul domnesc era alcătuit mai mult din boieri cu numeroase moşii, deci cu mare putere economică şi politică, dar fără dregătorii primite de la domnie, şi deci fără obligaţii faţă de domn, Ştefan a chibzuit ca sfatul domnesc să cuprindă aproape numai dregători domneşti ; unii dintre ei erau rudele sale cele mai apropiate, domnul asigurîndu-şi astfel un control eficace şi constant asupra acestui important organism politic. Măsurile amintite au întărit autoritatea domniei şi i-au asigurat lui Ştefan cea mai îndelungată şi rodnică guvernare din cîte au cunoscut ţările române în evul mediu. Datorită modului în care acest „geniu înalt" — cum l-a caracterizat Nicolae Bălcescu — a ştiut să atragă în sprijinul politicii sale de centralizare a statului masele populare şi să anihileze acţiunile anarhice ale boierimii centrifuge, apoi neîntrecutei iscusinţe diplomatice cu care a purtat relaţiile cu statele vecine — cu Moscova, cu papa, cu

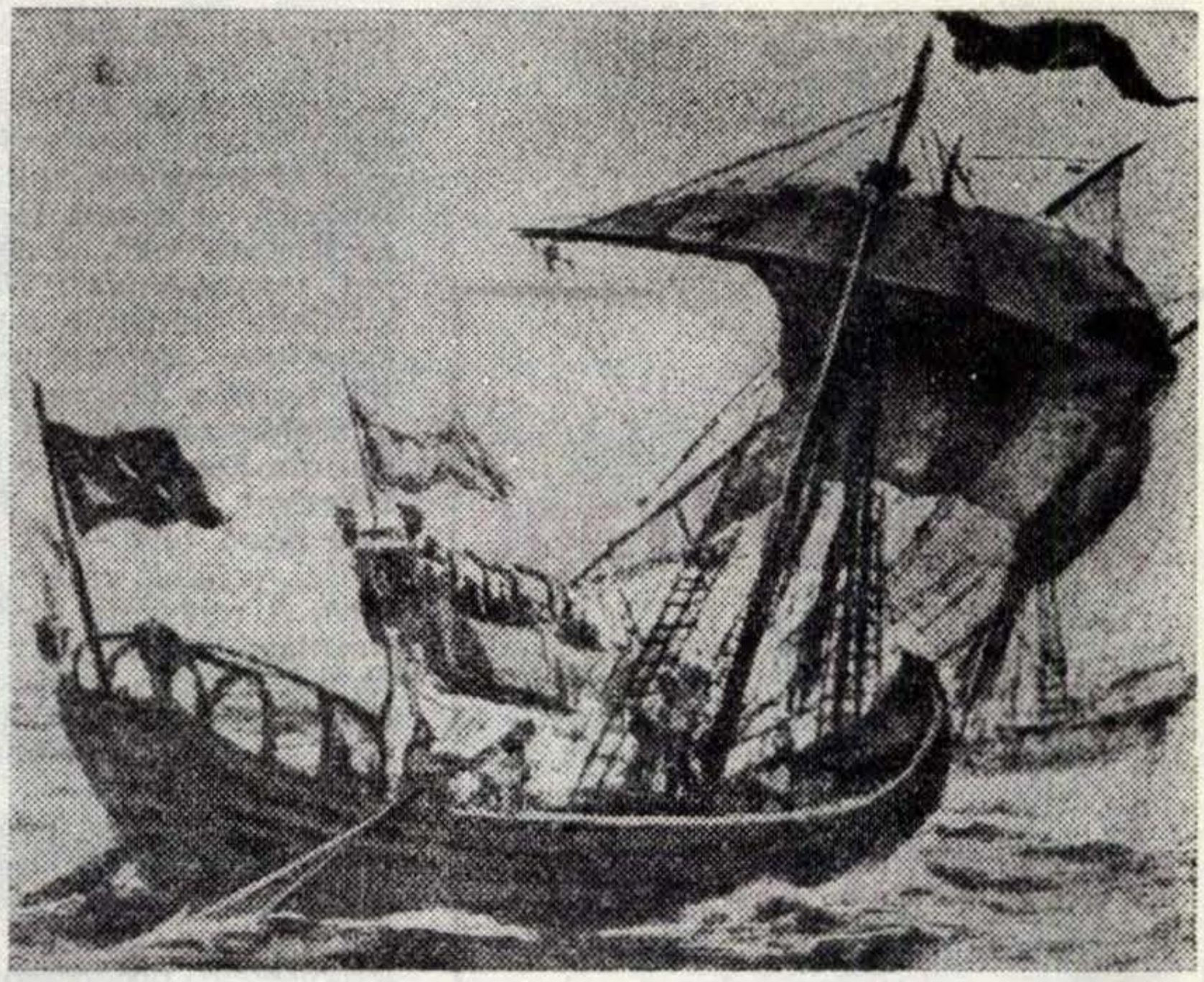

Corabie moldovenească din sec. XV

Veneţia, cu hanul turcoman Uzun Hasan — această ilustră personalitate a istoriei poporului român a putut să înfrîngă oştile celui mai puternic stat din acea vreme, Imperiul otoman, şi să frîneze pentru o jumătate de veac expansiunea turcească spre centrul Europei.

Ştefan cel Mare a manifestat constant largi şi rodnice preocupări culturale şi artistice. Pentru a face cunoscută activitatea sa de iscusit organizator al ţării şi de viteaz apărător al ei, domnul a pus să se scrie letopiseţul Moldovei, în care să se arate pe scurt şi numele înaintaşilor săi la domnie, începînd cu Dragoş şi Bogdan. Originalul acestui valoros letopiseţ s-a pierdut ; s-au păstrat însă variante ale lui, mai importantă şi mai apropiată de arhetip fiind aceea cunoscută şi sub numele de *Letopiseţul de la Bistriţa*, în care se redau aspectele cele mai caracteristice din politica internă a domnului ; apoi o alta alcătuită în limba germană, mai ales pentru informarea străinătăţii, în care este reliefată atît capacitatea de distins diplomat a lui Ştefan, cît şi aceea de genial strateg pe tărîmul marilor bătălii purtate.

Preocuparea lui Ştefan pentru propăşirea artei este oglindită de numeroasele monumente religioase de rară frumuseţe arhitectonică pe care le-a zidit : Putna — lîngă care a strămutat şi vechea biserică de lemn de la Volovăţ, ctitoria lui Dragoş Vodă, a cărui memorie, de prim ctitor al Moldovei, o preţuia —, Voroneţ, Milisăuţi, Neamţ etc. Prin splendidele sculpturi în marmură, prin discurile smălţuite, colorate, şi mai ales prin frescele interioare şi exterioare de neîntrecută măiestrie, ele fac, împreună cu monumentele din veacul următor, faima artei moldoveneşti. În aceste momente s-au alcătuit şi numeroase manuscrise împodobite cu miniaturi de rară frumuseţe, cum este cel de la Humor, în care se găseşte cel mai reuşit portret contemporan al lui Ştefan. Sînt apoi demne de relevat minunatele obiecte lucrate în broderie de mare fineţe, apoi odoarele de cult şi ferecăturile unor manuscrise. Toate grăiesc de strălucirea Moldovei în timpul acestei neasemuite domnii.

Personalitatea lui Ştefan cel Mare a căpătat importanţă hotărîtoare în istorie, fiindcă s-a situat pe poziţia slujirii intereselor maselor populare, pe care le-a condus cu dibăcie de neîntrecut strateg în lupta împotriva cotropirii otomane, ferind astfel pentru totdeauna ţările române de a fi transformate în paşalîcuri turceşti şi asigurîndu-le posibilităţi de dezvoltare în cadrul unei autonomii interne. Figura marelui voievod trăieşte adînc întipărită în amintirea poporului nostru, care acordă toată însemnătatea şi preţuirea măreţelor înfăptuiri ale acestui ilustru conducător de acum cinci veacuri.

„Cum să trage cuvîntul den om în om"

CONSTANTIN C. GIURESCU

Puternica personalitate a lui Ştefan cel Mare a făcut ca faptele lui să fie păstrate nu numai de cronicile contemporane ci şi de memoria poporului, de cronica nescrisă. Şi această memorie le-a transmis din generaţie în generaţie, uneori înflorindu-le, alteori adăugîndu-le, punîndu-i în seamă eroului şi fapte care nu s-au întîmplat sau cuvinte care n-au fost rostite.

„Cine cum îi va fi voia, aşa va face"

Despre nici unul din vechii noştri voievozi n-avem atîtea tradiţii ca despre Ştefan Vodă. O seamă din ele au fost înregistrate de primul letopiseţ scris în limba română, acel *Letopiseţ moldovenesc*, ce constituie unul din izvoarele de care s-au folosit atît Grigore Ureche cît şi Simion Dascălul. Dar în timp ce primul a desconsiderat în genere tradiţiile, socotindu-le „basne" şi „poveşti", cel de-al doilea le-a acordat o atenţie deosebită, chiar şi atunci cînd nu meritau. Miron Costin a ţinut seamă de ele şi le-a inclus în letopiseţul său ; el a utilizat în mod curent spusele bătrînilor, iar partea ultimă a acestui letopiseţ a alcătuit-o în întregime din amintirile sale şi ale altor contemporani. Şi fiul lui Miron, Nicolae Costin, le-a folosit. „Înţeles-am şi noi — scrie el în *Letopiseţul* său — de oameni bătrîni, lăcuitori de aicea den ţară, cum să trage cuvîntul den om în om, că o beserică de iemnu, la Olovăţ, să fie făcută de Dragoş-Vodă, şi acolo zic să fie îngropat Dragoş-Vodă". Nici învăţatul domn Dimitrie Cantemir nu le-a dispreţuit. În *Descriptio Moldaviae* el a reprodus astfel tradiţia despre întrecerea în pahare a moldoveanului cu munteanul „pe podul din Focşani" — e vorba de podul peste Milcovul Vechi ce forma hotarul între cele două ţări — şi despre biruinţa primului, celălalt căzînd mort „de prea mult vin". A reprodus, de asemenea, înainte de Neculce, tradiţia despre vrăjmaşii prinşi la jug, după o înfrîngere, şi siliţi să are cîmpia de lîngă Cotnari care, semănată apoi cu ghindă, a dat naştere Dumbrăvii Roşii.

Desigur însă că pentru nici unul dintre cronicari tradiţiile n-au constituit o preocupare atît de însemnată ca pentru Ion Neculce. El le-a strîns cu grijă din letopiseţele predecesorilor, şi în primul rînd din *Letopiseţul moldovenesc* al lui Eustratie logofătul, apoi din spusele bătrînilor. Despre unele din ele a formulat judecăţi critice, arătînd dacă sînt întemeiate sau nu. Selectîndu-le, aşadar, Neculce a aşezat pe acelea de al căror adevăr era convins la începutul letopiseţului său, ca un fel de introducere. Şi dîndu-şi seama că poate totuşi unii nu vor fi convinşi de temeinicia lor, a adăugat înţelept : „Ce, cine va vre să le creadă, bine va fi, iar cine nu le va crede, iarăşi bine va fi, cine cum îi va fi voia, aşa va face".

Cu privire la Ştefan cel Mare, Neculce a strîns **cincisprezece tradiţii.** În ediţiile letopiseţului — aşa, de pildă, în ultima şi cea mai bună dintre ele, aceea a profesorului Iorgu Iordan — sînt numerotate nouă ; în realitate însă, cea de-a treia, privind mănăstirea Putna, cuprinde de fapt cinci tradiţii privind cinci împrejurări deosebite, după cum cea de-a patra, referitoare la războiul din 1476, cu Mahomed II, cuceritorul Constantinopolului, se compune, de fapt, din trei tradiţii, privind trei momente deosebite ale campaniei.

În afară de cele consemnate de Neculce, mai există şi alte tradiţii privind pe Ştefan cel Mare. Una se află în *Letopiseţul Ţării Moldovei* alcătuit de Grigore Ureche şi amplificat de Simion Dascălul ; unele sînt în legătură cu podgoriile, şi în special cu aceea de la Cotnari, pe care ar fi întemeiat-o Ştefan ; altele se referă la iazurile sau heleşteiele şi la podurile sale. Una priveşte relaţiile cu Vrancea şi anume ajuto-

Ștefan cel Mare cu Vrîncioaia și cei șapte feciori ai acesteia (tablou de D. Stoica)

rul dat de cei șapte feciori ai Vrîncioaiei și de alți vrînceni lui Ștefan, după o luptă pierdută, sprijinindu-l să-și refacă oastea și să gonească pe dușman din țară. Pe lîngă acestea mai sînt și altele, publicate de entuziaștii cercetători S. Teodorescu-Kirileanu și Simion Hîrnea-Năruja; ele par însă creații mai noi, unele chiar de origine cultă.

Între adevăr și fantezie

Care este, în genere, valoarea tradițiilor istorice? Așa cum arătam cu alt prilej, ele nu pot fi nici acceptate necondiționat, cum au făcut, în anumite stadii ale istoriografiei, unii istorici, nici respinse **de plano**, cum au procedat alții sub motivul că n-ar fi decît „legende". Se impune o examinare atentă a **fiecăreia** în lumina documentelor contemporane, spre a se putea stabili partea mai mare sau mai mică de adevăr pe care o cuprinde. Trebuie examinată mai întîi **proveniența** — și anume dacă s-a format în masele populare sătești, în cele orășenești sau într-o altă categorie socială (boierimea, clerul), ori dacă provine dintr-un mediu oficial de curte, de cancelarie sau ecleziastic, **interesat** să creeze și să acrediteze o anumită părere. Trebuie apoi avut în vedere **răstimpul** scurs între momentul formării unei tradiții istorice și acela al consemnării ei în scris. Căci nu e totuna, din punct de vedere al exactității, o tradiție consemnată la o generație după crearea ei, cu una consemnată la cinci sau șase generații mai tîrziu. În cazul acesteia din urmă, fantezia populară și chiar simpla transmitere din om în om, cu coeficientul respectiv de modificare, prin adaosuri și omisiuni, a avut destul timp pentru ca să producă schimbări însemnate. Admițînd că toate tradițiile privind pe Ștefan cel Mare, consemnate de Ion Neculce, figurau în *Letopisețul moldovenesc* alcătuit în primii ani ai domniei lui Vasile Lupu și admițînd, de asemenea, că ele au luat naștere concomitent sau la foarte scurt interval după faptele la care se referă, rezultă că răstimpul cît au fost transmise prin viu grai, de la o generație la alta, variază între 125 și 175 ani. Interval suficient pentru ca unele să fie modificate, să intervină chiar unele inadvertențe sau confuzii.

În lumina acestor considerente, să examinăm acum tradițiile privind pe Ștefan cel Mare. Aceea numerotată IV, în ediția Iorgu Iordan, referitoare la campania din 1476, cuprinde în realitate, așa cum am arătat mai sus, trei tradiții : prima, despre mama lui Ștefan, cea de-a doua, despre asediul Cetății Neamțului de către turci și sfărîmarea unui tun al acestora prin-

tr-o lovitură trasă din cetate, a treia, în legătură cu Daniil Sihastrul de la Voroneț.

Cea de-a doua își găsește confirmarea istorică printr-o știre pe care ne-o dă cronica moldo-germană, un izvor redactat în ultimii ani de domnie ai voievodului. Iată ce spune această cronică: „Împăratul [sultanul] a asediat o cetate cu numele Neamț; cei din cetate dădură în tunul cel mare și împușcară și pe comandantul artileriei. Atunci împăratul se retrase".

Așadar relatarea despre sfărîmarea tunului turcesc se adevărește. Nu este exactă însă altă știre a tradiției, anume că neamțul care a îndreptat tunul din cetate ar fi fost slobozit atunci „din temniță", la rugămintea lui, de către mama lui Ștefan cel Mare. Aceasta pentru bunul motiv că mama lui Ștefan murise cu aproape unsprezece ani mai înainte: piatra ei de mormînt, la mănăstirea Probota, poartă data „6973 (1465), noiembrie 4". Ceea ce anulează și prima tradiție, privind răspunsul dat de ea lui Ștefan, care în urma luptei de la Războieni, ar fi venit să caute scăpare în Cetatea Neamțului. Vorba „pasărea în cuibul său nu piere", refuzul mîndrei doamne de a primi în cetate pe fiul ei învins, precum și îndemnul de a continua lupta, căci, pînă la urmă, va învinge, sînt rezultatul închipuirii populare, semnificative pentru starea de spirit a urmașilor celor care luptaseră la Vaslui și Războieni.

În schimb, nimic nu ne împiedică a admite cea de a treia tradiție, în legătură cu Daniil Sihastrul, cu sfatul pe care i l-a dat voievodului de a continua războiul și cu zidirea mănăstirii Voroneț. Daniil a fost un personaj istoric; cunoaștem azi, în urma studiului lui C. Turcu, o seamă de fapte în legătură cu viața lui și cu faima de care s-a bucurat.

Revenind la asediul de către turci a Cetății Neamțului, faptul că sfărîmarea tunului turcesc și retragerea sultanului se confirmă, ne îndreptățește să credem că și celelalte amănunte în legătură cu tirul artileriei din cetate pot fi adevărate. Adică precizia acestui tir: „cît și boldul de la cortul împăratului l-au sfărîmat", precum și faptul că cel ce dirija focul artileriei moldovenești era un neamț. Se știe că Ștefan a avut, printre ostașii săi, și nemți,

Cîteva portrete ale lui Ștefan după: epitrahilul de la Dobrovăț, cca 1504;

tetraevanghelul de la Humor;

tabloul votiv de la biserica mănăstirii Pătrăuți;

proveniți din populația săsească a tîrgurilor țării ; vor fi fost, poate, și unii „lefegii“ sau „joldunari“.

Un boier cu numele Purice

Cu privire la rolul aprodului Purice * care, în lupta de la Scheia, cu pretendentul Petre Hronot sau Hroet, s-a dovedit de mare ajutor lui Ștefan cel Mare, dîndu-i calul său și ajutîndu-l să încalece, exista, la începutul veacului XVIII, o veche tradiție ; ea a fost consemnată de Neculce și figurează în ediția Iorgu Iordan sub numărul V. În „predoslovia“ sa, cronicarul se arată convins de fondul real al acestei tradiții ; el afirmă că nu-i „basnă“. Și într-adevăr, aceeași cronică moldo-germană, pomenită mai înainte, confirmă rolul jucat de Purice în amintita luptă.

Iată ce citim în acest izvor: „6994 (1486). În luna martie, în ziua de 6, într-o luni, se bătu Ștefan Vodă cu Hranota la Bulgari (Scheia), la apa numită Siret... și Ștefan Vodă căzu de pe cal și zăcu între morți de dimineață pînă la prînz. Atunci veni un boier călare, cu numele Purice, care recunoscu pe Ștefan Vodă. Atunci plecă voievodul călare de acolo și strînse oastea sa“.

Că Purice a fost — desigur a devenit — mare dregător sub Ștefan cel Mare este iarăși adeverit prin acte contemporane. Nu-l găsim „armaș mare“, cum afirmă tradiția și cum poate să fi fost, deoarece acest dregător nu figurează printre martorii obișnuiți ai divanului, citați în hrisoavele domnești ; îl constatăm însă ca „spătar“, probabil vtori sau treti (al doilea sau al treilea, în limba slavonă — **n.r.**). El apare în această ipostază după bătălia de la Scheia, și anume în actul din 26 februarie 1491, prin care Ștefan cel Mare întărește „slugilor“ sale „pan Purice spătar“, fratelui acestuia și nepoților lor două sate, cumpărate cu 150 de zloți tătărăști, Purice luînd apoi, cu 30 zloți, și partea fratelui său. Îl constatăm după aceea într-o dregătorie și mai importantă, una din cele mai

* Vezi și „Magazin istoric“ nr. 4/1970.

tabloul votiv de la biserica Sf. Ilie de lîngă Suceava ; tabloul votiv de la mănăstirea Voroneț ; tabloul votiv de la mănăstirea Dobrovăț

Domnul moldovean împărțind pămînt țăranilor

importante ale țării, aceea de pîrcălab ; cu acest titlu apare el în actele din intervalul 26 octombrie 1493—11 martie 1494, după care nu-l mai întîlnim : probabil murise.

Partea finală a tradiției despre Purice, privind importanța de odinioară a aprozilor și îmbrăcămintea lor, s-ar putea să se refere însă la o fază mai tîrzie, de la începutul sec. XVII. Într-adevăr, ceea ce spune Neculce : „dar și aprozii atuncea nu era din oameni proști, cum sînt acum, ce era tot feciori de boieri ; și portul lor... îmbrăcați cu șarvanale, cu cabanițe", amintește aprecierea lui Miron Costin despre aprozii din divan sub Radu Mihnea (1616-1619 și 1623-1626) : „și aprozii cei de divanu nici la o domnie mai de cinste n-au fostu, cu urșinice mulți și cu cabaniță cu jder și cu hulpi îmbrăcați". Nu este exclus însă ca și sub Ștefan cel Mare acești aprozi să se fi bucurat de un tratament deosebit.

Dar Cotnarii?

Dar tradițiile știu nu numai de faptele de arme ale voievodului ; ele se referă și la latura de gospodar a lui Ștefan, amintind de viile de la Cotnari, de pe dealul Stînca, la Ștefănești, lîngă apa Bașăului, de pe dealul Găureanu, la Borzești, de unde era de fel neamul lui ; știu, de asemenea, de iazurile sau helești eiele lui și de podurile pe care le-a durat peste diferite ape.

Un fapt e cert : Cotnarii și podgoria lor sînt **mai vechi** decît Ștefan cel Mare. Așezarea apare într-un act din 1411, descoperit de cercetătorul Olteanu de la Institutul de istorie al Academiei ; iar podgoria Cotnarilor e pomenită în hrisovul din 5 octombrie 1448, prin care Petru voievod dăruiește Mănăstirii din Poiană un mertic anual de „șase buți de vin din desetina noastră, sau de la Hîrlău sau de la Cotnari sau iarăși fie din orice parte". Așadar, Ștefan n-a întemeiat podgoria vestită a Cotnarilor. A avut însă vie acolo, după cum a avut și curte și pivniță domnească, ale cărei ruini se pot încă vedea. A plantat chiar vie, fără ca să putem preciza dacă soiul de viță („grasă de Cotnari") era autohton, cum pare mai probabil — se știe doar că pămîntul carpato-danubian este, de milenii, țara vinului — dacă a fost adus din Ungaria — cum susține o tradiție cu iz cult, înregistrată în sec. XVII de misionarul catolic Bandini — sau dacă el provine de la Muntele Athos, de la călugării mănăstirii Zografos, cum ne spune o altă tradiție ; aceasta din urmă menționează cinci mii de butuci, dăruiți cu ciuberele și pă-

mîntul respectiv, de mănăstire, ca mulțumită pentru repetatele și generoasele donații făcute de Ștefan.

În ce privește **iazurile,** tradițiile locale atribuie lui Ștefan o serie întreagă în partea de miazănoapte a țării : iazul de la **Dimăcheni,** lîngă Dorohoi, de la **Belcești,** lîngă Hîrlău, de la **Hîrlău** însuși, de la **Șipote,** în nordul județului Iași, apoi două iazuri la **Plugari,** în aceeași regiune. Cu toate că ne lipsesc documente care să pomenească de alcătuirea de iazuri, este sigur însă că Ștefan s-a îngrijit și de acest sector al vechii noastre economii, cu atît mai mult cu cît iazurile aveau, aproape întotdeauna la capătul din jos, **mori** pentru măcinatul grîului, secarei, orzului și meiului, deci un element esențial al vieții de toate zilele.

Același lucru și în ce privește **podurile.** Ne referim, bineînțeles, la **podurile zidite,** fixe, iar nu la cele pe vase sau — cazul cel mai frecvent — la podurile „umblătoare", purtate, cu ajutorul unui scripete ce aluneca pe o frînghie, de la un mal la celălalt al rîului. Potrivit tradițiilor locale, Ștefan a făcut un pod de piatră la Iași „de laturea tîrgului", un altul la Borzești, în satul copilăriei, un al treilea peste pîrîul Cîrjoaiei, în Iași, un al patrulea peste Bașău, în județul Botoșani, un al cincilea peste pîrîul „ValeaRă", din comuna Bogdana, în județul Bacău.

La capătul acestei cercetări, o concluzie se impune : tradițiile istorice în legătură cu Ștefan cel Mare n-au toate aceeași valoare : unele corespund realității, sînt confirmate prin documente contemporane, altele par a coincide cu faptele, deși n-avem, sau n-avem încă, dovezile necesare ; o a treia grupă cuprinde un sîmbure de adevăr ; în sfîrșit, o a patra subdiviziune — o minoritate — reprezintă nepotriviri și redau greșit faptele. Se adevărește o dată mai mult că nu se pot formula judecăți globale, într-un sens sau în altul, asupra tradițiilor istorice, ci fiecare trebuie examinată separat și confruntată cu știrile documentare contemporane.

Domn autoritar, diplomat iscusit

ȘERBAN PAPACOSTEA

doctor în istorie

Cum se explică domnia fără seamăn a lui Ștefan cel Mare, care, după ani grei de frămîntări interne și de năvăliri străine din vremea urmașilor lui Alexandru cel Bun a ridicat din nou țara pentru a face față altor năvăliri și care, înfruntînd peste treizeci de bătălii, a apărat cu succes Moldova împotriva tuturor adversarilor ei ? Ce resurse a pus în acțiune domnul care, potrivit spusei cronicarului — suprem omagiu adus omului de acțiune —, „biruit fiind se ridica deasupra biruitorilor" ?

A da răspuns cuprinzător acestor întrebări înseamnă a pătrunde toate aspectele istoriei Moldovei în timpul acestei domnii. Din complexul de realități, din a căror îmbinare a rezultat „miracolul moldovenesc" în vremea lui Ștefan, vom desprinde — în lumina unor izvoare noi — cîteva momente însemnate ale politicii externe a Moldovei.

Regimul de largă autonomie pe care Petru Mușat îl dăduse Moldovei și pe care Alexandru cel Bun îl transformase, cel

Pecetea orașului Baia, locul în care s-au înfruntat oștirile lui Ștefan cu cele ale lui Matei Corvin

puţin în ultimii săi ani de domnie, într-o adevărată stare de independenţă, fusese grav compromis de spiritul anarhic al marii boierimi. Începutul domniei lui Ștefan s-a desfășurat în cadrul unor realităţi externe complexe. Ca și predecesorii săi, noul domn a fost confruntat cu necesitatea de a alege între cele două suzeranităţi — ungară și polonă — ce i se ofereau cu egală insistenţă. În aprilie 1459, Ștefan a acceptat să recunoască suzeranitatea polonă (tratatul de la Overchelăuţi), după ce regele Poloniei, Cazimir Iagellonul, a primit să-l înlăture de la graniţa ţării pe Petru Aron, pribeagul care urmărea să-și recapete, cu sprijin străin, domnia. Ștefan înţelegea să limiteze însă cît mai mult dependenţa sa faţă de Polonia, pînă la a o înlătura cu totul, după cum o va dovedi întreaga sa acţiune în deceniile următoare.

Ostilitatea cu Matei Corvin era virtual deschisă prin recunoașterea suzeranităţii polone. Din potenţială, primejdia a devenit reală din clipa în care Petru Aron, ale cărui nădejdi de restaurare cu ajutor polon se spulberaseră, și-a găsit adăpost și ocrotire la curtea lui Matei, probabil încă din 1460 sau cel mai tîrziu în anul următor. Găzduindu-l pe domnul pribeag, Matei Corvin își pregătea instrumentul politic al intervenţiei în Moldova ; faptul redeschidea brusc, în forme violente, un vechi conflict.

Regele Cazimir își informează consilierii

Desfășurarea campaniei de la Baia, unde a avut loc lupta cu Matei Corvin, era cunoscută pînă acum în primul rînd din scrisoarea adresată de domnul Moldovei regelui Cazimir al Poloniei, de îndată ce Ștefan s-a înapoiat în capitala sa (1 ianuarie 1468). Textul acestei scrisori, de însemnătate excepţională pentru istoria Moldovei din acele timpuri, a fost descoperit în Polonia, înainte de cel de-al doilea război mondial. Cercetări recente în arhivele polone au dat de urma altui document, deosebit de însemnat pentru înţelegerea acestui moment decisiv din domnia lui Ștefan. E vorba, de fapt, de un text complementar scrisorii domnului Moldovei și anume de acela expediat consilierilor săi din Cracovia de regele Cazimir, în primăvara anului 1468. Raportul se întemeia pe informaţiile culese de emisarii trimiși de rege în diverse regiuni și pe știrile culese din ţară de Mihul Iogofătul, mare boier moldovean pribegit în Polonia o dată cu Petru Aron. Neîncrezător în știrile relatate de mesajul lui Ștefan, regele Cazimir s-a văzut așadar silit să obţină pe alte căi informaţiile de care avea nevoie pentru a-și fixa atitudinea faţă de situaţia creată de campania regelui Matei Corvin în Moldova și de perspectiva unei noi acţiuni militare. Știrile cuprinse în raportul regelui Cazimir sînt de două feluri : unele privesc desfășurarea luptei de la Baia, altele — cele mai însemnate — se referă la situaţia internă a Moldovei după retragerea armatei lui Matei. Cele dintîi nu spulberă, din păcate, nedumeririle cu privire la motivele exacte ale retragerii regelui maghiar după lupta de la Baia.

Mult mai bogate și interesante sînt informaţiile cuprinse în documentul amintit cu privire la situaţia internă a Moldovei în această vreme. Se știa de mult timp că, în cursul campaniei lui Matei Corvin în Moldova și mai ales în cursul luptei de la Baia, poziţia lui Ștefan a fost slăbită de potrivnicia unora dintre boierii săi. Dar dimensiunile acestei defecţiuni și reacţia domnului erau puţin cunoscute, datorită sărăciei și impreciziei izvoarelor aflate pînă acum la dispoziţia cercetătorilor.

Or, raportul regelui Cazimir este foarte explicit în această privinţă. Înfăţișînd posibilitatea unei noi campanii a lui Matei Corvin în Moldova, regele polon își ma-

Cazimir IV, regele Poloniei (1445-1492)

nifesta îngrijorarea cu privire la eventualele ei urmări, dată fiind situaţia foarte încordată din ţară, unde conflictul dintre domn şi o parte însemnată a boierimii căpătase în timpul şi după campania ungară forme deosebit de ascuţite. „Căci mulţi dintre moldoveni — scria regele sfetnicilor săi — s-au îndepărtat sau au fugit de la acel voievod Ştefan şi de curînd întreaga Ţară de Jos a Moldovei, aşezată spre Ungaria, s-a răsculat, sustrăgîndu-se [autorităţii] domnului ; şi aceasta, fiind provocaţi şi amărîţi de faptul că, înapoindu-se din luptă la Suceava, [domnul] a condamnat la pedeapsa capitală pe mai mulţi dintre boierii şi nobilii săi, dintre care pe douăzeci mai de frunte — anume pe supremul său mareşal [marele vornic] şi pe alţi domni —, iar pe alţi patruzeci mai de rînd i-a tras în ţeapă, pe unii pentru că nu s-au purtat vitejeşte în luptă, pe alţii învinuindu-i de necredinţă..."

Informaţia e deosebit de însemnată. În primul rînd, pentru că dă la iveală faptul că Ştefan a înţeles să guverneze autoritar, încă din prima etapă a domniei, şi că s-a străduit să restaureze prerogativele puterii domneşti, grav diminuată de tendinţele centrifugale ale boierimii în timpul domniilor anterioare. Hotărît să restituie Moldovei independenţa, Ştefan a înţeles de la început că trebuia să înlăture factorii care o subminau dinăuntru.

Ameninţată în unele din poziţiile politice dobîndite la adăpostul crizei de autoritate care a caracterizat viaţa ţării după dispariţia lui Alexandru cel Bun, o parte însemnată a boierimii a găsit în campania regelui Ungariei prilejul potrivit pentru a scăpa de domnul a cărui concepţie de guvernare se îndepărta atît de mult de interesele ei. Dar Ştefan a ştiut să domine dubla primejdie — externă şi internă — care ameninţa ţara şi domnia. Abia înapoiat din campania care s-a încheiat cu retragerea precipitată a lui Matei Corvin, domnul a reprimat cu energie neascultarea acelora dintre boieri care nu-şi împliniseră datoria, ieşind astfel învingător din cea dintîi şi, probabil, cea mai gravă criză a îndelungatei lui domnii.

Aşadar, imaginea unui Ştefan slab şi tutelat de marea boierime, în primul deceniu al domniei sale, trebuie părăsită definitiv.

Închinare dar nu supunere

După campania lui Matei Corvin şi în faţa primejdiei unei noi invazii a regelui Ungariei, Ştefan a consolidat relaţiile cu Polonia ; la 28 iulie 1468, el a încheiat un nou tratat cu solii poloni, prin care recunoştea suzeranitatea regelui Cazimir şi se angaja să depună personal jurămîntul de credinţă în Polonia, ca şi predecesorii săi. Dar toată acţiunea politică a lui Ştefan, timp de un sfert de veac, de la primul tratat încheiat cu Polonia, dovedeşte că domnul înţelegea să dea un nou conţinut relaţiilor dintre cele două ţări şi să transforme de fapt vechea subordonare faţă de regatul polon într-o alianţă pe bază de egalitate. Semnul exterior al acestei hotărîri politice a domnului a fost refuzul său de a se duce în Polonia pentru a presta regelui omagiul, conform ritualului tradiţional. Zadarnic a aşteptat regele Cazimir, în primăvara anului 1469, pentru a primi omagiul vasalului său ; şi tot atît de zadarnic a coborît, din nou, un an mai tîrziu, la hotarul de miazăzi al ţării, în aşteptarea voievodului Moldovei.

Dar cum — în concepţia şi în practica politică medievală — raportul dintre suzeran şi vasal nu lua efectiv naştere decît o dată cu ceremonia închinării personale a celui din urmă, e evident că Ştefan, refuzînd să îndeplinească acest ritual, refuza să accepte însuşi raportul de subordonare a ţării sale faţă de regatul polon. În dreptul medieval, actul scris nu avea decît valoare secundară, de consemnare a unui raport născut prin împlinirea acestui gest simbolic ; în cazul legăturii dintre

senior și vasal, acest gest simbolic era închinarea personală a vasalului, care, îngenuncheat în fața suzeranului, îi jura supunere și ascultare; mîinile împreunate ale vasalului erau cuprinse de mîinile seniorului, semn al intrării în dependența și protecția acestuia. Contemporanii știau prea bine că, în lipsa acestui act simbolic, legătura vasalică nu putea lua naștere și nu avea valoare de drept.

Dar marea invazie otomană din 1484, care nu numai că a smuls o parte din teritoriul țării, dar amenința să subjuge Porții întreaga Moldovă, l-a silit pe Ștefan să-și modifice atitudinea față de Polonia. Pentru a obține ajutor, domnul s-a văzut silit să accepte condițiile impuse de regele Cazimir, condiții pe care un sfert de veac refuzase să le împlinească. În septembrie 1485, la Colomeea, Ștefan a depus jurămîntul de credință regelui polon, în formele rigide ale ceremonialului tradițional, la care fuseseră constrînși și predecesorii săi. Cu ajutorul unui contingent polon, voievodul reintră în țară și izgonește pe invadatorii turci și pe pretendentul pe care aceștia încercaseră să-l înalțe în domnie.

Curînd după aceasta, Ștefan a înțeles să se elibereze de tutela polonă. Încă din 1489, el a încheiat un tratat cu Matei Corvin, angajat într-o luptă decisivă cu familia regală polonă a Iagellonilor, în vederea stăpînirii Boemiei. Pentru a obține sprijinul Moldovei în această luptă, Matei Corvin s-a hotărît la un act deosebit de însemnat: el a acordat, cu titlu de feud, cetățile Ciceiul și Cetatea de Baltă lui Ștefan. În felul acesta, legăturile tradiționale dintre Moldova și Transilvania s-au consolidat prin prezența politică permanentă a Moldovei pe teritoriul transilvan.

Matei Corvin, regele Ungariei (1458-1490)

Codicele de la Zagreb

Moartea prematură a lui Matei Corvin, în 1490, a deschis o grea și disputată succesiune. La tronul vacant al Ungariei, trei pretendenți și-au depus candidatura: Vladislav Iagello, fiul cel mai vîrstnic al regelui Cazimir, devenit în anii anteriori rege al Boemiei, Ioan-Albert, fratele său și succesor prezumtiv al coroanei polone, și Maximilian de Habsburg, viitorul împărat.

Deosebit de semnificativ pentru însemnătatea Moldovei în relațiile internaționale ale acestei perioade în Europa răsăriteană este faptul că toți trei candidații s-au străduit să obțină concursul lui Ștefan pentru a-și atinge țelul.

Descoperirea, în anii din urmă, a unui codice de documente aparținînd coroanei ungare — în arhivele din Zagreb — și recenta sa editare, a dat la iveală existența unei inițiative similare din partea lui Ioan-Albert. Codicele de la Zagreb a păstrat conceptul întocmit de sfetnicul lui Ioan-Albert — umanistul italian Filippo Buonaccorsi [Callimachus]. Documentul cuprinde instrucțiunile înmînate solului trimis la Suceava; el dă la iveală în același timp prestigiul dobîndit de Ștefan pe plan internațional și însemnătatea acordată concursului său: „Moștenitorul Albert transmite salutări Maiestății Voastre [Ștefan] a cărei sănătate și prosperitate e bucuros să le afle, tot atît de mult ca și despre ale sale. Apoi vă transmite că, de cînd a avut știre despre lucrurile acestei lumi, a fost din plin informat despre virtutea Voastră, într-atît încît a fost întotdeauna dornic să încheie cu Serenitatea voastră o prietenie puternică și statornică, astfel încît ambele părți să se poată ajuta reciproc în toate ocaziile, după cum V-a comunicat în chip deosebit și Callimachus, cînd a fost în solie la turc". Ioan-Albert cerea domnului Moldovei să-l sprijine cu trupe și bani în efortul său de dobîndire a tronului ungar.

Vladislav, regele Boemiei (1471-1516) și Ungariei (1490-1516). Nu o dată el a mediat pentru înțelegere între Ioan-Albert (1492-1501) și Ștefan

Portretul lui Maximilian de Habsburg a cărui candidatură la tronul Ungariei a fost inițial sprijinită de Ștefan. Între anii 1493-1519, Maximilian I a fost împărat al Germaniei

Suceava, devenită sediul unei intense activități diplomatice, a găzduit, așadar, mai multe solii polone în primăvara și în vara anului 1490. Eforturile Poloniei de a dobîndi concursul Moldovei în această privință au constituit în același timp o încercare de a readuce Moldova în sistemul său politic. Dar, în cele din urmă, cînd a devenit evident că Maximilian de Habsburg nu avea sorți de izbîndă, Ștefan s-a decis să-l sprijine pe Vladislav Iagello, după ce acesta s-a angajat în fața stărilor regatului ungar să nu se abată de la politica externă a predecesorului său. Legăturile cu Moldova au fost confirmate și, o dată cu ele, stăpînirea lui Ștefan asupra cetăților transilvane, Ciceiul și Cetatea de Baltă. Noul rege al Ungariei avea să se dovedească fidel angajamentului său.

Noua legătură stabilită de Ștefan s-a dovedit deosebit de folositoare în anii următori, cînd din nou Moldova s-a aflat expusă invaziei străine. În împrejurările grele din 1497, cînd Ioan-Albert, devenit între timp rege, a încercat să readucă Moldova la situația din 1485, Ștefan a știut să-și asigure un larg concurs militar și diplomatic, izolîndu-și adversarul. O însemnătate deosebită a avut, atît în timpul desfășurării conflictului, cît și după aceea, în cursul negocierilor de pace, acțiunea regelui Vladislav, pe care Ștefan a știut să-l cîștige de partea sa. Codicele de la Zagreb aduce, pentru întreagă această perioadă, revelații neașteptate.

După ce, într-una din soliile sale, regele Ungariei îl avertizase pe fratele său Ioan-Albert că „în mîinile acestui voievod [Ștefan] se află toată temelia și puterea păcii între cele două regate", el a reușit să-l convingă, în cele din urmă, să accepte condițiile de pace ale lui Ștefan. Deosebit de semnificativă este însemnarea regelui Vladislav pe marginea proiectului de reglementare generală a litigiilor dintre cele două regate: „Aceste articole se consideră a fi încheiate în măsura în care cele care îl privesc pe voievod, însuși voievodul Moldovei le va accepta". Vecinii Moldovei înțeleseseră așadar că țării nu-i mai puteau fi impuse, ca odinioară, condiții potrivnice intereselor ei. Pacea încheiată între Moldova și Polonia în iunie 1499 s-a întemeiat pe un raport de paritate; ea a sancționat pe plan juridic îndelungatul efort militar și diplomatic al lui Ștefan de a asigura independența țării sale.

MEMORII
fără memorie

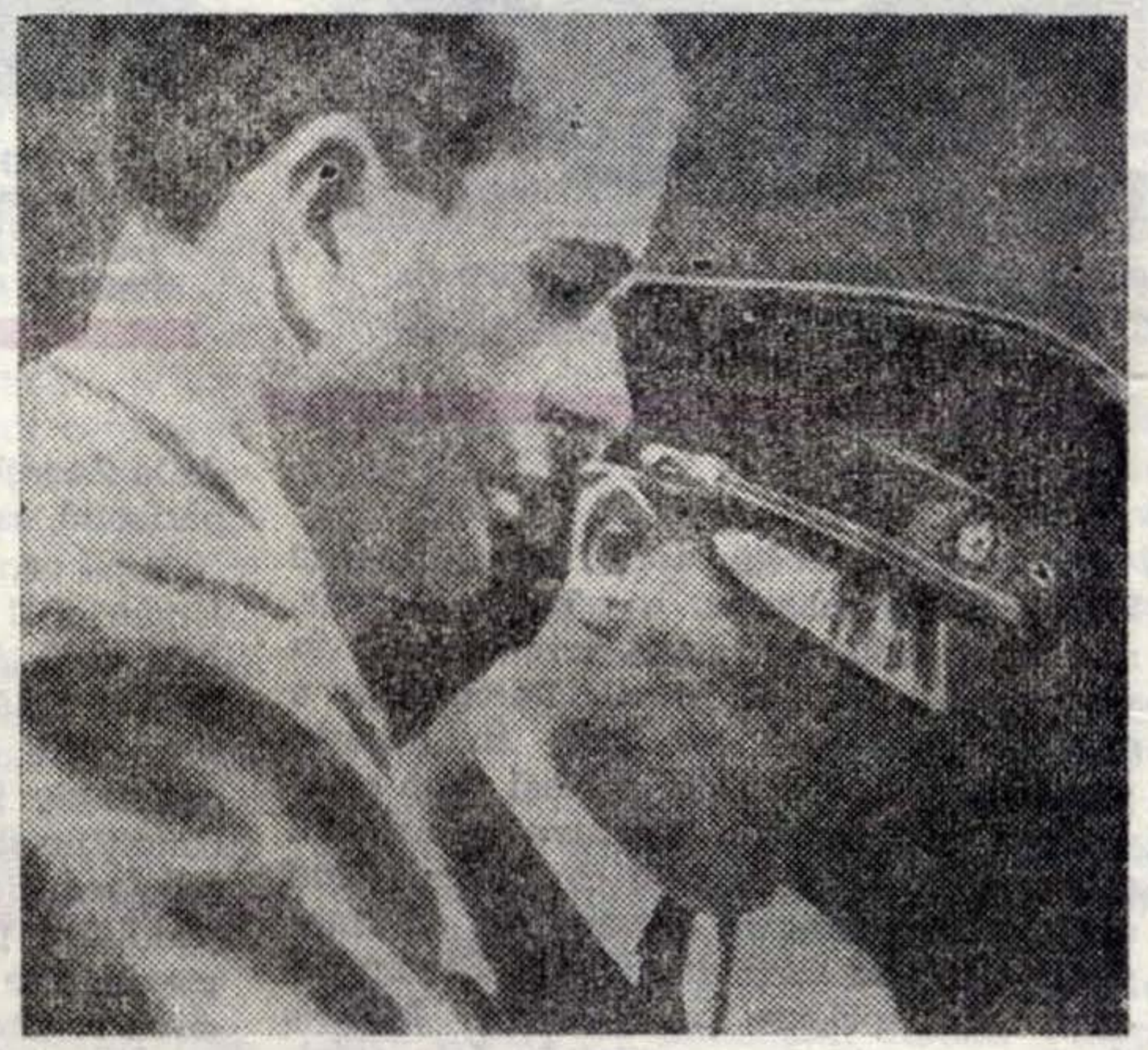

ALBERT SPEER SAU FALSUL POCĂIT

NICOLAE MINEI

Mai întîi să facem prezentările.

Albert Speer s-a născut în 1905 la Mannheim, important centru comercial, industrial, cultural și nod de comunicații din sud-vestul Germaniei, la confluența Rinului cu Neckarul (landul Baden-Württemberg). Tatăl său era arhitect, bunicul așijderea. Mama lui, născută Hommel, era fiica unui om de afaceri care moștenise una dintre cele mai mari uzine de mașini-unelte din Germania, posedînd în plus și o fabrică de instrumente de precizie. Printre strămoșii materni se număra și unul cu blazon, Reichmarschallul conte Friedrich zu Pappenheim (1702-1793) : din păcate pentru familia Hommel, el nu se căsătorise cu străbuna respectivă, mulțumindu-se să-i facă opt copii nelegitimi.

După propria sa mărturisire, Albert Speer a trăit copilăria și adolescența unui autentic vlăstar al marii burghezii din Germania wilhelmiană. Înaintea primului război mondial, cînd automobilul era încă o relativă raritate, dar mai ales un obiect de lux pe care puțini și-l puteau îngădui familia lui dispunea de două mașini — una pentru „treburile curente", cealaltă de sport, pentru sezonul de vară. Ele au devenit „obiectul pasiunii tehnologice" pe care Albert a resimțit-o de la o vîrstă foarte fragedă.

Ducînd mai departe tradiția inaugurată de bunicul său, el a devenit reprezentantul celei de-a treia generații de arhitecți purtînd numele de Speer. Dar nu acestei profesii, constructivă prin esența ei, îi datorează Albert celebritatea sa de un gen aparte, care îl însoțește de peste trei decenii, ci rolului pe care l-a jucat ca unul dintre stăpînii celui de-al III-lea Reich.

◀ *Albert Speer, ministrul lui Hitler (1942)...*

...și autorul de memorii (1969)

Cele trei etape ale unei cariere

Iată, într-un foarte scurt rezumat, în ce a constat cariera lui : la 30 de ani, a devenit arhitectul personal al lui Hitler, apoi a căpătat diverse funcții de conducere în așa-numitul Deutsche Arbeitsfront („Frontul muncii"), titulatură purtată de pseudosindicatele fasciste din Germania ; în 1941, a ocupat un loc de deputat în Reichstag, iar la 15 februarie 1942 a fost numit conducător al Organizației Todt (serviciul muncii obligatorii) și, simultan, ministru al armamentului și munițiilor departament care s-a transformat apoi în Ministerul Armamentului și Industriei de Război; în 1942, un nou galon s-a adăugat pe epoletul uniformei lui de slujitor al zvasticii, o dată cu decretul care îl declara „împuternicit general pentru înarmare" al O.K.W.-ului (Comandamentul suprem al forțelor armate germane) și membru al Biroului central de planificare nazist.

Funcții, grade, ranguri... Simpla lor conferire nu spunea însă prea mult în cadrul celui de-al III-lea Reich, care era extrem de generos față de mediocri, ba chiar față de incompetenți, cu condiția ca ei să execute, fără crîcnire, toate ordinele primite. Numai că Speer nu a fost un birocrat oarecare, ci un excelent organizator. Grație energiei și spiritului său de inițiativă, între 1942 — cînd a început să se ocupe de armament — și mijlocul anului 1944 producția de război a fost triplată în comparație cu anii precedenți [1]. El a supervizat personal construcția rachetelor V_1 și V_2, precum și a celorlalte „arme minune", datorită cărora fasciștii au sperat pînă în ultimul moment într-o răsturnare a situației și în dobîndirea victoriei. Tot el a patronat, de la cel mai înalt nivel, sălbatica exploatare a celor 14 milioane de muncitori străini, aduși cu forța în

Reich și dintre care 7 milioane au fost exterminați.[2]

În plus — și poate mai presus de orice — Albert Speer a fost unul dintre puținii prieteni intimi ai lui Hitler. Führerul îl aprecia — mai mult chiar, îi manifesta o bizară afecțiune „cvasipaternă", care-l determina să-i facă tot felul de confidențe, pe temele cele mai variate.

Capitularea Germaniei naziste a încheiat în mod precipitat și fără menajamente prima etapă din activitatea arhitectului transformat în lider hitlerist. Următoarea perioadă din viața lui Speer a avut un caracter mai puțin strălucitor: judecat în 1945-1946 la Nürnberg, în lotul principalilor criminali de război, el a fost condamnat la 20 ani temniță, pe care și i-a ispășit în închisoarea Spandau din Berlinul occidental.

În 1966, eliberarea din pușcărie a marcat debutul celei de-a treia etape în bogata biografie a lui Speer — cea de autor de memorii. Apărut în 1969, sub titlul modest de *Erinnerungen* (Amintiri), în Editura Ullstein, volumul a fost tradus foarte repede în limba engleză și va cunoaște, cu siguranță, numeroase versiuni și în alte limbi.

Traducerea engleză, *Inside the Third Reich*, publicată de Editura Weidenfeld și Nicholson în 1970, ne servește drept bază pentru încercarea de a verifica cît de fidel este *memorialistul* Speer față de activitatea marelui *dregător* Speer. Altfel spus, ne vom strădui să vedem ce anume ține minte el despre era hitleristă și despre rolul pe care l-a jucat în anturajul imediat al lui Hitler.

Nu înainte de a înfățișa, însă, în cîteva cuvinte, cea de-a doua etapă din viața lui Speer — arestarea, judecarea și condamnarea sa. Această perioadă are darul de a pune într-o lumină deosebit de vie unele laturi ale caracterului său, ceea ce va servi la o mai bună înțelegere a modului cum s-a desfășurat cariera lui în umbra Führerului.

Guvernul-fantomă

9 mai 1945. Germania nazistă capitulase, dar la Flensburg, orășel liniștit și necunoscut din landul Schleswig-Holstein, nu pătrunsese încă nici o unitate aliată. Acolo se instalase încă din a doua jumătate a lunii aprilie, amiralul Doenitz și întregul stat major al Kriegsmarinei, după ce o vizită făcută la cancelaria lui Hitler din Berlin îl convinsese definitiv că sfîrșitul era nu numai inevitabil ci și iminent. La 30 aprilie, ora 18.30 o radiogramă semnată de Martin Bormann, îl anunța că Führerul îl numise succesorul său, în locul lui Goering. Peste alte 24 de ore, o nouă radiogramă, semnată de Goebbels și același Bormann, îi aducea la cunoștință vești și mai senzaționale: „Führerul decedat ieri ora 15,30. Testamentul datat 29 aprilie vă numește președinte al Reichului și fixează următoarele portofolii: Goebbels — cancelar, Bormann — ministru al partidului (!), Seyss-Inquart — ministru al Afacerilor Externe..."[3]

Deși își dădea seama că zilele noului „guvern" erau numărate, amiralul și-a luat sarcina în serios. El și-a format cabinetul nu după indicațiile răposatului său șef suprem, ci după cum i s-a părut lui mai convenabil, numind în postul de cancelar pe contele Schwerin von Krosigk. La unul dintre cele mai importante departamente, cel al economiei și producției industriale, rămăsese titularul vechiului minister echivalent — Albert Speer.

Istoria va consemna ca o bizarerie faptul că la Flensburg, „guvernul" — căruia Doenitz s-a grăbit să-i adauge adjectivul „provizoriu" — a funcționat, sub controlul unei comisii interaliate, chiar și după capitularea de la Berlin. Dar la 22 mai „guvernul provizoriu" era invitat la bordul pachebotului german PATRIA unde generalul american Rooks a informat politicos pe miniștri că trebuiau să se considere cu toții prizonieri de război. La Flensburg, generalul britanic Jack Churcher, comandantul brigăzii 159, a fost mult mai puțin protocolar, cînd s-a referit la membrii Comandamentului suprem nazist:

— Unde sînt porcii ăia cu vipuști roșii ?[4]

Cîteva auto-mitraliere au ajuns la Gluecksburg, suburbia unde se aflau serviciile lui Speer. După aprecierea martorilor oculari, ministrul a întîmpinat cu un calm desăvîrșit pe cei veniți să-l aresteze:

— La urma urmelor, nu-mi pare rău. În nici un caz nu se putea termina altfel cu acest guvern de operetă.[5]

Atitudinea lui Speer a fost îndelung comentată în cursul celor aproape 26 ani care s-au scurs de la arestarea lui. Unii au admirat-o, ca pe o dovadă de luciditate din partea unui om stăpîn pe sine. Alții au condamnat-o ca pe o manifestare de cinism sau, cel puțin, de insensibilitate. Alții, în sfîrșit, au interpretat-o ca marcînd debutul unui rol nou, pe care și-l asumase Speer — cel de desolidarizare față de foștii săi complici: „guvernul" era într-adevăr de operetă, mai bine zis de tragicomedie, dar cel care-l ironiza cu atît sarcasm nu refuzase să facă parte din el.

În așteptarea procesului, doctorul Gilbert, psihiatrul american atașat pe lîngă administrația închisorii, a studiat modul de comportare a prizonierilor, supunîndu-i la o serie de teste de inteligență, memorie etc. La inteligență, Speer a ocupat locul al cincilea, la memorie — al doilea. Întrebați de dr. Gilbert ce părere aveau despre acuzațiile aduse lor, foștii conducători ai celui de-al III-lea Reich au dat răspunsuri care mergeau de la teoretizări emfatice pînă la insolență.

Speer, însă, s-a pronunțat cu o remarcabilă energie : „Procesul acesta este necesar. Pentru crime atît de oribile, trebuie să existe o răspundere comună și colectivă, chiar sub un regim totalitar". Cuvintele sunau frumos și convingător. Numai că dr. Gilbert a putut nota declarații și mai zguduitoare : „Aștept procesul ca pe o judecată voită de Dumnezeu și menită să pună punct înspăimîntătoarei epoci de suferințe îndurate sub domnia lui Hitler".[6] Din păcate sinceritatea frazei era mai mult decît dubioasă, dată fiind personalitatea celui care o rostea : Hans Frank, sîngerosul tiran al Poloniei cotropite. Așadar, între spusele acuzaților și faptele lor, distanța era astronomică.

În boxa acuzaților, Speer ocupa antepenultimul loc al rîndului al doilea. Cu aerul unui școlar silitor, el a notat învinuirile ce i se aduceau, a asistat la defilarea martorilor și la lectura documentelor, a urmărit filmele și clișeele proiectate pe un ecran improvizat, a ascultat rechizitoriile acuzării și pledoariile apărării.

La 16 iunie 1946, cînd i s-a dat cuvîntul, el nu a încercat să găsească scuze lui Hitler și complicilor săi. Nu s-a cruțat nici pe sine, dar a avut grijă să relateze în amănunțime acele împrejurări din ultimele luni ale războiului cînd se opusese planurilor de distrugere completă a Germaniei, pe care le mai nutrea Führerul... Li se opusese oare cu adevărat ? Greu de spus, căci nimeni nu asistase la convorbirile sale cu Hitler, iar acesta era mort. Nimeni nu-l putea confirma, nimeni nu-l putea contrazice. Cei care-l ascultau au trebuit fie să-l creadă pe cuvînt, fie să socotească totul drept minciună sfruntată.

În dimineața următoare execuției celor condamnați la moarte, Speer a făcut parte din echipa pusă să mătură sala de gimnastică. Peste cîteva luni, în iulie 1947, împreună cu ceilalți șase condamnați la detențiune, el a fost transportat cu avionul la Berlin. Deținutul nr. 5 din închisoarea Spandau își lua în primire celula pe următorii 19 ani.

...Au fost nouăsprezece ani de căință, ne asigură memoriile sale. Colegul lui de temniță, Baldur von Schirach, nu subscrie, însă, la această versiune. În amintirile publicate de el, figurează, spre sfîrșit, două replici ale lui Speer din epoca detenției. Prima : „Vezi, există pe lume trei genii și toate trei se numesc Albert — Albert Einstein, Albert Schweitzer și Albert Speer". Cea de-a doua, rostită în 1952 : „O să vezi, americanii mă vor scoate de aici. Au nevoie de mine".[7]

Arestarea lui Speer (al treilea din dreapta) la două săptămîni după capitularea Germaniei

Care e veritabilul domn Speer ? Acuzatul de la Nürnberg, torturat de remușcări și dornic să-și răscumpere păcatele ? Sau megalomanul de la Spandau, atît de epatat de propria sa valoare, încît o socotea egala unei minți și a unei inimi cu care se mîndrește umanitatea ?

Poate însă că Speer nu a făcut asemenea declarații, poate că minte Baldur von Schirach, fosta căpetenie a Hitlerjugendului. Nu avem dreptul să excludem o asemenea ipoteză, dar ea e

puțin probabilă. În fața Tribunalului de la Nürnberg, Schirach și-a recunoscut și el vina, cu o sinceritate cel puțin egală cu cea a lui Speer. Volumul lui de memorii pledează în același sens. Centrată aproape exclusiv în jurul propriei sale persoane, cartea este plată, cenușie, lipsită de interes, dar are o mare calitate: autorul nu își minimalizează vina, nu își caută justificări post-factum, ci narează totul, dezvăluind ticăloșiile comise de el, fără explicații și fără interpretări.

Volumul lui Speer vizează mult mai sus, încercînd să zugrăvească o frescă a Germaniei hitleriste, văzută *din interiorul* clicii de la putere. În subsidiar, fostul ministru al lui Hitler, printr-o retrospectivă asupra propriei sale cariere, printr-o analiză a propriului său trecut, face ceea ce, la prima vedere, poate trece drept efortul sincer al unui criminal pocăit care se străduie să înțeleagă ce anume l-a împins pe drumul fărădelegilor și vrea să-și prevină semenii de primejdiile unei asemenea rătăciri.

Dacă Speer reușește să atingă parțial primul obiectiv pe care și l-a propus, în privința celui de-al doilea, reușita este mult mai mică.

Pictorul și modelul său

Principalul personaj al cărții lui Speer este Hitler. În loc de *Memorii*, volumului i s-ar potrivi la fel de bine alte titluri ca de exemplu „Portretul unui dictator". Este un portret de factură impresionistă, format adesea din tușe mici și fugare, întrerupte pe alocuri de cîte o largă și apăsată trăsătură de penel. Rînd pe rînd, chipul Führerului apare înspăimîntător dar grotesc, brutal dar fățarnic, cinic dar demagog, ignorant dar pretențios, fanfaron dar laș, vanitos și tiranic dar influențabil și lăsîndu-se mistificat cu ușurință, preocupat pînă la manie de propria lui sănătate dar trecînd cu dezinvoltură peste milioane de cadavre, mînat de cîteva idei fixe dar de o deconcertantă inconsecvență, lipsit de orice scrupul dar afectînd un cicălitor puritanism, incapabil să-și domine nervii dar de o totală indiferență față de suferințele aduse poporului german — pe scurt, un infirm al sufletului și minții, un Quasimodo cu respingătoare diformități morale, volitive și intelectuale.

Speer nu îl cruță și culorile pe care le așterne treptat pe pînză dau un sinistru relief imaginii de coșmar a celui care pregătea Europei o „nouă ordine" instaurată de el pentru un mileniu. Dar, așa cum proceda Tiepolo, pictorul se reprezintă și pe el însuși, ițindu-se într-un colț al tabloului pentru a ne atrage atenția că ceea ce vedem, vedem prin ochii lui. Să începem așadar cu autorul.

Ca student și, din 1927, ca asistent la Institutul de tehnologie din Berlin-Charlottenburg, Speer se ocupa cu pasiune de arhitectură. Ceea ce nu-l împiedica să acorde atenție și unor probleme cu caracter mai general, pe plan politic, social sau cultural. Astfel, o adîncă impresie (favorabilă) i-a provocat profesorul Daniel Krenkler, un aprig naționalist care nu putea să se împace cu gîndul că Alsacia este franceză. *„În timpul unei lecții, el a izbucnit în plîns, arătîndu-ne niște planșe ale catedralei din Strasbourg și a fost nevoit să-și suspende cursul".*[8]

În același timp, însă auto-

Mefisto și Faust în versiune nazistă

rul afirmă că avea, tot pe atunci, concepții larg democratice.

Într-o scrisoare către logodnica lui (document căruia nimeni nu-i poate verifica autenticitatea), el afirma : *„Un oarecare amestec între rase prinde bine totdeauna. Dacă azi ne aflăm în declin, asta nu se datorește impurității rasei noastre".*[9]

Și ca dovadă a lipsei sale de prejudecăți rasiale, Speer amintește faptul că îi plăceau punerile în scenă ale regizorului nearian Max Reinhardt, jocul subtil al actriței (neariene și ea) Elisabeth Bergner etc.

În toamna anului 1930, naziștii au izbutit să ocupe 107 locuri în Parlament. *„Alegerile din 14 septembrie [...] mi-au rămas întipărite în minte numai din cauză că pe tatăl meu îl tulburaseră foarte mult rezultatele lor [...] (El) avea cele mai negre presimțiri, mai ales în privința tendințelor (hitleriștilor)"* [10], scrie Speer, dînd astfel de înțeles că familia lui nu privea cu ochi buni ascensiunea zvasticii. Același lucru îl aflăm și în legătură cu șeful catedrei la care lucra, profesor Heinrich Tessenow. Dar Institutul de tehnologie devenise o citadelă a național-socialiștilor și, în aceeași toamnă a anului 1930, a avut loc prima întîlnire dintre ei și viitorul Führer.

„Hitler urma să vorbească studenților noștri, precum și celor de la Universitatea din Berlin. Firește, nu eram adeptul lui, încă nu optasem pentru vreun partid, dar studenții mei au insistat să asist și eu la întrunire. Sala avea pereți murdari, uși strîmbe și un aspect general neîngrijit — localul era în restul timpului o berărie de mahala [...]

Hitler a apărut însoțit de o numeroasă suită. Aspectul lui m-a surprins. Din afișele și caricaturile văzute pînă atunci, mi-l închipuiam îmbrăcat veșnic într-o cămașă brună, cu centură de piele și banderolă cu zvastică la braț. De data aceasta, însă, purta un costum de culoare bleu, care-i venea bine — o vădită demonstrație de respectabilitate burgheză. În înfățișarea lui totul era menit să dea o impresie de bun simț lipsit de pretenții. Mai tîrziu aveam să aflu cît de bine se pricepea — fie în mod premeditat, fie din instinct — să se adapteze la un anumit mediu [...]

Ceilalți au rămas să discute interesanta seară la un pahar de bere, la care am fost invitat și eu. Dar simțeam că trebuie să ies la aer, pentru a pune puțină rînduială în tumultul din mintea mea. Aveam nevoie de singurătate. Preocupat, am pornit în noapte, la volanul micului meu automobil, pînă la o pădure de pini din suburbiile Berlinului, unde am coborît și am făcut o lungă plimbare pe jos.

Iată, mă gîndeam eu, într-însul ne e speranța. El ne oferă noi idealuri, noi posibilități de înțelegere, noi domenii de cucerit. Hitler ne convinsese că pericolul comunismului, care ni se părea iminent tuturor, putea fi evitat [...] [11]

Să ne oprim o clipă asupra acestui pasaj, prevenind cu onestitate cititorul că este vorba doar de o primă schiță pe care pictorul o face modelului său. Mult mai interesant este însă autoportretul pe care și-l face Speer. În 1930, tînărul arhitect și austerul universitar cunoștea una dintre cele mai frămîntate epoci ale republicii instaurate după izgonirea Kaiserului. Criza economică declanșată în 1929 făcea ravagii : zeci de mii de întreprinderi mici și mijlocii dăduseră faliment, producția industrială globală a țării scăzuse cu mai bine de 40 la sută, 4,5 milioane de șomeri se vedeau amenințați cu moartea prin înfometare, mii de bănci își încetau plățile, ruinîndu-i pe depunători, sinuciderile se țineau lanț și vălul negru al mizeriei se așternea, din ce în ce mai apăsător, peste orașele și satele Germaniei.

Firește, Speer nu era singurul intelectual din generația lui care nu „optase" definitiv pentru unul sau altul dintre partidele ce se înfruntau pe arena politică a republicii de la Weimar. Este însă mult mai greu de crezut în inocența pe care o afișează cînd vrea să ne convingă că a asistat la întrunirea nazistă doar în urma insistențelor unor studenți ai săi. Hitler nu mai era un necunoscut la acea dată. În toamna anului 1930, întreaga Germanie comenta o monumentală gafă a hitleriștilor. Trei dintre deputații lor prezentaseră Reichstagului, din propria lor inițiativă, un proiect de lege prevăzînd un plafon de 4 la sută la dobînzile percepute de bănci, naționalizarea marilor concerne bancare și alte măsuri care, ce-i drept, apăreau din cînd în cînd în nebulosul program nazist de guvernare, dar numai cu scopul de a justifica vocabulele „socialist" și „muncitor" din denumirea partidului.* Furibund, Hitler ordonase tuturor deputaților săi să voteze *împotriva* proiectului : cum și-ar fi putut permite să fie „nașul" unei legi cu caracter anticapitalist tocmai el, care primea, în acel an, de la patronii trusturilor bancare și industriale, stipendii depășind 9 000 000 mărci ?

Nefericita inspirație a celor trei deputați și autodemascarea consecutivă a naziștilor fuseseră pe larg comentate de presă, așa încît este practic exclus ca, în ziua cînd s-a dus să-l asculte pe Hitler, Speer să nu le fi cunoscut. Chiar dacă admitem că atunci încă nu știa nimic, el nu putea să nu fi descoperit foarte curînd prăpastia dintre minciuna reformelor sociale preconizate de viitorul cancelar și intențiile sale reale de a intensifica la culme exploatarea proletariatului și a celorlalte categorii de oameni ai muncii.

---

* Titulatura exactă era *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei* (NSDAP) — Partidul național-socialist german al muncitorilor.

Heil Mefisto!

Înainte de a intra într-o bandă, orice spărgător se informează despre modul de organizare și funcționare a „asociației", străduindu-se mai ales să afle cît mai multe amănunte despre viitorii săi complici. Profesorul arhitect Albert Speer pare să fi fost cu totul lipsit de această elementară curiozitate. El relatează că, la cîteva săptămîni după audierea lui Hitler, a participat la un miting nazist ținut la Palatul Sporturilor, unde oratorul principal era Goebbels. Impresia nu a mai fost la fel de favorabilă. *„Frazele răsunau agresiv, dar într-o succesiune vădit premeditată, în aplauzele unei gloate fanatizate pînă la apogeul entuziasmului și urii. Un cazan al Satanei, fierbînd de patimi dezlănțuite. Eram dezgustat [...]* [12]

Ajuns la acest punct, cititorul se așteaptă ca Speer să aibă măcar un moment de ezitare — dușului cald din sala berăriei îi urmase doar un duș rece la Palatul Sporturilor. Dar, trecînd peste orice logică, dezgustatul arhitect ne rezervă o surpriză : *„Cîteva zile mai tîrziu, în ianuarie 1931, am cerut să fiu primit în NSDAP și am devenit membrul nr. 474 481".*

Explicația — dacă explicație se poate numi — urmează numaidecît : *„Nici atunci, nici după aceea nu m-am simțit membru al unui partid politic. Optasem în favoarea nu a nazismului, ci a lui Hitler, care îmi făcuse o impresie copleșitoare încă de la prima întîlnire. Eram sub dominația lui [...] Despre programul său nu știam mai nimic. Mă captivase înainte de a apuca să-l cunosc.* [13]

Sedus dar nu și abandonat, Speer își deapănă confidențele asemenea unei virtuoase fecioare de familie bună, care a păcătuit ademenită pe drumul pierzaniei de un irezistibil Don Juan. Analogia se impune cu atît mai frapant, cu cît autorul ținea să precizeze că făcea parte dintr-o familie cu tradiții politice liberale, ceea ce nu a împiedicat-o, de altfel, nici pe mama lui să devină adepta lui Hitler, înscriindu-se în partidul nazist pe ascuns de soțul ei. Ca într-un roman-foileton de duzină, farmecelor cu zvastică ale lui Casanova-Hitler îi succombau nu numai codanele fragede, ci și coaptele lor măicuțe.

Dar Speer avea (și are și astăzi, la o distanță de patru decenii), o părere prea bună despre sine pentru a se complace în postura, puțin măgulitoare, de victimă banală a unui banal seducător. El găsește o echivalență literară infinit mai elevată, comparîndu-l pe Hitler cu Mefisto și atribuindu-și lui însuși rolul lui Faust. Modestia, pe care în alte împrejurări o poartă cu ostentație, ca pe o floare la butonieră, de data aceasta nu pare să-l tragă de mînecă. Doctorul Faust, „philosophus philosophorum", a cărei zămislire a cerut lui Goethe o muncă de aproape șaizeci de ani, este simbolul elanului titanic spre „viața necuprinsă și fără sfîrșit", simbolul necurmatei căutări a inaccesibilului, simbolul încercării repetate de a pune la îndemîna omului, cheia științei capabilă să îmbrățișeze întregul univers. Prin ce i se putea asemui arhitectul momit de nazism ?

Prin nimic. Între Faust și Mefisto raporturile au fost totdeauna de la stăpîn la slugă. Între Speer și Hitler, raporturile au fost totdeauna de la slugă la stăpîn. După cum ne relatează el însuși, prima misiune încredințată membrului nr. 474 481 a fost de a se pune, ca șofer cu mașină proprie, la dispoziția Führerului, de care se ținea *„la o respectuoasă depărtare"*. În 1932, Speer a căpătat o nouă însărcinare, nici ea de proporții tocmai-tocmai faustiene : reamenajarea sediului din Berlin al partidului nazist. Un an mai tîrziu, aceeași operație îi era cerută de Goebbels pentru Ministerul Propagandei.

Cu acest prilej el evocă un episod care, deși mărunt, era semnificativ din mai multe puncte de vedere. *„Pentru a decora apartamentul personal al lui Goebbels am împrumutat cîteva acuarele de la directorul Galeriei Naționale din Berlin", istorisește memorialistul.* Nici o clipă nu-l tulbură gîndul că „a împrumuta" exponatele celui mai mare muzeu de artă al Germaniei, pentru a împodobi locuința particulară a unui ministru era o găinărie sordidă, nedemnă nu numai de Faust, dar nici măcar de Mefisto. *„Goebbels și soția lui le-au primit cu entuziasm,* continuă Speer cu calmul celei mai depline nevinovății, *pînă ce Hitler a venit în inspecție și văzîndu-le a declarat că îi displac profund. Goebbels m-a convocat imediat, țipînd : Tablourile astea să dispară de aici ! Nici nu merită să te uiți la ele !*

Această combinație de putere și servilitate mi-a dat fiori [...] Goebbels a dovedit că se închina pînă la pămînt în fața lui Hitler. Așa tăceam cu toții. Pînă și eu, în ciuda cunoștințelor mele despre arta modernă, m-am supus fără să crîcnesc". [14]

(Va urma)

---

[1] Enzo Collotti : **Germania nazistă**, Ed. Științifică, București, 1969, p. 256.
[2] **Ibidem**, p. 259.
[3] Joe J. Haydecker și Johannes Leeb : **Le Procès de Nurmberg**, Ed. Corréa Paris, 1959, p. 29.
[4] **Ibidem**, p. 38.
[5] **Ibidem**, p. 40.
[6] Citatele au fost extrase din lucrarea lui G. M. Gilbert : **Nuernberg Diary**, Ed. Doubleday, New York, 1947, pp. 73-88.
[7] Baldur von Schirach: **Ich glaubte an Hitler**, Ed. Grüner und Jahr, Hamburg, 1967, p. 307.
[8] A. Speer : **Inside the Third Reich**, Londra, 1970, p 11.
[9] **Ibidem**, p. 12.
[10] **Ibidem**, p. 14.
[11] **Ibidem**, pp. 15-16.
[12] **Ibidem**, p. 17.
[13] **Ibidem**, p. 18.
[14] **Ibidem**, p. 27.

Concursul nostru

În acest număr publicăm cea de-a doua serie de întrebări din cadrul concursului nostru. Pentru a găsi răspunsurile cuvenite, nu e necesară o pregătire specială. Tot ce vi se cere e să citiți cu atenție numerele 12 din 1970 și 1 din 1971 ale revistei „Magazin istoric".

CÎND?

CINE?

CUM?

UNDE?

1

În ce an a fost integrat în Imperiul roman ultimul teritoriu liber din Balcani, astfel încît regatul dac a rămas singurul său adversar de seamă în această parte a Europei ?

a) 101 e.n. ;
b) 52 î.e.n. ;
c) 46 e.n.

2

Despre hatmanul Alexandru Buhuș ni se spune că, luptînd împotriva mercenarilor germani la Suceava „au rupt tabăra nemților în două... le-au mai dat năvală în cîteva rînduri și mulți nemți au pierit, iar pe unii i-au prins vii..." Ce cronicar semnează această relatare ?

a) Miron Costin ;
b) Ion Neculce ;
c) Dimitrie Cantemir.

3

Ce monarh vestit al lumii antice s-a căsătorit cu Medopa, fiica regelui get Gudila ?

a) Filip, regele Macedoniei ;
b) Xerxes, regele Persiei ;
c) Ostrogotha, conducătorul goților de răsărit.

4

Cum se numește locul unde, în 1788, un detașament de 300 grăniceri bănățeni s-a jertfit eroic împotriva unui inamic de cîteva ori mai numeros ?

a) Lugoj ;
b) Piatra Însîngerată ;
c) Cetatea Ladislau.

5

În adîncă ilegalitate și în ciuda cruntei terori exercitate de regimul burghezo-moșieresc numărul mem-

TALON de participare

CONCURS **magazin istoric** **februarie 1971**

brilor si organizaţiilor P.C.R. creştea continuu. Cîte organizaţii ale partidului comunist existau, în iulie 1933, în sectoarele productive din ramurile principale ale industriei ?

a) 115 ;
b) 215 ;
c) 315.

6

Arheologii români au aplicat o serie de metode matematice în cercetarea unor probleme de epigrafie greacă, studiind scrierea cronologică a unor inscripţii nedatate. În ce străveche aşezare de pe teritoriul ţării noastre se află aceste inscripţii ?

a) Sarmizegetusa ;
b) Callatis ;
c) Histria.

7

În ce ţară s-a produs pentru prima oară în istorie o criză care a afectat ansamblul economiei sale ?

a) Franţa ;
b) Statele Unite ;
c) Anglia.

8

Cine a luptat în ultimul cuib de rezistenţă al Constantinopolului împotriva asaltului otoman ?

a) Veneţienii ;
b) Cretanii ;
c) Genovezii.

9

Ce dregător avea atribuţia de a judeca pe cei care slujeau la curtea domnească ?

a) Postelnicul ;
b) Logofătul ;
c) Stolnicul.

10

Cu prilejul unor alegeri generale, Blocul Muncitoresc-Ţărănesc, organizaţie de masă condusă de P.C.R., a trimis în Parlament trei deputaţi. Cînd au avut loc aceste alegeri ?

a) Martie 1930 ;
b) Februarie 1932 ;
c) Iunie 1931.

11

Franklin D. Roosevelt a deţinut funcţia de preşedinte al Statelor Unite pe cea mai îndelungată perioadă din istoria acestei ţări. Cîţi ani a rămas el la Casa Albă ?

a) 12 ;
b) 10 ;
c) 13.

12

Ce faptă ieşită din comun este atribuită de legendă regelui babilonean Nemrod ?

a) A introdus primele irigaţii cunoscute în agricultură ;

b) A încercat să ajungă pînă la cer ;

c) A întîlnit patru lei, înhămîndu-i la carul său.

Concursul nostru este alcătuit din 3 serii a cîte 12 întrebări. Cu alte cuvinte, concursul care a început în numărul trecut, se va termina în numărul 3 (48), martie 1971.

Bibliografia fiecărei serii de întrebări este alcătuită din cele două numere imediat precedente. Repetăm, pentru seria de faţă, cititorii găsesc materialul necesar răspunsurilor în nr. 12/1970 şi 1/1971.

Răspunsurile la totalul celor 36 întrebări se vor trimite numai la sfîrşitul concursului, însoţite de cele trei bonuri de participare, într-un plic pe care se va menţiona citeţ Pentru Concurs. *Spre a uşura atît eforturile participanţilor, cît şi munca comisiei de triere, rugăm a se nota numai numărul de ordine al întrebării şi litera răspunsului considerat corect. De ex.: 1/a ; 2/b ; 3/c ş.a.m.d. Repetarea întrebării, ca şi adăugarea de detalii suplimentare în cadrul răspunsului nu au alt rezultat decît crearea de dificultăţi în plus.*

Data limită de expediere a răspunsurilor la cele 36 întrebări ale primului concurs este ziua de 31 martie 1971 (se va lua în considerare data poştei de pe plic).

Numeroasele premii oferite constau în televizoare, aparate de radio, fotoaparate, abonamente la revista noastră.

Eventualelor nelămuriri ivite pe parcurs li se va consacra o Poştă a Concursului. *Participanţii care vor cere redacţiei explicaţii în acest domeniu sînt rugaţi să menţioneze pe plic* Pentru Poşta Concursului.

Tristețile muzei Clio

JEFUITORII DE VESTIGII

GHEORGHE LUPU

Un respectabil profesor universitar, venit de departe în Italia pentru a ține un ciclu de conferințe, își lua rămas bun de la gazdele sale, pe aeroportul Fiumicino, din vecinătatea Romei. Distinsul oaspete avea brațele pline de daruri : volume cu dedicații respectuoase, trei buchete de flori și un vas imens, legat cu fundă roșie, și plin cu caramele de ciocolată marca „Perugina". Cînd ajunse în dreptul vameșului, acesta aruncă o privire pofticioasă apetisantelor dulciuri și spuse cu regret în glas :

— Și mie îmi plac caramelele. Dar nu prea îndrăznesc să mănînc — și așa sînt destul de gras.

Cu un zîmbet complice, profesorul îi oferi un pumn de bomboane. După ce protestă de formă, vameșul îi mulțumi, vizibil încîntat. Dar cu siguranță că sentimentele lui față de generosul călător ar fi fost mai puțin calde, dacă ar fi știut că delicioasele caramele, ca și cocheta fundă roșie, nu serveau decît ca recuzita unei abile puneri în scenă. Vasul pe care-l camuflau ele cu atîta ingeniozitate era de origină etruscă și vîrsta lui trecea binișor de două milenii.

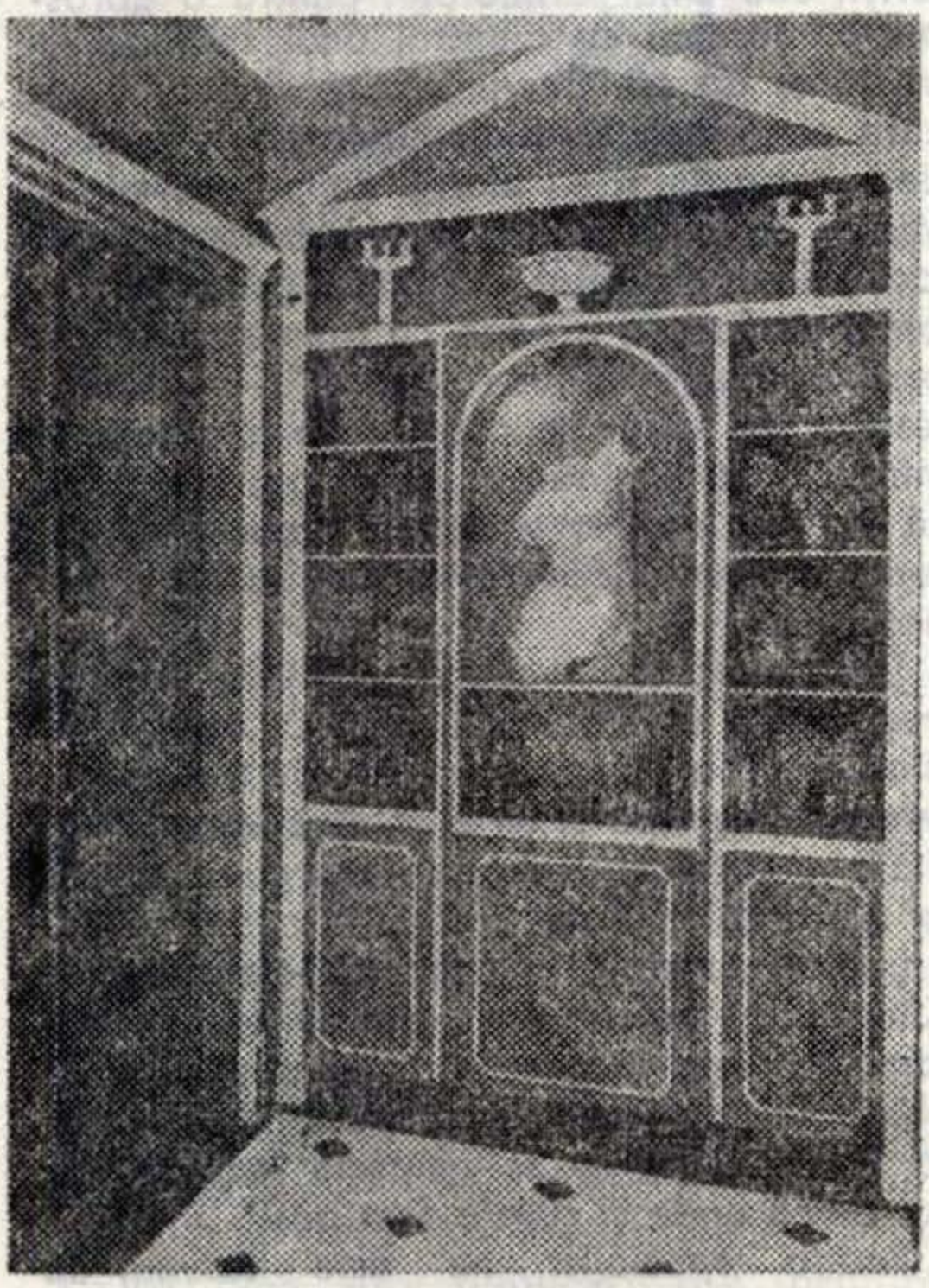

E de netăgăduit că o statuie antică înnobilează un interior modern, mai ales cînd statuia e autentică. Din pricina bucuriei estetice stăpînul casei uită însă uneori paguba pricinuită științei

Seifuri ușor de forțat

Episodul citat mai sus — perfect autentic — ilustrează metodele la care recurg amatorii de antichități achiziționate ilegal și transportate prin contrabandă. După toate probabilitățile, vasul etrusc a rămas în pose-

sia inventivului profesor. Dar, în marea majoritate a cazurilor, cei care scot obiectele de artă veche din țările lor de obîrșie aparțin unei categorii relativ recente a lumii răufăcătorilor — traficanții de vestigii istorice.

Fantezia unora dintre ei este demnă de pana autorilor de romane senzaționale. Astfel, un însoțitor de vagon de dormit de pe o linie internațională a prezentat controlorului biletul de tren încredințat de o pasageră bătrînă și suferindă, care dormea într-o cușetă și rugase să nu fie deranjată : bolnava era în realitate o străveche statuie elină, de înălțimea unui om, pe care însoțitorul o mascase învelind-o cu pledul și punîndu-i în cap o perucă.

Exemple ca acestea scot în evidență numai aspectele pitorești ale unei activități care constituie un veritabil atentat față de moștenirea istorică, culturală și artistică a trecutului. Plaga jafului de vestigii afectează cu deosebire țările bazinului mediteranean, unde civilizații de mult dispărute au încredințat tezaure neprețuite straturilor mai adînci ale solului și străfundurilor de mare. Dar atît pămîntul, cît și marea sînt seifuri ușor de forțat — și spărgătorii nu se sfiesc să le forțeze.

„În fiecare dimineață, cînd mă duc la lucru, trec pe lîngă Forul lui Traian, declara recent un cunoscut arheolog din Roma, în cadrul unei anchete în problema jafului de vestigii. Și, în fiecare dimineață, mă întreb cu inima strînsă dacă îl voi mai găsi la locul lui, dacă nu cumva a fost furat peste noapte."

Nu este o simplă butadă. Fenomenul a luat o amploare deosebită în Italia, unde, în ciuda numărului enorm de obiecte dezgropate de-a lungul secolelor, pămîntul mai ascunde, după aprecierea specialiștilor, o cantitate egală — dacă nu și mai mare — de relicve provenind de la patru importante culturi : greacă, cartagineză, etruscă și romană. Alte două țări — Spania și Turcia —, de asemenea posesoare ale unor incalculabile comori arheologice, sînt aproape la fel de expuse loviturilor fără scrupule ale hoților de antichități.

O întrebare se pune în mod firesc : de ce a sporit atît de mult, în ultimii ani, această categorie de furturi ? Răspunsul este simplu: a crescut piața de desfacere pentru ilegala recoltă a jefuitorilor de vestigii. După cît se pare, cumpărătorii se împart în trei categorii principale : turiștii bogați, care țin cu orice preț să se înapoieze cu o mărturie concretă și de valoare a călătoriei făcute ; muzeele provinciale recent create în Statele Unite, ai căror directori sînt dispuși să achiziționeze obiectele necesare colecțiilor lor, indiferent pe ce cale au fost procurate ele ; în sfîrșit, posesorii de capitaluri în căutare de investiții rentabile, deoarece, în ultimii zece ani, pe piața occidentală, prețul de vînzare al antichităților a crescut de aproape trei ori.

Cartea poate fi citită doar o singură dată

Cum se obține „marfa" ? Prin procedeele utilizate de arheologie, ceea ce implică, pe uscat, efectuarea de săpături, iar în mare, explorarea adîncurilor cu ajutorul scafandrilor. Această din urmă metodă se practică mai cu seamă de-a lungul litoralului grec și turc, unde fundul Mediteranei este literalmente înțesat de epave. La fel stau lucrurile și în preajma insulelor spaniole din zona apuseană a bazinului : în vecinătatea Majorcăi, din cele 170 epave, identificate pînă acum, numai două au rămas accesibile oamenilor de știință, celelalte fiind pur și simplu devastate de pirații sui-generis ai vremurilor noastre.

În Italia, preferința răufăcătorilor se îndreaptă spre mormintele etrusce, al căror total este probabil de ordinul sutelor de mii. Se crede că numai în jurul Tarquiniei ar fi 20 000-30 000 de asemenea lăcașuri funerare multe din ele la mai puțin de un metru de suprafața solului. În limbaj popular, săpătorii ilegali se numesc **tombaroli** — termen echivalent cu „gropari". Ei își iau de obicei înfățișarea unor pașnici vînători, turiști sau chiar arheologi, pentru a „prospecta" terenul cu ajutorul unui **spillone** — un țăruș de oțel lung, subțire și ascuțit, cu care sondează solul în căutarea lespezilor de marmură sau piatră de pe morminte. Munca se desfășoară în cursul nopții, ziua locul fiind camuflat cu multă grijă. La început se face o groapă cu diametrul redus, prin care se introduce „țiparul" — un adolescent sau chiar un copil, cu o lumînare în mînă. Dacă lumînarea se stinge, înseamnă că e lipsă de aer și ceilalți trebuie să aștepte o bucată de vreme, înainte de a coborî și ei.

Din punct de vedere științific, dauna ireparabilă se produce o dată cu smulgerea din pămînt a obiectelor rîvnite de traficanți : mînuite în grabă și cu o nepăsătoare brutalitate, statuile și vasele se sparg, se zgîrie, își pierd culorile sau inscripțiile care pentru arheolog prezintă o deosebită importanță. Chiar dacă deteriorările sînt evitate, arheologia tot este în pagubă, căci dezgroparea obiectului anulează orice posibilitate de a se stabili ceea ce se numește **proveniența** sa, adică unde și cum a fost găsit.

Pentru specialist nu este totuna, de exemplu, dacă vestigiul se găsește **sub** un înveliș subțire de argilă (care ar putea dovedi o străveche inundație) sau **peste** un strat de pămînt presărat cu cenușă (mărturie a unui incendiu de demult) ; căci după asemenea infime indicii reușește să precizeze,

printr-o serie de deducții logice, cărei civilizații și cărei epoci îi aparține obiectul. Iar, în ultimă instanță, arheologul prețuiește mai puțin obiectul însuși decît ceea ce povestește el prin proveniența și caracteristicile sale — materialul din care a fost realizat, forma și ornamentele de pe suprafața lui — toate acestea servind la umplerea unor goluri din cunoștințele despre trecut. Pe bună dreptate s-a spus că o săpătură arheologică este o carte pe care nu poți să o citești decît o singură dată — atunci cînd lucrările sînt în curs.

Jefuitorii de vestigii fac cartea ilizibilă. Pe ei îi interesează exclusiv beneficiul material imediat. Pentru a-l obține, ei nu ezită să sfîșie delicata țesătură a istoriei.

ÎNRUDIRE TEMATICĂ

ARGHIR STAMATE din București ne atrage atenția că portretul hătmănăresei Maria Cantacuzino, de Mihail Töpler, publicat în nr. 1/1971, nu se referă în mod strict la epoca evocată în articolul *Marile dregătorii ale Moldovei și Țării Românești.* Redacția l-a ales, însă, spre publicare din înrudire tematică și în dorința de a pune la dispoziția cititorilor o piesă valoroasă, atît din punct de vedere istoric cît și artistic.

Între istorie și fantezie

Una dintre personalitățile vieții noastre culturale este profesorul și criticul cinematografic D. I. Suchianu, colaborator și al revistei noastre. Sîntem dintre aceia care îl ascultă deseori, impresionați de multitudinea cunoștințelor domniei sale și mai deseori fermecați de inepuizabilul suflu tineresc care-l animă. Cu atît mai greu ne e să ne sustragem perplexității în care ne lasă în unele momente prelegerile profesorului D. I. Suchianu la televiziune, unde prezintă într-o manieră vie, sugestivă și atrăgătoare, un fel de istorie a cinematografului. Iată însă că atunci cînd trece la istorie curată, D. I. Suchianu ne cam năucește.

Ca de pildă, în emisiunea sa din 14 ianuarie. Plecînd probabil de la incontestabila premisă că 2 precede pe 3, D.I.S. a afirmat că predecesorul imediat al celui de al III-lea Reich (nazist) a fost cel de-al II-lea Reich, în timpul căruia Germania ar fi suferit de inflația consecutivă primului război mondial. Numai că cel de-al II-lea Reich a luat ființă după războiul franco-prusian de la 1870-1871 și a luat sfîrșit o dată cu abdicarea Kaiserului Wilhelm II, la 1918, deci o dată cu încheierea primului război mondial. Regimul care i-a luat locul se numește, în istoria necinematografică, Republica de la Weimar, tocmai pentru a evita conceptul de **Reich**.

De-a dreptul stupefiantă a fost incursiunea lui D.I.S. în istoria **Austriei** pentru a ilustra fetișizarea uniformei în **Prusia.** După ce ne-a asigurat de „seriozitatea" și „cumsecădenia" cancelarului Dolfuss, fermecătorul nostru **causeur** ne-a informat că omul de stat austriac a fost asasinat de un individ „neidentificat pînă azi", care, grație uniformei sale de colonel, pătrunsese nestingherit în Cancelarie și o părăsise la fel de ușor.

Adevărul arată nițeluș altfel. „Cumsecadele" și „seriosul" cancelar nu s-a sfiit să dezlănțuie salvele artileriei, în februarie 1934, împotriva cartierelor muncitorești din Viena. Reprezentant al burgheziei de extremă-dreaptă, Engelbert Dolfuss instaurase în Austria propria sa dictatură de tip fascist. Cît despre asasinarea lui, ea nu este opera unui necunoscut deghizat : la 25 iulie 1934, 154 S.S.-iști purtînd, e adevărat, uniforme militare austriece, au năvălit în Cancelarie și l-au împușcat, lăsîndu-l apoi să agonizeze aproape șase ore. Tentativa de puci, organizată direct de Hitler, a dat însă greș și 13 dintre ucigași (necunoscuți ; sic !) au fost spînzurați.

Nu ne îndoim că pe viitor, respectatul critic cinematografic D. I. Suchianu se va documenta mai atent, înainte de a se aventura pe domeniile muzei Clio, unde fantezia nu are drept de cetățenie în dauna adevărului.

Cr. P.

CIVILIZAȚIA

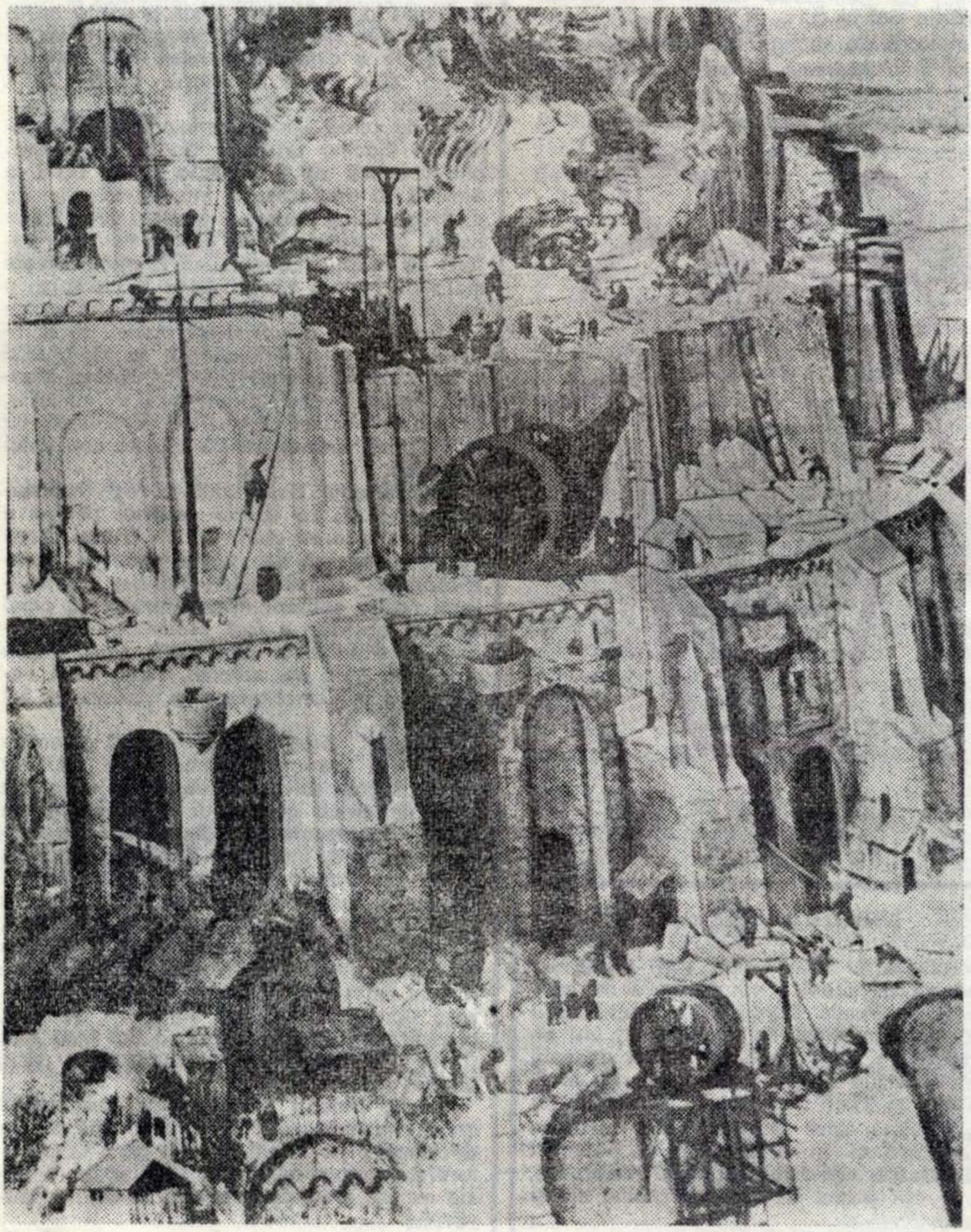

În 1563, Bruegel nu putea concepe înălțarea „Turnului Babel" fără ajutorul macaralei !

RENAȘTERII

JEAN DELUMEAU

Dacă s-ar elimina termenii inexacți de ev mediu și Renaștere, ne-ar fi mai lesne să o înțelegem pe aceasta din urmă. Ne-am dezbăra în acest chip de o mulțime de prejudecăți și mai cu seamă de ideea că o adîncă prăpastie desparte o perioadă a întunericului de o eră a luminii.

Un concert de scrîșnete...

Creată de umaniștii italieni, noțiunea unei renașteri a artei și culturii antice a fost cît se poate de fecundă, devenind un manifest al tinereții, al dinamismului și al dorinței de reînnoire. A cunoscut declarațiile definitive — inevitabile și de multe ori nedrepte — ale adolescenților dornici să se dezică de valorile înaintașilor. Dar înțelesul restrîns pe care i-l atribuiau umaniștii — referindu-se doar la literatură și artă — ni se pare azi insuficient, căci Renașterea nu a fost numai o întoarcere la civilizația antică. Orientarea spre antichitate nu are nici un amestec în descoperirea tiparului, în invenția ceasornicului mecanic, în perfecționarea artileriei sau în organizarea sistemului bancar. Dar cuvintele se bucură uneori de o inexplicabilă longevitate și ni se impun în ciuda voinței. Negăsind unul mai potrivit, mă resemnez și eu să-l folosesc pe cel consacrat. Dar să fim înțeleși : cuvîntul „Renaștere" nu-și mai poate păstra sensul original. În contextul larg, general, al dezvoltării societății omenești, el desemnează epoca în care civilizația Europei s-a distanțat în mod evident de celelalte civilizații. În vremea primelor cruciade, tehnica și cultura arabilor și a chinezilor erau la același nivel — dacă nu chiar superior — cu cele ale europenilor. În 1600, lucrurile nu mai stăteau așa. Civilizația Europei începuse să se impună lumii întregi. Cîți istorici — tot atîtea măsurători ale duratei Renașterii. I se poate acorda o desfășurare vastă, începînd din sec. XIII pînă la finele sec. XVII și o arie ce însumează toate elementele progresului, din Bretania pînă la Moscova. Dar nu e mai puțin adevărat faptul că Italia — datorită umaniștilor săi, a pictorilor, artiștilor, negustătorilor, inginerilor și matematicienilor săi — a stat în fruntea celorlalte țări.

Renașterea n-a fost o epocă plină doar de frumusețe și succes. Aspectele ei negative nu pot fi trecute cu vederea. În secolele XV și XVI, de pildă, obscurantismul alchimiștilor, al astrologilor, al vrăjitoarelor și al vînătorilor de vrăjitoare — n-a fost înlăturat, ci dimpotrivă, s-a accentuat. Au dăinuit tipuri de eroi — ca de pildă condottierii — și sentimente — ca dorința de răzbunare — pe care mulți le-au socotit caracteristice Renașterii, dar care, de fapt, erau o moștenire a perioadei anterioare. Acele timpuri, dominate de ură, de lupte cumplite, de procese neverosimile, acea epocă a lui Barbă Albastră și Torquemada, a masacrelor din America și autodafeelor, izbește omul secolului XX tocmai prin duritatea ei.

Atunci a început în Lumea nouă exportul de negri și tot atunci s-a adîncit în Europa prăpastia dintre exploatați și exploatatori. Bogații au devenit mai bogați, iar săracii mai săraci.

Rareori în cursul istoriei s-au amestecat într-o măsură atît de mare, binele cu răul, ca în timpul lui Savonarola și al Lucreției Borgia. Renașterea poate fi imaginată ca un ocean de contradicții, ca un concert de scrîșnete și aspirații divergente, ca o

---

Jean Delumeau — istoric francez, profesor la Sorbona, autor a numeroase lucrări, printre care : *Viața economică și socială din Roma în a doua jumătate a sec. XVI, Nașterea și afirmarea Reformei, Ignazio di Loyola, Sfîrșitul evului mediu, Henric al IV-lea*, precum și al volumului *Civilizația Renașterii*, din care oferim cititorilor noștri fragmente din capitolul intitulat „Progresul tehnicii". Lucrarea a fost distinsă în 1968 cu Marele Premiu al Academiei Franceze.

Menționăm că multe din opiniile autorului au un caracter foarte personal și trebuie tratate ca atare.

Subtitlurile aparțin redacției.

convieţuire anevoioasă între setea de putere şi ştiinţă — încă plăpîndă, între năzuinţă spre frumuseţe şi poftă morbidă de orori, ca un amestec de simplitate şi complicaţii, de puritate şi senzualitate, de caritate şi ură.

În timpul Renaşterii, evoluţia a mers pe căi ocolite. Întoarcerea spre antichitate i-a înşelat pe cei care, privind epoca în perspectiva drumului întortocheat parcurs de oamenii de atunci, i-au acuzat pe aceştia de a fi zăbovit prea mult într-un trecut depăşit. În fapt, revenirea spre izvoarele frumuseţii şi a cunoaşterii a fost un mijloc de progres. În ciuda contradicţiilor şi a căilor sinuoase, în ciuda visurilor fantastice cu paradisuri artificiale şi ţări utopice — Renaşterea a însemnat un uriaş salt înainte. Niciodată în trecut nu s-au făcut atîtea descoperiri într-un timp atît de scurt. Căci Renaşterea a însemnat şi progres tehnic; ea i-a dat posibilitate omului să se afirme ca stăpîn al lumii, stimulîndu-l s-o cunoască. Ea l-a învăţat să treacă peste oceane, să fabrice fonta, să folosească armele de foc, să măsoare scurgerea vremii cu ajutorul unui ceas mecanic, să scoată cărţi cu ajutorul tiparului.

De multă vreme, în cadrul civilizaţiei mediteraneene, devenită după căderea Imperiului roman „civilizaţia occidentală", meşteşugurile şi munca manuală în general vădiseră o tendinţă spre perfecţionare. Moara de apă, cunoscută în antichitate, se răspîndise în cursul sec. X-XIII, moara de vînt — importată din Orient — fusese adoptată prin sec. XII. Căruţa cu roţi cu spiţe, potcoava, introducerea în agricultură a asolamentului trienal şi în arhitectură a ogivelor încrucişate, au constituit tot atîtea victorii repurtate de către om în timpul evului mediu, în lupta sa zilnică pentru supunerea forţelor naturii. Urmaşul său din epoca Renaşterii a mers înainte, pe drumul croit, dar păşind mai iute. Pilda antichităţii i-a dat imbold, căci inventatorii greci din perioada elenistică avuseseră aceeaşi predilecţie pentru aparate automate şi maşinării.

Invenţiile au nevoie de sprijinul consumatorilor. Fabricarea sticlei pentru geamuri, a caleştilor, înlocuirea sipetelor cu dulapuri, obişnuinţa de a folosi furculiţa — toate aceste „inovaţii" ale Renaşterii nu pot fi explicate decît prin ridicarea nivelului de viaţă al societăţii. Tiparul a apărut ca un răspuns la nevoia de a se instrui.

Leonardo da Vinci s-a înşelat

Un factor important care a favorizat dezvoltarea tehnicii a fost consolidarea statului: extinzîndu-şi autoritatea pe un teritoriu mai vast şi dispunînd de mijloace băneşti, el a putut finanţa lucrări de amploare şi bugete militare din ce în ce mai mari.

Renaşterea a fost prea adesea confundată cu realizările pe plan artistic ale epocii, fără a se ţine seama că marii săi artişti — Donatello, Leonardo da Vinci, Dürer — n-au despărţit arta de tehnică. După cum reiese din caietele sale, Leonardo da Vinci socotea că a închipui sau a desena maşini de forjat metale, de ţesut sau dărăcit lîna, a face lucrări de fortificaţii sau hidraulice, erau activităţi intelectuale la fel de elevate ca literatura de pildă. Solicitînd o slujbă la curtea unui monarh, da Vinci s-a prezentat în calitate de tehnician: „Am proiectat podeţe foarte uşoare... Ştiu să deviez cursul unei ape ce alimentează şanţul din jurul unei fortificaţii. Cunosc procedee pentru a distruge orice întărituri... Ştiu să construiesc tunuri uşor de transportat... trăsuri acoperite, inatacabile şi sigure, prevăzute cu tunuri...". Şi continuă, referindu-se la lucrările pe timp de pace: „Sînt în stare să mă iau la întrecere cu orice arhitect, atît pentru a construi edificii publice sau particulare, cît şi pentru a schimba cursul unei ape". De abia după această enumerare, autorul Giocondei a adăugat: „Dacă e vorba de pictură sau de executat ceva în marmură, metal sau argilă, mă pot compara cu oricare altul, oricine ar fi el."

Această scrisoare — al cărui original s-a pierdut — şi caietele sale au contribuit la crearea unei legende. Pînă nu de mult, celebrul pictor florentin a fost considerat un tehnician multilateral, un inventator genial şi un precursor în numeroase domenii. „Maşinile-unelte, automobilul, aeroplanul, paraşuta, submarinul, maşina de ţesut mecanică, toate aceste invenţii moderne şi multe altele, se află schiţate în operele lui Leonardo" — se spune într-o lucrare destul de recentă. Dar azi nu ne mai este îngăduit să dăm crezare acestei afirmaţii: Leonardo da Vinci nu a fost un geniu al inovaţiilor, şi nici cercetările sale atît de vaste. Acum, cînd îi cunoaştem mai bine predecesorii, nu ne mai apare ca „primul inginer" al Renaşterii. De altfel, cuvîntul inginer, — folosit pentru prima oară în sec. XVII — a avut la început sensul de tehnician militar. Priceperea lui Leonardo da Vinci în domeniul militar nu depăşea nivelul timpului, ca, de altfel, nici celelalte „invenţii" ale sale.

Ce este, la urma urmelor, „maşina zburătoare" despre care s-a vorbit atîta? Leonardo a studiat mai întîi zborul păsărilor, apoi a formulat o teorie, încercînd în final să facă proiectul unei maşini. El a pornit de la ideea că pasărea are un excedent de putere, din moment ce, printr-o uşoară mişcare din aripi se poate susţine în aer şi din moment ce, putem vedea un şoim

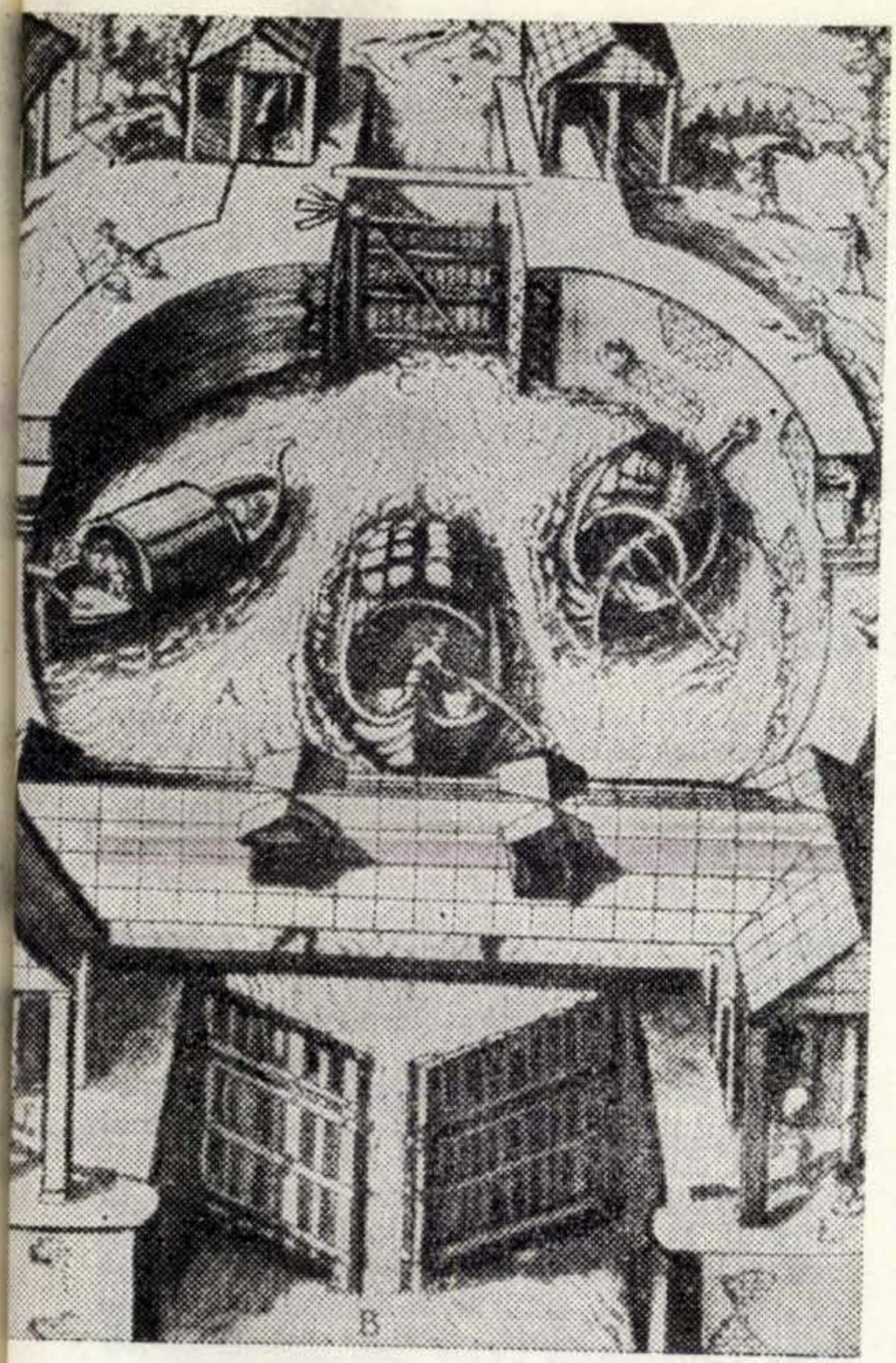

Proiectul unei ecluze imaginate la începutul sec. XVII

ridicînd o rață, un vultur purtînd un iepure. Deși mușchii și nervii omului sînt mai puțin puternici decît la păsări, deține și el un excedent de forță pe care o poate folosi pentru a zbura în aer. Leonardo a calculat niște aripi reprezentînd rădăcina patrată din greutatea omului, și a plasat pilotul mai întîi culcat, apoi în picioare. între cele două perechi de aripi, acționate de mîini și de picioare. Apoi, măsurînd limitele puterii musculare umane, a imaginat un sistem mai complicat, utilizînd două resorturi cu arcuri capabile să ridice și să coboare aripile cu ajutorul scripeților. De fapt, Leonardo se înșela atît asupra zborului păsărilor, a cărui studiere corectă a permis-o abia fotografia, cît și asupra forței pe care omul o poate da brațelor și picioarelor. Aceasta nu depășește 20-25% din greutatea sa totală, în timp ce la păsări proporția se apropie de 50%. De altfel cum ar fi putut cunoaște da Vinci deosebirile de metabolism între om și pasăre? Măreția lui Leonardo tehnician rezidă mai puțin în „invențiile" sale decît în curiozitatea științifică și în metodă. Cu el, tehnica nu mai era o chestiune de meșteșug și depășea empirismul. El s-a ridicat deasupra celorlalți ingineri ai timpului deoarece a simțit nevoia de a generaliza, de a ajunge la teorie și la abstracție.

Cazul lui Leonardo clarifică o întreagă perioadă istorică: în epoca Renașterii, civilizația tehnică europeană a cucerit o treaptă. Se poate alcătui o lungă listă de realizări spectaculoase ale timpului: măreața cupolă a catedralei din Florența, înălțată fără eșafodaj exterior, fără contraforți sau arcuri de sprijin; un tunel larg de 2,47 m și lung de 72 m, construit la cererea lui Ludovic XI, pentru a străpunge Alpii; un mare baraj de zidărie, care există și azi, a fost construit către mijlocul sec. XVI la Almansa pentru a ușura irigația în sudul Spaniei. El are 20,69 m înălțime, 89 m lungime și formează un rezervor patrat cu latura de 1 500 m. Adîncimea sa inițială — căci acum este acoperit cu nisip — atingea 80 m. Importante au fost însă trei „invenții" majore de la sfîrșitul sec. XIV: locomotiva-mobilă, furnalul și sistemul bielă-manivelă. Prima a facilitat transportul terestru, a doua a permis fabricarea fontei din fier și dezvoltarea metalurgiei, iar cea de-a treia a constituit cea mai importantă cucerire a mecanicii din această perioadă. Ea a dat mașinismului, în diferitele ramuri ale activității umane, un avînt remarcabil; de atunci a devenit posibilă perfecționarea strungurilor pentru prelucrarea lemnului și a metalelor, îmbunătățirea vîrtelniței și fabricarea pompelor aspiratoare-respingătoare.

Corăbiile lui Columb și ciorapii de mătase

În epoca Renașterii, progresele navigației au fost cu mult mai importante decît cele ale circulației terestre, de vreme ce marile descoperiri și stabilirea relațiilor regulate cu America și Extremul-Orient s-au numărat printre faptele majore ale timpului. Contemporanii lui Cristofor Columb și ai lui Magellan au beneficiat de o moștenire tehnică din veacurile anterioare. Vechea ancoră în formă de U fusese înlocuită cu ancora cu brațe depărtate. Începînd cu sec. XIII s-a răspîndit progresiv folosirea cîrmei fixată la pupă, înzestrată cu balamale și scufundată foarte puțin în apă. Mai ușor de manevrat decît ramele laterale de altădată, ea permitea schimbări rapide de direcție și făcea posibilă navigația împotriva vîntului. Busola era deja folosită la începutul sec. XIV. În același secol au apărut portulanele, hărțile regiunilor maritime pe care numele portu-

rilor erau înscrise perpendicular pe coastă.

Relaţiile intense între marinarii coastelor atlantice şi cei ai Mediteranei explică transformările navelor şi evoluţia lor către tipuri comune tuturor flotelor europene. Dar trecerile de la o formă la alta s-au făcut pe nesimţite. Vase de concepţii diferite au început să poarte aceeaşi denumire ; de aici discuţiile fără sfîrşit care au apărut în zilele noastre în legătură cu diversele categorii de construcţii.

Nordicii obişnuiau să construiască mai întîi carcasa corăbiilor lor şi apoi scheletul interior, metodă care nu le permitea să realizeze vase prea mari. În cursul sec. XV, ei au abandonat aceste tehnici moştenite de la vikingi şi saxoni pentru cele ale mediteranienilor, care construiau scheletul navei înaintea carcasei, formată din scînduri unite astfel încît să obţină o curbură continuă.

Mult timp corăbiile nordice nu au avut decît un catarg. Începînd din jurul anului 1430, navele au fost înzestrate cu trei catarge, aşa cum reiese din vitraliile şi manuscrisele vremii.

Caracteristicile a două din cele trei corăbii ale lui Columb din 1492 sînt semnificative pentru întreaga evoluţie a navigaţiei : asemănătoare vaselor comerciale din sec. XVI, ele aveau pînze patrate în mijloc şi în faţă, şi o pînză în formă de triunghi pe catargul din spate. Vasele comerciale mari atingeau capacitatea de 500-600 tone, media situîndu-se între 200 şi 300 tone. Către 1600 vasele grele genoveze capabile să transporte 1000 tone de mărfuri au fost abandonate în favoarea unor nave mai puţin pîntecoase, mai rapide şi mai bine echilibrate.

Ameliorarea continuă — şi nu revoluţia tehnică, cum a fost considerată de mulţi — caracterizează nu numai evoluţia transporturilor, ci şi industria textilă, prima ca importanţă în economiile de tip vechi. Îmbunătăţirile de detaliu au dat un ritm nou acestei ramuri industriale. Dărăcitul lînii, necunoscut înainte de 1300, s-a răspîndit în sec. XIV. Furca şi fusul au fost încă mult timp folosite la tors. Prima vîrtelniţă a apărut la Douai în 1305, dar a intrat în folosire la sfîrşitul sec. XV şi a căpătat două perfecţionări însemnate : pedala — aplicare la războiul de ţesut a sistemului bielă-manivelă — şi aripioarele care dădeau firului o torsiune suplimentară. Cu două secole mai devreme, fusese pus la punct un aparat mecanic pentru ţesutul sau torsul firelor de mătase brută. Firul era răsucit pe două feluri de bobine învîrtite cu viteze diferite şi dispuse unele vertical, celelalte orizontal. Montaigne, în 1581, a examinat un război de acest tip la Florenţa : „Văd, scria el, prăvăliile de torcătoare de mătase care se servesc de anumite vîrtelniţe, cu ajutorul cărora o singură femeie, făcîndu-le să se

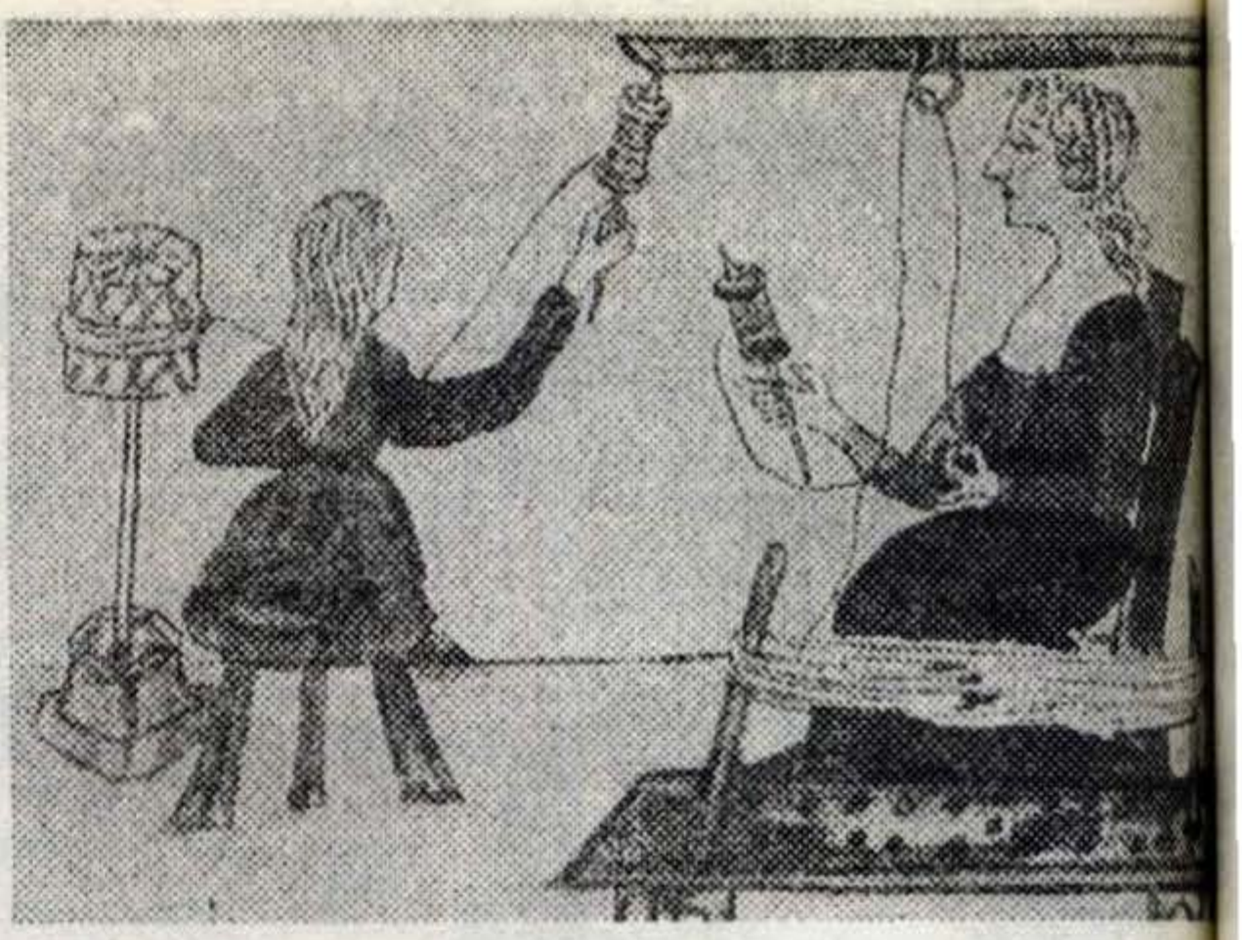

O etapă din prelucrarea mătăsii (ilustraţie din Tratatto dell'arte della seta, *lucrare apărută în 1487)*

rotească, asigură dintr-o singură mişcare răsucirea a cinci sute de fuse deodată". Dar, începînd cu epoca Renaşterii, în Provinciile Unite, în special, s-au folosit roţi cu apă pentru acţionarea ansamblului mecanismului. Mecanizarea a mai permis, mai ales la sfîrşitul perioadei de care ne ocupăm progrese sensibile în ţesătorie, în apretul şi finisarea ţesăturilor. Cea mai veche imagine a unei maşini pentru lînă se găseşte cu siguranţă în carnetele lui Leonardo da Vinci, dar ea nu putea fi utilizată în practică.

În sec. XV şi XVI s-a dezvoltat, în Europa, tricotajul. Primele obiecte tricotate — descoperite în Egipt — nu par să depăşească sec. III e.n. Se presupune, în general, că tricotajul cunoscut de multă vreme în Orientul Apropiat, s-a răspîndit în Occident în urma cruciadelor. În orice caz, începînd cu sec. XV în cîteva picturi Fecioara apare tricotînd. Muzeele păstrează mănuşi de lînă din această perioadă. În Anglia au existat înainte de sec. XVI corporaţii de tricoteri, care fabricau cămăşi de lînă, berete. În sec. XVI s-a răspîndit tricotajul de mătase, persoanele bogate nevrînd să poarte ciorapi tricotaţi decît din mătase. Moda a venit, fără îndoială, din Spania. La început, lucraţi cu mîna, cu ace de lemn sau de os, ciorapii de mătase au fost rari şi scumpi. Henric VIII nu a avut mai mult de două perechi. A-i oferi Elisabetei o pereche de ciorapi tricotaţi din mătase neagră însemna a-i face un cadou de preţ. Dar necesitatea de a mări producţia a dus, spre 1590, la inventarea primei maşini de tricotat. Către mijlocul sec. XVII, un muncitor, lucrînd 12 pînă la 13 ore pe zi la un război de tricotat, producea trei perechi de ciorapi de mătase pe săptămînă.

Ceasul: de pe turn, în buzunar

Încă o dovadă a interesului pentru mecanică ce caracterizează Renașterea este dezvoltarea ceasornicăriei. Ceasul astronomic realizat la Padova în 1364 de Giovanni di Dondi, marcînd orele și mișcarea planetelor, și celebrul orologiu de la Dover din 1384, ca și orologiile de la Rouen, Salisbury, Wells și de la Palatul Justiției din Paris — toate de la sfîrșitul sec. XIV — foloseau ca motor un sistem de lanțuri sau corzi înfășurate în jurul roților motoare, care se derulau puțin cîte puțin, antrenate de greutăți. Sistemul era greoi și incomod. Invenția „resortului motor" — în 1459 — a fost cu adevărat revoluționară, căci a permis construcția ceasurilor portative, dînd fiecăruia posibilitatea de a avea la îndemînă instrumentul de măsurare a timpului. În Franța, primele orologii în stare de a fi puse pe o masă datează din timpul lui Ludovic XI, iar primele ceasuri de mînă au apărut în Europa la sfîrșitul sec. XV. Orologiile și ceasurile din sec. XVI erau încă imperfecte. Ele puteau să varieze cu o jumătate de oră pînă la o oră de la o zi la alta și un ceas reprezenta aproape o lună de muncă.

Progresele ceasornicăriei au fost specifice unei civilizații care întrebuința metalul — aurul și argintul, dar și fierul, arama etc. De fapt, munca în mine a cunoscut, în epoca Renașterii, transformări și mai importante decît cele ale industriei textile. La începutul sec. XIV, exploatarea zăcămintelor de argint în Europa era anevoioasă, din pricina inundațiilor frecvente ale galeriilor. A fost construită o mașină gigantică ce servea la eliminarea apei din galerii, cît și la ridicarea cărbunelui și a minereului, la suprafață. Pentru a aduce încărcăturile la puțuri erau folosite roabe, chiar căruțe ce se deplasau pe șine de lemn. Aerisirea minelor se făcea prin hornuri, prin foale de mînă, de picior sau hidraulice, și prin mori de vînt. Pentru tăierea în blocuri metalifere, pulberea va fi utilizată pentru prima oară la Chemnitz, în 1527.

S-au înregistrat progrese și în metalurgia argintului. Înainte de mijlocul sec. XV, în momentul în care nu aveau de-a face cu filoane de argint pur, antreprenorii de mine erau puși în mare încurcătură, deoarece le era greu să separe metalul prețios de plumb sau de aramă. Foalele hidraulice au ușurat întrebuințarea unei noi metode de tratare introdusă prin 1451 de către un oarecare Johannsen Funcken. Această descoperire nu numai că a făcut să crească producția de argint, dar a și redus simțitor prețul aramei de care avea nevoie din ce în ce mai mult artileria de bronz. Un progres și mai însemnat în prelucrarea argintului a fost descoperirea, în prima jumătate a sec. XVI, a procedeului amalgamului.

Metalurgia fierului a cunoscut o înflorire nouă și evoluția tehnicii siderurgice a fost una din marile fapte ale epocii. În timpul evului mediu clasic fierul era produs prin așa-zisul procedeu „catalan". Minereul era îndesat în straturi alternate cu cărbune de lemn, într-o groapă în formă de trunchi de con de aproximativ un metru, cu pereții din cărămizi arse. Fierul și cenușa coborau în josul acestui furnal și ieșeau prin conducte numite „cozi de vulpe". Se obținea astfel, la fiecare operație, 4 pînă la 5 kg fier și o zgură încă atît de bogată în metal, încît din ea s-a putut scoate mult fier în sec. XIX. Începînd din sec. XIV, dimensiunile cuptoarelor au crescut progresiv : furnalele Osmund din Scandinavia și anumite forje din Pirinei au fost în stare să dea 50-60 kg fier de fiecare operație, adică aproximativ 15 tone pe an. S-a ajuns astfel la construirea de furnale înalte de 5 sau 6 m care, dispunînd de foale hidraulice, au putut de atunci încolo să topească minereul de fier cum se topea bronzul : inovație hotărîtoare ! Fonta a înlocuit în timp fierul în bare ca prim produs. Furnalele înalte puteau furniza 50 tone de metal anual.

Furnalul înalt și-a făcut apariția în a doua jumătate a sec. XIV. La răsturnarea provocată în siderurgie de furnalul înalt, s-a adăugat lenta punere la punct a unui întreg mecanism hidraulic. Laminoarele, puține pînă în sec. XVIII, apăruseră încă în carnetele lui Leonardo și erau utilizate către 1550 în regiunea Liège, unde se pare că au fost inventate. În epoca medievală materialul de bază a fost piatra și lemnul. O mutație profundă a afectat viața cotidiană a Europei începînd din sec. XV cînd fierul a început să aibă o largă întrebuințare. În 1640, Suedia și Anglia împreună produceau cam 75 000 tone de fier și fontă anual. Un istoric american nu a ezitat să califice această mutație drept „prima revoluție industrială" : de atunci, prelucrarea metalelor a încetat de a mai fi o artă.

Se produceau schimbări în obiceiurile casnice. Majoritatea bărbaților și femeilor aveau acum nevoie de ace și de cuie ; multor bărbați le trebuiau brice de oțel. Foarfecele deveneau din ce în ce mai frecvente. La fel cuțitele, în special cele de tablă. Furculițele apăreau pe mesele oamenilor rafinați, iar numărul acestora creștea ca niciodată mai înainte... O dată cu sporirea bogăției în clasele mijlocii, fierul pentru porți, zăvoare, broaște și chei era cerut în cantități mai mari. Dezvoltarea rapidă a călătoriilor în trăsuri a mărit cererea de cai și, drept consecință, cererea de fier pentru zăbale și cuie și alte piese metalice pentru carete.

Bastoane cu foc

Fără îndoială că noile necesităţi în materie de armament au exercitat o puternică presiune asupra industriei metalurgice şi, chiar în cazul tunurilor de bronz, asupra siderurgiei, căci la mijlocul sec. XVI, un tun necesita mai mult de o sută de piese de fier. Dar, înainte de a vorbi despre noile maşinării ale morţii, trebuie să remarcăm că armamentul tradiţional cerea cantităţi crescînde de metal. Este vorba de armurile a căror fabricaţie — practicată în special la Milano şi Augsburg — demonstra tot atîta artă cît meşteşug. Acestea erau confecţionate pe măsură şi fabricantul trebuia să cunoască, ca şi un sculptor, detalii de anatomie, mişcarea şi funcţionarea articulaţiilor. Aceste „statui goale" din oţel, cu profil frumos, erau în mod frecvent acoperite cu desene în relief, gravate, cizelate, încrustate cu aur. Donatello, da Vinci, Dürer, Michelangelo, Cellini au desenat armuri şi uneori au participat, ca gravori, la fabricarea lor. Datorită dezvoltării armelor de foc, armura a încetat — începînd din jurul anului 1525 — să asigure o protecţie eficace.

Tunurile şi-au făcut pentru prima oară apariţia pe cîmpul de bătălie la Crécy, în 1346. Erau instrumente încă primitive, la fel de periculoase pentru cei ce le mînuiau, ca şi pentru adversari. Primele tunuri erau cel mai adesea construite din bare de fier forjat, asamblate şi menţinute printr-o serie de inele de fier, prinse la capete. Din prima jumătate a sec. XV s-au făcut tunuri de aramă. Arsenalul din Basel păstrează un asemenea exemplar datînd din 1444. Se folosea în special bronzul. Artileria de bronz s-a manifestat în mod spectaculos la asediul Constantinopolului, în 1453. Mahomed II avea un inginer, care turna în tipare verticale piese de aproximativ 15 tone, capabile să lanseze ghiulele cu un diametru de 75 cm şi o greutate de 578 kg. Fabricarea lor dura trei luni. Fiecare tun trăgea şapte lovituri în timpul zilei şi una noaptea; fiecare maşinărie adusă de la Adrianopol, era trasă de 30 de perechi de boi şi însoţită de 450 de oameni care pregăteau şi consolidau drumul. O dată ajuns la locul său, tunul era instalat pe sol şi proptit cu pietre.

Artileria a devenit şi mai ucigătoare după 1480, cînd a început să fie folosită pulberea. Primele arme de foc lansaseră proiectile de piatră, folosite pînă în a doua jumătate a sec. XV. Totuşi, aceste ghiulele erau de mărime neregulată şi lăsau goluri între ele şi pereţii tubului. În plus, explodau adesea fără să provoace distrugerea aşteptată. Fraţii Bureau, care au perfecţionat artileria lui Carol VII au introdus ghiulele de metal (fier sau fontă). Apoi, acestea au fost umplute cu pulbere. Bomba, care pare să se fi născut în Italia, este descrisă pentru

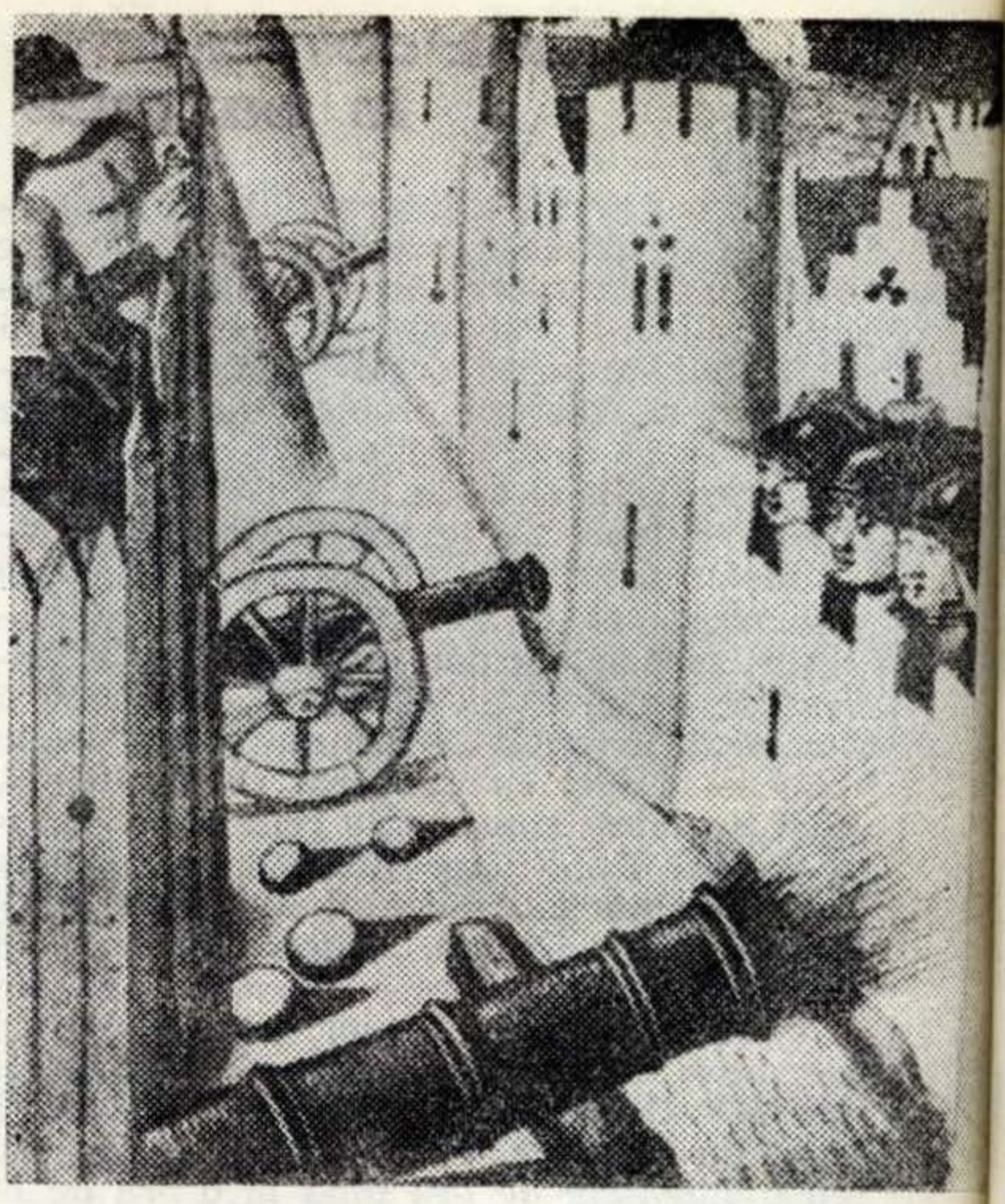

Asediul unei cetăţi în sec. XV; primul dintre cele trei tunuri aminteşte de cel folosit de Mahomed II, la asediul Constantinopolului

prima oară într-un tratat din 1472. Ghiulelele de metal, ale căror dimensiuni corespund de atunci celor ale tunului, au făcut să apară noţiunea de calibru. Carol Quintul şi Francisc I au limitat la 6 calibrul pieselor lor de artilerie.

Prin folosirea pulberei, armele portative au fost revoluţionate nu mai puţin decît artileria. Primele „bastoane cu foc" sau „tunuri de mînă" au fost, se pare, folosite la Perugia în 1364 şi la Augsburg, în 1381. Erau formate dintr-un tub de fier fără pat sau suport, ţinut cu ambele mîini de trăgător, în timp ce un ajutor turna pulberea într-o torţă aşezată pe faţa superioară a tubului şi îi dădea foc. Caracterul primitiv al acestor arme ne face să înţelegem persistenţa săgeţii, „proiectilul" cel mai comun în timpul războiului de o sută de ani. La Azincourt, în 1415, arcaşii englezi au pus pe fugă şarja cavalerilor francezi cu ajutorul unei noi săgeţi, al cărei vîrf pătrundea între inelele armurii de zale şi plăcile combinate.

La începutul sec. XVII, cavaleria a abandonat lancea tradiţională pentru archebuza scurtă sau pistoletul, armă originară din Germania şi apărută pentru prima oară pe cîmpul de luptă în 1544. Ea a avut un succes rapid şi a fost, în timpul celei de-a doua jumătăţi a sec. XVI, instrumentul

prin excelenţă al asasinatelor politice. În vremea Renaşterii, pistoletul avea ţeava scurtă, mînerul oval şi era înzestrat cu o rotiţă. Încărcarea rămînea lentă şi se construiau pistolete cu două focuri, adică cu două ţevi suprapuse şi două roţi. Cavalerii obişnuiau să se aprovizioneze cu mai multe pistolete. În ciuda acestei precauţii, cînd, în luptă, un prim rînd de cavaleri îşi descărcau armele, se retrăgea în grabă pentru a le reîncărca în spate şi lăsa locul rîndului următor. Aceste relative slăbiciuni ale armelor de foc nu trebuie să ne facă însă să uităm răsturnarea profundă pe care au provocat-o în cursul istoriei. Spaniolii, în ciuda numărului lor redus, au produs o impresie puternică aztecilor şi incaşilor tocmai datorită archebuzelor şi celor cîteva tunuri pe care le aduceau.

Oamenii Renaşterii îşi reproşau folosirea noilor maşinării criminale, şi gîndeau adeseori că utilizarea lor însemna un păcat mai mare decît aceea a arcurilor, a lănciilor şi a spadelor considerate ca arme mai puţin ucigătoare, şi mai loiale. În epoca lui Bayard existau căpitani care păstrau vechiul sens al onoarei, tăind mîinile tunarilor şi archebuzierilor prizonieri. Literatura umanistă a avut numai cuvinte tari împotriva tunului „această maşină mai degrabă infernală decît umană" — expresia aparţinînd lui Guicciardini. Dar lumea se găsea în faţa unei revoluţii ireversibile, căci în vremea Renaşterii, tehnica de război a fost, printre cele care s-au transformat cel mai repede. Încă în 1559, cardinalul de Granvelle, ministru al lui Filip II, răspundea unui trimis al reginei Angliei : „Oamenii voştri sînt îndrăzneţi şi cutezători, dar ce antrenament au avut atîţia ani ? Arta războiului este acum astfel încît trebuie s-o înveţi din nou la fiecare 2 ani".

Folosirea noilor maşini de război a adus profunde schimbări în sistemele de fortificaţie. Fortăreţele au căpătat o formă poligonală, — care să permită o ripostă de oriunde la tirul adversarilor. Meritul acestei inovaţii revine, se pare, arhitecţilor italieni.

Bastionul nu a fost la început decît o ridicătură de pămînt circulară, în faţa castelelor şi a zidurilor urbane, pentru aşezarea artileriei grele care nu-şi găsise loc în zidărie. Rolul meterezelor tradiţionale a devenit secundar. Dar bastionul a trebuit protejat împotriva focurilor infanteriei şi artileriei adverse. De unde forma de pinten (sau as de pică) apoi, în sfîrşit, forma de pentagon care i s-a dat în scopul unei respingeri din toate părţile a inamicului care se apropia de ziduri.

O artă divină

Transformările profunde ale artei militare, în sec. XV şi XVI, nu trebuie să falsifice perspectiva istorică şi să ne facă să credem că războiul a fost în această epocă principalul responsabil al progresului uman. Nici marile descoperiri geografice, nici avîntul metalurgiei, nici, cu atît mai mult, cel al ceasornicăriei şi al textilelor, nu au fost provocate de imperative militare. Dimpotrivă, mai curînd ameliorarea procedeelor metalurgiei a determinat schimbarea radicală a tehnicii de război. Şi, apoi, cum s-ar putea uita că una din invenţiile majore ale Renaşterii, tipografia, s-a făcut în folosul vieţii intelectuale şi a fost un rezultat evident al exigenţelor crescînde ale culturii occidentale ?

Încă din sec. XIII, numărul studenţilor şi necesitatea de a li se da în mînă textele pe care trebuiau să le înveţe şi să le comenteze provocase apariţia, pe lîngă universităţi, a atelierelor de copişti profesionişti, în care munca era raţionalizată. Pentru a evita repetarea greşelilor, copiile nu se făceau unele după altele, ci pornind de la un manuscris tip cu scriitura destul de mare. Naşterea şi avîntul tipografiei n-ar fi fost posibile fără introducerea în Europa a bazei sale — hîrtia. Secretul fabricării hîrtiei, cunoscut în Orientul Mijlociu către sec. VIII, a fost importat în Occident în sec. XII de către negustorii genovezi şi veneţieni. Începînd din sec. XIV, progresele cultivării inului şi cînepei şi generalizarea folosirii pînzei pentru lenjeria de corp au furnizat în cantitate suficientă cîrpele care au reprezentat mult timp materia primă a hîrtiei. Fabricile au fost instalate în apropierea cursurilor de apă, pentru că apa era forţa motrice necesară punerii în mişcare a instalaţiilor în care cîrpele erau măcinate ; apa intra, de altfel, în procesul de fabricare a pastei şi trebuia să fie pură, fără săruri minerale.

Chinezii, care cunoşteau hîrtia şi cerneala — făcută din materii vegetale şi din negru de fum fiert cu clei — au practicat din sec. VII imprimarea cu planşe gravate sub formă de „litografie scobită". Texte şi imagini erau gravate pe plăci de piatră. Pe acestea se aplica o foaie de hîrtie. Ungerea cu cerneală lăsa în alb elementele grafice. Imitînd Orientul, Occidentul medieval a cunoscut şi el procedee de reproducere ale imaginilor. Un olandez din Haarlem, Laurens Janszoon, regăsind o metodă folosită de chinezi, a avut ideea, între 1423 şi 1437, să utilizeze litere de lemn izolate, pe care le asambla pentru a compune şi imprima texte. Dar lemnul nu era materialul potrivit, fiind aproape imposibil să decupezi într-un mod destul de riguros, mici paralelipipede de lemn, care să poată fi apoi reunite de mai multe ori şi în ordini diferite. Pe de altă parte, păstrarea lor era dificilă. Dar ideea „compunerii", plutind în aer, a fost reluată de argintari şi topitori ; dintre ei, cel mai cunoscut este Gutenberg, care a lucrat mai întîi la Strasbourg, apoi la Mainz. Aici a

apărut, în 1455, celebra „Biblie cu 42 rînduri", considerată în general, ca prima carte imprimată. Problema fabricării caracterelor mobile era de atunci rezolvată. Cu ajutorul unei ştampile de metal dur care purta caracterul în relief, se lovea o matriţă care se imprima în scobitură. Apoi, cu ajutorul acesteia se turnau caractere constituite dintr-un aliaj de plumb, cositor şi stibiu. După tatonări a fost adoptat oţelul pentru ştampile şi arama pentru matriţă.

În jurul anului 1600, spre sfîrşitul epocii atribuite Renaşterii, Europa avea o populaţie totală care nu atingea 100 000 000 oameni. Încă de la începutul sec. XVI, India ajunsese la aceeaşi cifră, în vreme ce se apreciază că în Africa trăiau 50 000 000 oameni iar pentru cele două Americi estimaţiile variază între 40 000 000 şi 80 000 000. În 1578, China avea, se pare, 60 000 000 locuitori.

În 300 ani (1320-1620), deci în decursul întregii perioade a Renaşterii, progresele demografice ale ţărilor vest-europene au fost modeste datorită războaielor, molimelor şi foametei endemice. Astfel, la capetele celor trei secole menţionate, situaţia era următoarea:

	1320	1620
Franţa	*15 000 000*	*18 000 000*
Italia	*10 000 000*	*12 000 000*
Germania *	*12 000 000*	*15 000 000*
Spania	*6 500 000*	*8 500 000*
Anglia şi Scoţia	*4 000 000*	*5 500 000*

Iată şi populaţia cîtorva *mari oraşe ale Renaşterii (sec. XV):*

Constantinopol	*250 000*
Mexico	*250 000*
Paris	*200 000*
Napoli	*150 000*
Milano	*120 000*
Veneţia	*100 000*
Roma	*60 000*
Londra	*60 000*
Lisabona	*55 000*

Ce schimbări politice s-au produs în Europa occidentală de-a lungul Renaşterii?

Spania, *la început divizată în cinci state (Navarra, Aragon, Castilla, Portugalia şi Grenada) a fost unificată devenind cea mai mare putere mondială. În perioada 1580-1640, întreaga Peninsulă Iberică avea acelaşi suveran şi dispunea de un imperiu imens: posesiuni spaniole în Mexic, Peru şi Filipine, posesiuni portugheze în Extremul Orient şi Brazilia.*

Franţa *era în 1328 lipsită de oraşele Metz, Grenoble, Marsilia, Strasbourg etc. Zona nordică şi sud-vestică a litoralului atlantic, cu oraşele Calais şi Bordeaux, se afla în stăpînirea englezilor, iar Bretania era un ducat independent. La începutul sec. XVII, însă, Franţa ocupa patru cincimi din teritoriul ei actual iar englezii renunţaseră la orice posesiune pe continent.*

Anglia *stăpînea în primele decenii ale sec. XIV Irlanda şi Ţara Galilor. Dar de abia în 1603 a avut loc unirea cu Scoţia, sub sceptrul aceluiaşi suveran. În 1620, „părinţii pelerini" efectuau prima debarcare organizată a coloniştilor englezi în America de Nord.*

Sfîntul Imperiu romano-german *(primul* Reich), *era pradă anarhiei. Totuşi Liga hanseatică, creată pe litoralul Mării Baltice la mijlocul sec. XII, a reuşit să formeze o federaţie de 77 oraşe. La sfîrşitul epocii, imperiul era la fel de fărîmiţat în regate, principate şi ducate, Liga hanseatică pierzînd mult din prestigiul şi influenţa sa. Se remarca în schimb ascensiunea rapidă a două puternice familii: Hohenzollern şi Habsburg.*

Belgia — *mai bine zis, embrionul viitoarei Belgii — a devenit în 1598 stat autonom, condus de un arhiduce.*

Elveţia *a atins, încă de la sfîrşitul sec. XV, frontierele sale actuale, ostaşii săi numărîndu-se printre cei mai temuţi în Europa.*

Italia *era fărîmiţată la începutul sec. XIV: Sicilia şi Sardinia aparţineau regatului spaniol Aragon, „statul ecleziastic" al papei se afla sub dominaţia feudalilor, Florenţa, Milano şi alte mari oraşe formau entităţi statale separate, Genova şi Veneţia erau într-o acută rivalitate pentru comerţul maritim şi posesiunile lor în Mediterana de est, Asia Mică, litoralul Mării Negre etc. La începutul sec. XVII, fragmentarea persista, dar cinci state se detaşau cu prioritate: ducatul de Milano, regatul Napoli (ambele sub dominaţie spaniolă), republica veneţiană, marele ducat al Toscanei şi statul papal.*

Iată şi cîteva dintre universităţile vest-europene înfiinţate în timpul Renaşterii (bineînţeles, existau altele mai vechi):

Viena	*— 1365*
Köln	*— 1388*
Leipzig	*— 1409*
St. Andrews	*— 1413*
Louvain	*— 1425*
Basel	*— 1459*
Upsala	*— 1477*
Copenhaga	*— 1478*
Alcala	*— 1499*

* Teritoriul Germaniei este socotit conform graniţelor din 1937.

Gutenberg și asociații săi n-au inventat numai tipografia, ci și presa de imprimat. Această presă — așa rudimentară cum se prezenta — nu era totuși un simplu teasc de lemn, derivat din teascurile pentru cărbune, vin sau hîrtie, ci avea un cărucior mobil, care permitea extragerea formei, adică a compoziției, pentru a putea fi unsă cu cerneală și pentru a se așeza pe ea foaia de hîrtie, ea însăși ținută pe loc de un șasiu. Trebuia realizată o cerneală diferită de cea folosită la manuscrise, care, sub acțiunea presei, curgea pe metal ; s-a căutat deci o cerneală grasă și clară, compusă dintr-un amestec de negru de fum, terebentină și ulei de nuci și redusă prin fierbere la consistența unui lac.

Imprimeria a fost considerată, în perioada în care a fost inventată, ca o „artă divină" și simbolul unei noi „vîrste de aur". Aceasta pentru că răspundea unui puternic apel la cunoaștere. „Cărții-bijuterie" — de altădată, bogat împodobită, dar rezervată unei elite restrînse — i-a urmat „cartea mai puțin nobilă" dar infinit mai ieftină și care a devenit un mijloc puternic — și cu adevărat revoluționar — de difuzare a culturii.

In ajutorul bătrîneții

În epoca Renașterii, viața spirituală a profitat deci în mod spectaculos de progresele tehnice. În acest fel, activitatea artistică și condițiile existenței zilnice au profitat și de inovațiile introduse în prelucrarea sticlei. În sec. XVI s-a dezvoltat, mai ales după 1550, folosirea geamurilor care au înlocuit, încetul cu încetul, în locuințe, vitraliile grele și costisitoare, și pînzele sau hîrtiile translucide aplicate pe ferestre.

Fără îndoială că geamurile au rămas încă mult timp de o calitate mediocră și cu o transparență inegală. Dar după 1463 — invenția a avut loc la Murano (lîngă Veneția) — se producea, cel puțin pentru necesitățile unei producții artistice, „sticla albă", pe care contemporanii o numeau impropriu „cristal", pentru a o distinge de sticla involuntar verzuie sau intenționat colorată, singura fabricată pînă atunci. În sec. XVI, Murano fabrica, de asemenea, șiraguri de mătănii de sticlă, perle ordinare trimise în țările exotice, perle de preț, care aveau în interior un „orient" special — o picătură de mercur — și, în sfîrșit, oglinzi. Căci tot în această insulă din lagună a fost pus la punct, prin 1503, procedeul aplicării pe sticlă a unei spoieli cu plumb. Oglinzile venețiene au ajuns repede foarte căutate și numărul fabricanților de oglinzi a crescut atît de mult la Veneția încît în 1564 s-a creat o corporație.

Progresele tehnicii sticlăriei au antrenat înmulțirea ochelarilor. Aceștia fuseseră inventați — sau introduși — în Europa la sfîrșitul sec. XIII. Dar, la început, se tăiau în cristal de stîncă, fiind biconvexi și destinați numai presbiților. Folosirea crescîndă a „sticlei albe" și perfecționarea aparatelor în stare să netezească suprafața oglinzilor au permis realizarea, din sec. XVI, a ochelarilor concavi pentru miopi. Bătrînii intelectuali, artiști, meșteșugari, au căpătat un mare ajutor prin acest instrument, devenit repede indispensabil. În sfîrșit, prelucrarea lentilelor în „sticlă albă" a dus la realizarea primelor vederi la distanță, menite să schimbe „modul de a privi" lumea. Scriindu-i cumnatului său, în 1609, Galilei îl anunța că confecționase la Veneția un instrument prin care se vedea „un obiect depărtat cu 50 mile ca și cum ar fi fost la 5 mile".

Ar fi nevoie de o carte întreagă pentru a studia raporturile dintre artă și tehnică în epoca Renașterii, ajutorul reciproc pe care și l-au adus, — să ne gîndim la pictura în cărbune — și transformările pe care acțiunea lor reunită le-a introdus în viața cotidiană. Secolele XV și XVI au fost epoci de aur ale ceramicii de Faenza (faianța) cu culori clare și vesele. Dar faianța artistică presupune un anumit mobilier. Marea epocă a mobilierului european începe în sec. XIV. O dată cu această epocă, mobilele nu mai sînt numai staluri de biserică sau cufere grosolane transportate pe spatele catîrilor sau cailor. Dimensiunile din ce în ce mai mari ale mobilelor necesită diferite accesorii. Atunci se nasc polițele pentru prezentarea pieselor de argintărie, măsuțele legate de ceremonialul prînzului, mesele care înlocuiesc scîndurile puse pe capre și care adoptă, în sec. XVI, prelungiri „à l'italienne", scaunele sau jilțurile la care sînt adăugate spătare și brațe. Cufărul își păstrează mult timp creditul, și epoca Renașterii continuă să-i dea atenție ; dar și el evoluează, se împodobește cu unul sau mai multe sertare. Două corpuri suprapuse se transformă curînd într-o mobilă unică, dulapul, care atinge deja în epoca lui Henric II un volum și o înălțime impresionante. Patul, mai întîi apărat de curenții de aer prin perdele, se vede, la sfîrșitul sec. XVI, împodobit cu un baldachin pe patru coloane.

Epoca noastră tinde să opună arta tehnicii, dar nu a fost întotdeauna astfel. Poate că niciodată n-a fost dialogul lor mai fecund ca în vremurile Renașterii.

Traducere de Luminița COLER

VICTOR HUGO ŞI ROMÂNII

„Avem acelaşi viitor"

DAN BERINDEI

Personalitate marcantă a vieţii culturale şi publice din Franţa secolului XIX, unul dintre cei mai mari poeţi ai lumii, Victor Hugo a fost, în cursul îndelungatei sale vieţi, sensibil la orice manifestare progresistă. Cîteva mărturii — parte inedite — ilustrează interesul său pentru lupta de eliberare socială şi naţională a românilor.

■

La 11 august 1864, Hugo adresa o interesantă misivă lui Anastase Panu, aflat în acea vreme în Occident, ca emisar al cercurilor opoziţioniste de stînga din România. Scriindu-i acestuia, el i se declara — fapt semnificativ — „compatriot" şi „frate". „Autonomia română şi libertatea română — adăuga poetul — fac parte esenţială din civilizaţia Europei." Legăturile franco-române îi apăreau lui Hugo firesti, deoarece „românii sînt romani, francezii sînt latini ; sîntem acelaşi neam ; avem acelaşi viitor".

■

Cîţiva ani mai tîrziu, Victor Hugo trimitea o scrisoare unui alt român, Ion Al. Florescu, fiul marelui logofăt Alexandru Florescu şi al Elenei Florescu, sora poetului tîrgovişteanVasile Cîrlova. Născut în 1838, Florescu şi-a făcut studiile la Paris, unde s-a afirmat în publicistică mai întîi ca redactor la „Le Nain Jaune", iar apoi, împreună cu românul Grigore Gănescu — la „L'Europe", revistă ce apărea la Frankfurt.

Intransigent în opiniile sale, Ion Al. Florescu (care nu trebuie confundat cu generalul Ion Emanoil Florescu, contemporanul său) a executat în 1866 o pedeapsă de o lună închisoare pentru „delict de presă" (s-a păstrat ordinul din 24 februarie 1866 al Parchetului, prin care directorul vestitei închisori Ste. Pélagie primea dispoziţia de a-l întemniţa *). „Eu — scria Florescu la 1 mai 1867 logodnicei sale, Zoe Lenş — cînd am fost condamnat la o lună închisoare, aş fi putut accepta graţierea ce mi se oferea şi astfel nu aş mai fi ispăşit delictul meu de presă. N-am vrut, ci am ţinut să ispăşesc tocmai ceea ce se considera o vină, pentru a nu datora recunoştinţă nimănui. Nu datoram, deci, nimic."

În trecere prin Frankfurt — unde se tipărea „L'Europe" — Victor Hugo adresează o scrisoare lui Ion Florescu, pe care nu-l găsise acolo :

„9 septembrie, Frankfurt.

Domnule,

N-am vrut să trec prin Frankfurt fără a vă mulţumi şi a vă felicita pentru articol şi pentru excelentul ziar pe care-l publicaţi aci pentru lumea întreagă. Orice democrat vă datorează o strîngere de mînă şi în ceea ce mă priveşte mă simt concetăţeanul tuturor oamenilor generoşi şi curajoşi ca Dv.

Regret absenţa Dv. în acest moment.

Primiţi, deci, ca şi onorabilii Dv. colaboratori,

* Document comunicat de Maria Mavrocordat, nepoata de fiu al lui Ioan Al. Florescu căreia îi mulţumesc pe această cale.

asigurarea întregii mele cordialități și a înaltei mele stime

Victor Hugo"

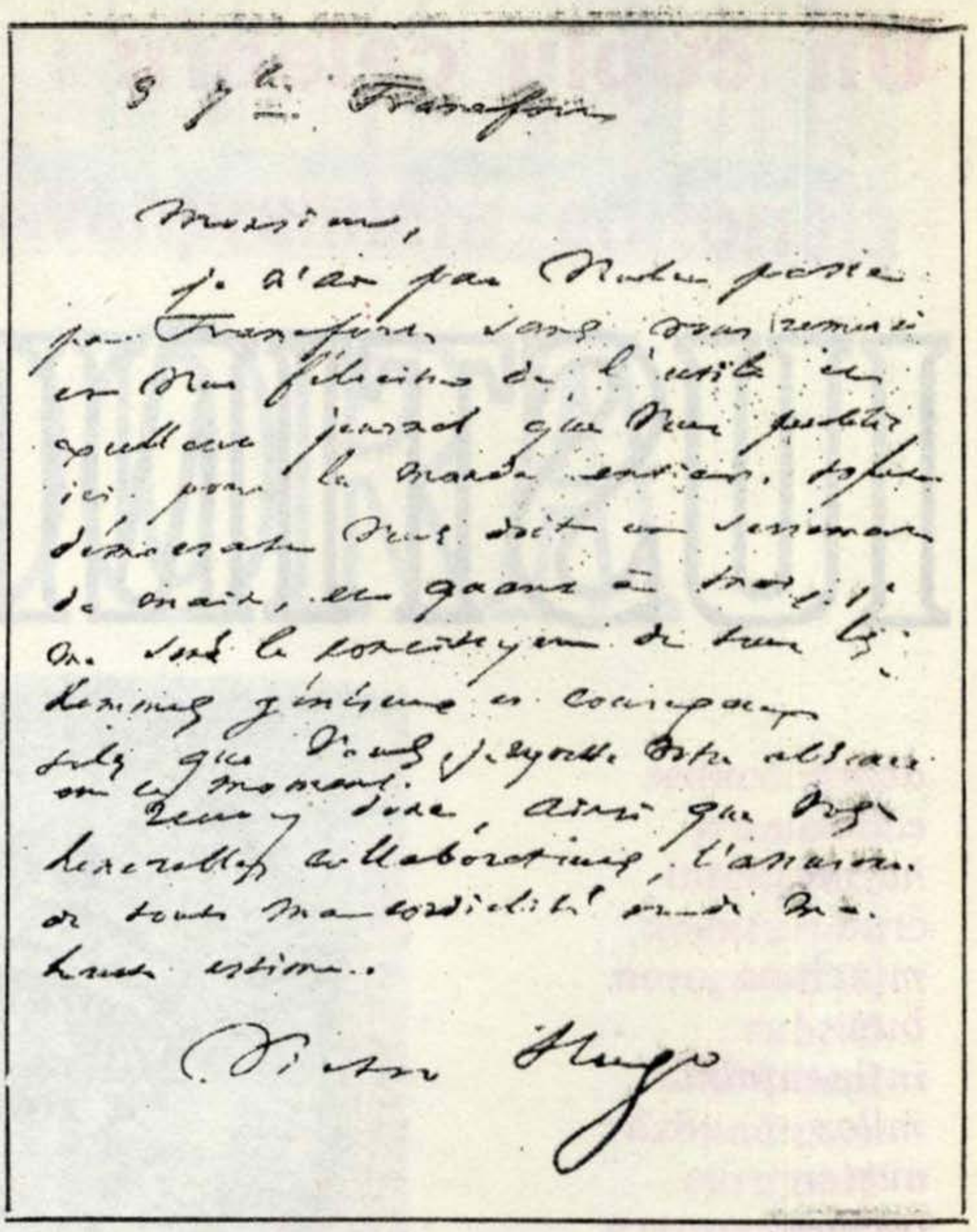

În 1885, cu puțin înainte ca inima să-i fi încetat să bată, Victor Hugo a avut un nou prilej de a-și manifesta simțămintele față de români. Tînăra Elena Văcărescu i-a fost prezentată într-o seară de poetul Leconte de Lisle. Vizitatoarea și-a depănat ea însăși, într-o conferință, amintirea acestei memorabile întîlniri :

„El părea că doarme... Dar îndată ce mă zări, începu să surîdă.

— Cum te cheamă ?

— Elena Văcărescu !

— Elena... Nume frumos, predestinat — și murmură un vers pe care nu-l auzii bine.

— Vii din țara lui Rosetti *, copila mea ?

— Era unchiul meu, răspunsei.

— ...România, o văd foarte bine — un stindard avînd în mijloc efigia Romei și raze multe împrejur...

Apoi, deodată, la un semn ce i-l făcuse Leconte de Lisle, care intrase acolo ca un rege în cușca unui leu, Victor Hugo ni se adresă din nou :

— Am auzit că știi să spui foarte bine versuri. Recită-mi una dintre poeziile tale. Și adăugă : Ai să-ți amintești toată viața că ai recitat într-o zi în fața mea.

Își îndreptă asupră-mi privirile de un albastru șters, în care mai pîlpîiau luminițele. Începui să recit cu voce tare, pentru a-mi ascunde stinghereala și sfîrșii îndată poemul. Atunci îl rugai simplu :

— Recitați-mi ceva !

Melancolic, Victor Hugo răspunse :

— Eu nu mai recit. De altfel, nu mi-am recitat niciodată bine versurile. Ai face bine să te adresezi celui de colo.

Leconte de Lisle tresări deodată.

Victor Hugo își plecă fruntea. Obosise ascultînd, încercînd încă să mai surîdă. Își puse mîna pe umărul meu, mîna sa grea și zbîrcită, care așternuse pe hîrtie atîtea pagini strălucitoare. Leconte de Lisle îmi făcu semn că trebuia să ne retragem".

Nu peste mult timp — la 22 mai 1885 — Victor Hugo s-a stins din viață. Cultura universală suferea o grea pierdere iar poporul român era lipsit de un statornic prieten.

* C. A. Rosetti — întrebare care confirma încă o dată legăturile lui Hugo cu democrația română (n.a.).

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

Șerban Cioculescu, **Victor Hugo și „foarte marea chestiune românească"**, în „Gazeta literară", nr. 52 din 28 decembrie, 1967.

E. Văcărescu, **Amintiri literare**, în „Conferencia", 1923, nr. 7, apud Ion Stăvărus. **Elena Văcărescu. Amintiri literare**, în „Analele Universității București, seria Științe sociale, Filologie XVI" (1967), p. 75.

Nouvelles Acquisitions Françaises, nr. 25 158, fila 61 — Bibliothèque Nationale, Paris.

Un cuplu celebru

IUSTINIAN-

demn
calm
harnic
crud
mincinos
bun
influențabil
milos
auster
oscilant
novator
fire mediocră
spirit înalt
țăran macedonean —

mare împărat, asemuit
cu Temistocle și Cyrus
dar și cu Domițian
(cel mai rău
dintre tirani)

Printre inițiativele editoriale, luate în întîmpinarea Congresului internațional de bizantinologie, programat anul acesta la București, în cadrul manifestărilor organizate în memoria savantului român Nicolae Iorga, se află și publicarea, sub egida Editurii Academiei R.S.R., a celebrei și nu mai puțin controversatei lucrări a lui Procopius din Caesareea : Istoria secretă.

Contemporan cu Iustinian și Teodora (cu care era, de altfel, apropiat ca vîrstă), Procopius și-a cunoscut foarte bine epoca, trăind chiar multe dintre evenimentele pe care le-a descris apoi în cărțile sale. Născut, pe la anul 500 e.n., în Caesareea, un orășel de pe țărmul oriental al Mării Mediterane, într-o familie bogată, viitorul cronicar al epocii iustiniene s-a bucurat de o educație aleasă. La vîrsta de 27 ani a intrat (cu rangul de consilier juridic și militar) în serviciul generalului bizantin Belizarie pe care l-a însoțit pe cîmpurile de luptă din Persia, Africa și Italia în campaniile purtate de acesta în anii 527-540. Impresiile culese în acești ani au constituit izvorul operei sale capitale : Războaiele cu perșii, vandalii și goții *sau mai pe scurt* Cărțile despre războaie, *lucrare în opt cărți scrisă*

Avanpremieră editorială

TEODORA

seducătoare
frumoasă
inteligentă
aventurieră
norocoasă (?)
subtilă
ambiţioasă
răzbunătoare
curajoasă
extravagantă
autoritară
violentă
mîndră
energică
pizmaşă
adorată
detestată —

dansatoare superbă
împărăteasă celebră

la Constantinopol şi apărută în anii 545-553. Puţin după aceea, se crede că, la rugămintea împăratului, a alcătuit o scriere despre construcţiile civile şi militare (Despre zidiri) *unde a elogiat activitatea acestuia. Eroul său se afla atunci la apogeul domniei (avea 72 ani şi se afla pe tronul Bizanţului de 26 ani) iar autorul în plină maturitate creatoare.*

Istoria secretă *şi-a scris-o, după unii cercetători, aproape în acelaşi timp cu cartea* Despre zidiri („De aedificiis"), *după alţii mai tîrziu cu cîţiva ani, şi nu la Constantinopol ci în oraşul său natal, Caesareea, unde se pare că scriitorul s-a retras în ultima parte a vieţii sale.*

Descoperită acum două secole şi jumătate — după aproape 1 200 ani de la data scrierii sale — Istoria secretă, *ca orice istorie... a secretelor, şi-a cîştigat rapid celebritatea nu atît prin calitatea informaţiei, a observaţiei istorice ori frumuseţea scriiturii — atribute proprii celorlalte lucrări ale lui Procopius — cît mai ales prin caracterul ei, mai mult decît pripit, aproape pamfletar şi, de aceea, distonant cu ansamblul operei scriitorului. Căci prin spiritul ei,* Istoria secretă

este atît de mult opusă celorlalte lucrări ale lui Procopius încît cercetătorii, istoricii literari, i-au contestat autenticitatea. Şi pe bună dreptate.

Pentru că, este aproape incredibil ca un autor să elaboreze, aproape în acelaşi timp, lucrări atît de deosebite ca spirit şi concepţie. Dacă în De aedificiis (Despre zidiri), vasta operă informativă asupra activităţii constructive a lui Iustinian, împăratul este asemuit — pentru înţelepciunea cîrmuirii şi administrării imperiului, pentru succesele sale de arme — lui Temistocle şi Cyrus, fiind, rînd pe rînd, cel care a redat monarhiei splendoarea şi gloria, i-a strivit pe barbari, a restaurat — prin recucerirea provinciilor pierdute — imperiul de odinioară, a pus bazele dreptului scris, a garantat — prin opera sa constructivă — siguranţa imperiului, a întemeiat oraşe, a zidit palate şi a adus fericirea supuşilor săi etc. etc., acelaşi personaj, în Istoria secretă este asemuit lui Domiţian (socotit ca cel mai rău dintre tirani) fiind, rînd pe rînd, campionul corupţiei şi al nedreptăţii, adeptul arbitrariului în conducerea statului, risipitorul bogăţiilor imperiului, suveranul neînduplecat, prefăcutul, mincinosul, necinstitul, influenţabilul etc. etc. De aedificiis a fost scrisă între anii 533-555. Istoria secretă între anii 550-555 ori, după unii autori, între anii 555-558!

Dar oricare ar fi adevărul cu privire la data scrierii acestei lucrări, fiind vorba de o distanţă atît de mică şi de o operă atît de deosebită, cercetătorii s-au întrebat: este posibil ca un autor să se detaşeze atît de mult de paginile sale încît să scrie — aproape în acelaşi timp — lucrări atît de contradictorii? Este posibil ca un autor să se dedubleze atît de bine încît să fie — paralel! — panegiristul fără rezerve, fără limite din De aedificiis şi denigratorul, pamfletarul din Istoria secretă? Nu cumva această... istorie a fost alcătuită de altcineva?

Dar analiza, în primul rînd, a particularităţilor de ordin lingvistic, examenul atent al „clauzulelor" metrice (adică al ritmului accentuat de la sfîrşitul propoziţiilor) au risipit aceste dubii, confirmînd paternitatea lui Procopius. Astăzi, cu tot caracterul ei oarecum de scandal, aproape că nimeni nu se mai îndoieşte că Istoria secretă aparţine autorului Cărţilor despre războaie şi al Zidirilor. O notă de scepticism mai stăruie însă printre unii bizantinologi care sînt tentaţi să creadă că în Istoria secretă Procopius n-a făcut decît să adune toate flecărelile şi răutăţile care circulau pe seama celui mai celebru cuplu al tronului bizantin: Iustinian — Teodora.

Dacă am admite acest punct de vedere, am simplifica însă la maximum, personalitatea lui Procopius ca istoric şi scriitor, ca om politic şi, mai ales, ca om al clasei sale. Pentru că în fond, Istoria secretă deşi scrisă aproape concomitent sau la scurt timp după Despre zidiri nu este altceva decît expresia atitudinii politice a lui Procopius: cu toată cultura şi rafinamentul său artistic, el n-a putut fi altfel decît conservator, exclusivist, apărător al intereselor artistocraţiei latifundiare, din rîndurile căreia făcea parte, opus noului, acelui nou care străbate ca un fir roşu lunga domnie a împăratului Iustinian.

La începutul cărţii, autorul îşi motivează foarte seducător nevoia unei scrieri secrete. „Am povestit, cum am putut, întîmplările petrecute pînă acum în războaiele purtate de poporul roman (aluzie la Cărţile despre războaie — n.r.), rînduind toate aceste fapte după timpuri şi la locurile potrivite, iar amănuntele din cartea de faţă vor fi scrise în alt chip [...] De vină e împrejurarea că nu le puteam da la lumină cum trebuie, cîtă vreme trăiau încă cei care le făptuiseră; căci nu izbuteam să mă ascund de mulţimea iscoadelor şi, dacă m-ar fi descoperit, aş fi sfîrşit cu moartea cea mai vrednică de milă, deoarece nu aveam încredere nici în rudele mele cele mai apropiate [...]. Voi povesti întîmplările trăite de Iustinian şi Teodora; dar e foarte greu să le număr pe toate pentru că faptele scrise de mine vor părea urmaşilor noştri mincinoase şi de necrezut. Pe de altă parte, dacă va trece mult timp şi va slăvi amintirea lor, mă tem să nu dobîndesc faimă de scriitor de mituri şi să fiu rînduit printre făuritorii de tragedii".

Cu aceste rînduri, Procopius pare că ne destăinuie grija lui pentru adevăr, nevoia lui de sinceritate, teama de a nu fi crezut, presentimentul că, peste timp, ar putea dobîndi o altă faimă decît aceea pe care, în timpul vieţii, i-o aduseseră celelalte cărţi ale sale.

Cu a sa Istorie secretă, Procopius, socotit de altfel ca unul dintre marii istorici ai Bizanţului, ne oferă un exemplu, aproape perfect, al interferenţelor dintre subiectiv şi obiectiv, existente în scrierile autorilor antici. Se impunea considerarea critică a lucrării, mai ales la prima ei apariţie în ţara noastră. Profesorul H. Mihăescu, căruia îi aparţine şi traducerea, împlineşte acest deziderat, oferind o excelentă ediţie critică a Istoriei secrete. Prezentăm cîteva fragmente din lucrarea aflată în prezent sub tipar. Pentru uşurarea lecturii am renunţat să indicăm pasajele eliminate prin puncte de suspensie în paranteză.

Un Iustinian tînăr, viguros (deşi în anul construcţiei bisericii San Vitale număra circa 65 ani); aşa ni-l prezintă creatorul mozaicului din Ravenna

IUSTINIAN

Iustinian a avut norocul de a fi fost nepotul de soră al celui de-al doilea împărat al Bizanţului: Iustin I (518-527), soldatul ţăran, născut undeva într-un sat din Macedonia. Datorită acestui fapt, dar desigur şi calităţilor sale excepţionale, Iustinian a avut toate condiţiile să pătrundă în secretele conducerii statului, să cunoască forţa culiselor palatului. Cînd, în anul 518, Iustin, fostul ţăran — ajuns pe rînd, datorită vitejiei şi poate şi înfăţişării sale, ofiţer, general, senator şi, în cele din urmă, comandantul trupelor din gardă —, se sui pe tronul Bizanţului (se pare în urma unor intrigi obscure), Iustinian avea aproape 35 ani. Era, cum se spune, în puterea vîrstei şi, la vremea aceea, — graţie contribuţiilor unchiului său care, deşi nu era prea cultivat, înţelesese, de-a lungul ascendenţei sale, rosturile educaţiei — un om cultivat, pătruns de frumuseţea şi tradiţiile culturii clasice. Astfel, deveni colaboratorul discret al împăratului şi — fenomen obişnuit la curtea bizantină — unul dintre primele personaje ale imperiului. Mai tîrziu, unchiul său îl va asocia la domnie.

„Ucenicia" i-a servit de minune şi este sigur că experienţa şi înţelepciunea adunată în aceşti ani, conjugată cu calităţile sale remarcabile, şi-au spus cuvîntul în lunga sa domnie. În anul 527, la 4 aprilie, cu cîteva luni înainte de moartea unchiului său, Iustinian se suia pe tronul Bizanţului. Avea 44 ani.

Ce a fost Iustinian pentru Bizanţ şi Bizanţul pentru Iustinian, iată o problemă asupra căreia, şi azi, bizantinologii mai au încă multe de spus. Oricum, după cum ni-l înfăţişează atît Procopius — contemporanul său care l-a cunoscut atît de bine, dar care nu s-a sfiit să-l preamărească şi să-l denigreze deopotrivă — cît şi creaţiile sale (juridice ori edilitare) Iustinian era un om al faptei, lipsit de aroganţa militarului îngîmfat, simplu „ca un ţăran" (notează undeva cu dispreţ Procopius), tenace în hotărîri şi cu o uluitoare putere de muncă. În lunga sa domnie, Iustinian nu şi-a uitat originea. Îşi alegea colaboratorii din rîndul păturilor sociale mijlocii. Fără a neglija forţa bisericii, trecerea pe care o avea în rîndul mulţimilor, împăratul se sprijinea pe tineret, „pe oamenii noi" şi cît putea şi prin orice mijloace lovea în aristocraţia senatorială.

Colaborarea unei femei cu calităţi excepţionale, cum a fost Teodora, nu l-a desfiinţat ca personalitate, deşi se spune că Iustinian era foarte influenţabil, ci l-a completat în multe privinţe în modul cel mai fericit cu putinţă. La moartea ei avea 65 ani şi unii cercetători cred că acest moment a fost începutul eclipsei domniei sale. Şaptesprezece ani mai tîrziu, la vîrsta de 82 ani, Iustinian se stingea şi el, lăsînd în urmă o operă care, pe drept cuvînt, a dat timpului său strălucirea unei epoci de aur.

Cum a pus mîna pe domnia unchiului său, a pornit să irosească în grabă şi fără rînduială banii statului, ca unul care ajunsese stăpîn peste dînşii. Pentru scopuri politice dădea o mulţime de daruri hunilor, care veneau mereu; şi de aceea s-a întîmplat că pămîntul romanilor a ajuns ţinta unor năvăliri fără sfîrşit. După ce s-au înfruptat din avuţiile romanilor, aceşti barbari nu mai erau în stare să se abată din drumul care ducea la ele.

A căutat să arunce bani mulţi în zidiri şi palate la marginea mării, înfruntînd năvala necontenită a valurilor. Îngrămădea stînci peste stînci, pornind de la ţărm, şi mergea cu încăpăţînare înainte, luptînd cu talazurile şi luîndu-se la întrecere cu tăria adîncurilor, ca unul care avea putinţa să se ţină deasupra.

Cred că a venit clipa potrivită să arăt şi înfăţişarea acestui om. Era de statură mijlocie, nici mare, nici prea scund, ci măsurat; nu slab, ci mai degrabă cărnos, cu faţa rotundă, bine făcut şi cu obraji îmbujoraţi, chiar după ce ajuna două zile de-a rîndul. Spre a întregi mai bine chipul şi înfăţişarea sa adaug că

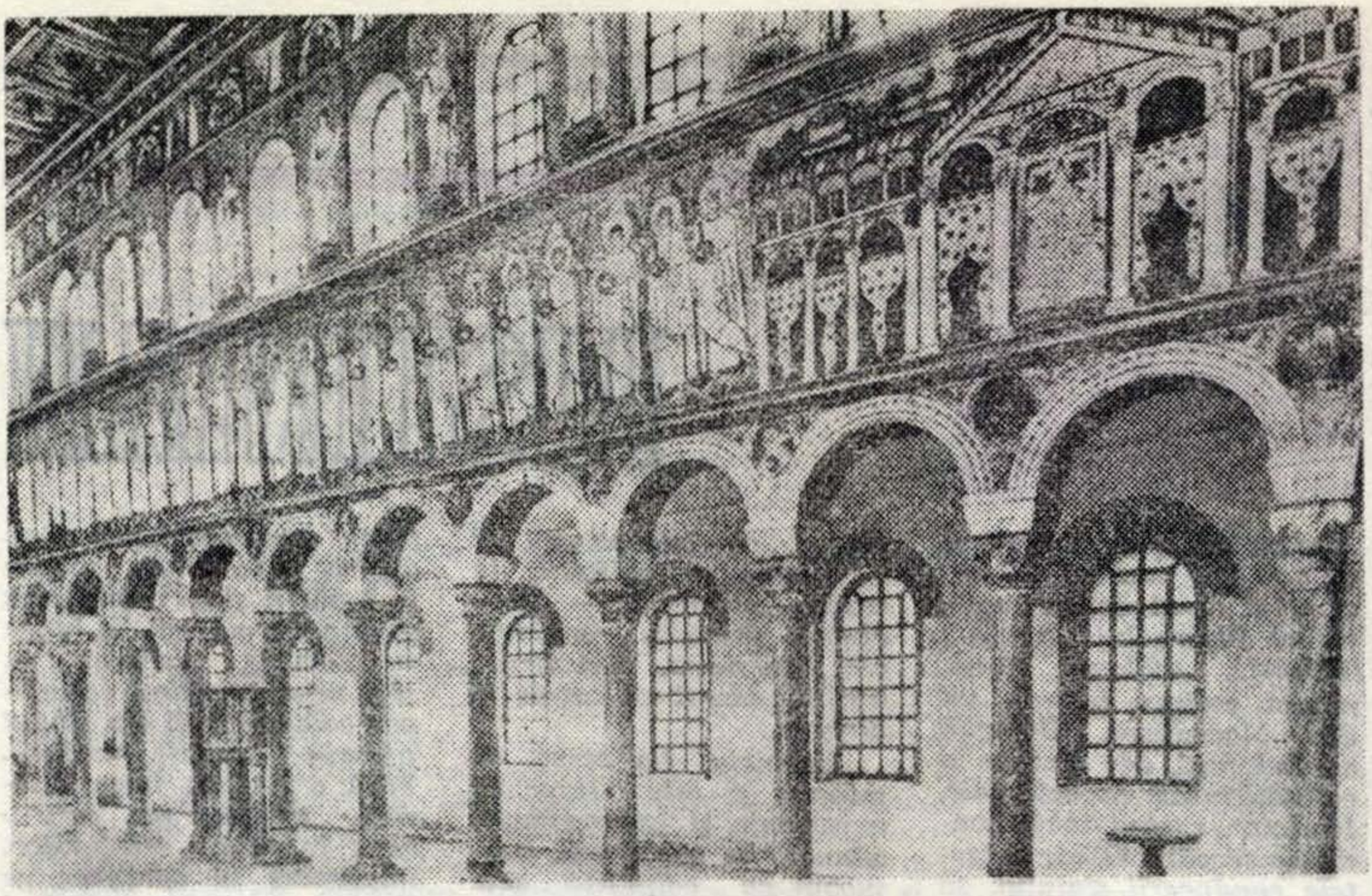

In biserica San Apollinare Nuovo din Ravenna, construită zece ani după San Vitale, se păstrează un alt portret în mozaic a lui Iustinian. Vă prezentăm însă un aspect exterior al acestei creații iustiniene : superba alee a colonadelor din partea de nord

aducea nespus de bine cu Domițian, feciorul lui Vespasian.

Portret în apă tare

La înfățișare arăta așa cum am spus, dar firea nu pot să i-o descriu întocmai. Omul era răutăcios și pornit, aș zice un smintit nărăvaș, care nu spunea niciodată adevărul cînd vorbea cu cineva ; ci cuvîntul și fapta erau întotdeauna urmarea unor gînduri viclene ; dar lesne cădea pradă celor care voiau să-l înșele. Stăruia în el un amestec de prostie și răutate, fiind întocmai cum zicea un înțelept peripatetician din vremurile de demult : în firea omului își dau întîlnire trăsăturile cele mai potrivnice, ca într-un amestec de culori. Scriu numai ce am putut afla. Deci împăratul acesta era viclean, prefăcut, sucit, întunecat la mînie, fățarnic, nestăpînit, totdeauna gata să-și ascundă gîndurile ; vărsa lacrimi, dar nu de bucurie sau durere, ci le potrivea după nevoile clipei în care se găsea ; mințea fără încetare, nu la întîmplare, ci și atunci cînd scria sau făcea jurămintele cele mai grozave cu privire la cele întîmplate, și toate acestea în fața supușilor săi. Părăsea repede hotărîrile și jurămintele luate, întocmai ca cei mai josnici dintre sclavi, care de teama schingiuirilor amenințătoare prefac jurămintele tainice în mărturisiri pe față. Șovăielnic cu prietenii, aspru cu dușmanii, pătimaș, înflăcărat de ucideri și de pofta de averi, certăreț și ușuratec peste măsură ; mereu pornit la rele și lipsit de înțelegere pentru bine, gata să pună la cale și să facă josnicii și copleșit de amărăciune numai cînd auzea de faptele bune. Dar cine ar mai putea cuprinde în cuvinte năravurile lui Iustinian ? Acestea și multe alte rele ieșeau la iveală, cum nu s-a mai pomenit între oameni, de parcă firea ar fi stors toată răutatea din ceilalți muritori și ar fi vărsat-o în sufletul acestui bărbat. Pe lîngă toate acestea era foarte deschis bîrfirilor și grăbit la pedepse, căci nu cerceta niciodată cînd judeca, ci asculta cuvîntul bîrfitorilor și hotăra în grabă pedeapsa. Fără nici o sfială, făcea scrisori care urmăreau răpiri de ținuturi, aprinderi de cetăți și subjugări de neamuri întregi, cu totul nevinovate. Se arăta cu totul lipsit de șovăială cînd găsea prilej să ia în stăpînire, fără pic de rușine, averile altora și nici nu socotea că mai e nevoie să ascundă adevărul cînd pășea la o necuviință. Era gata oricînd să risipească avuțiile dobîndite și le irosea în cheltuială necugetată sau le dăruia fără pricină barbarilor. Într-un cuvînt, nici el n-avea niciodată bani, dar nici nu lăsa pe careva dintre supușii lui să aibă, ca și cum ar fi fost împins nu atît de dragoste pentru

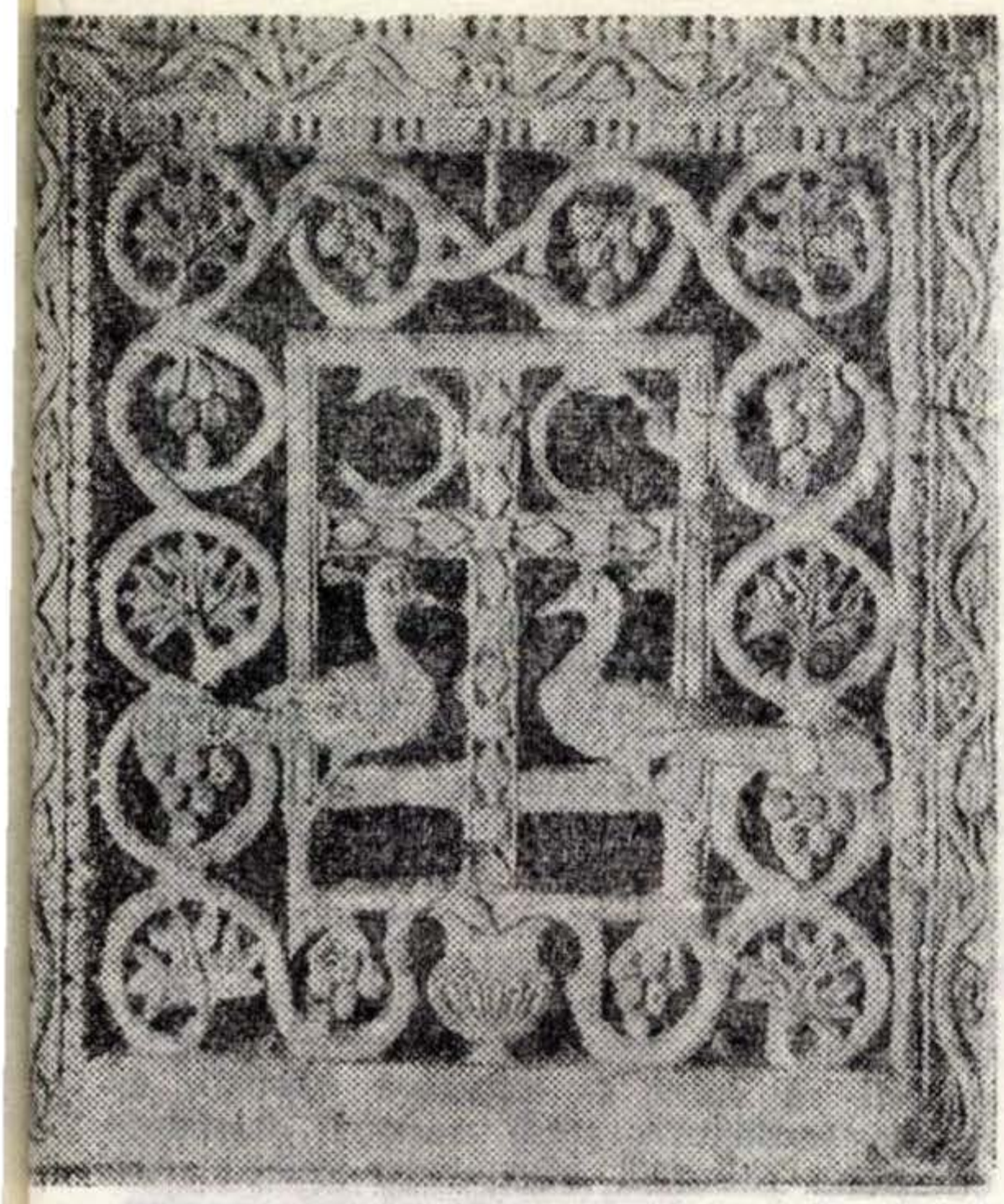

Una dintre frumoasele „dantele" în marmură ce împodobesc biserica San Apollinare Nuovo din Ravenna

bogăţie, cît de ură împotriva celor care o aveau.

Mai uşor ca pulberea

Era uşor de văzut şi prietenos cu cei care veneau la palat şi nimănui nu i s-a întîmplat să fie oprit de a intra la dînsul. Nu se supăra niciodată pe cei care şedeau necuviincios sau nu vorbeau cum trebuie. În schimb, era fără ruşine în hotărîrile luate împotriva celor sortiţi pieirii. Nu se mînia sau înfuria pe cei care îl înfruntau, ci cu faţa blîndă, cu ochii smeriţi şi cu voce stinsă poruncea pierderea a zeci de mii de oameni nevinovaţi, precum şi nimicirea cetăţilor şi luarea tuturor averilor pe seama statului. După felul cum arăta, credeai că omul acesta e un mieluşel ; dar cînd încerca cineva să-l roage cu rugăminţi fierbinţi pentru soarta celor căzuţi în nenorocire, îndată se înăsprea şi făcea pe supăratul, încît nici unul dintre cei care credeau că-i sînt prieteni nu nădăjduia să poată scoate ceva de la dînsul.

În gîndurile sale era mai uşor ca pulberea şi se lăsa în voia celor care urmăreau mai totdeauna să-l ducă unde doreau ei ; însă mereu aştepta cuvinte măgulitoare. Linguşitorii îl înduplecau fără nici o greutate că s-a ridicat pînă la înălţimile cerului şi străbate văzduhul. Cu duşmanii era dîrz şi neînduplecat, iar cu prietenii cît se poate de nestatornic, încît uneltea fără nici o grijă împotriva celor mai mulţi dintre binevoitorii săi ; însă cînd ura pe cineva, niciodată nu-i arăta dragoste.

Judecăţile le ţinea nu după legile pe care le dăduse el însuşi, ci după cum era îndemnat de o făgăduială mai mare. Cît timp a domnit peste romani n-au înflorit nici încrederea în oameni, nici credinţa în Dumnezeu, nici legea temeinică, nici fapta trainică şi nici nădejdea în buna înţelegere. Cînd unii dintre prietenii săi erau trimişi la o treabă oarecare şi se întîmpla că prăpădeau mulţi oameni, dar jefuiau o sumedenie de avuţii, ei treceau îndată drept oameni de credinţă ai împăratului şi le spunea că au împlinit cu grijă toate poruncile ; dar cînd aveau oarecare milă faţă de lume şi se întorceau la dînsul, se arăta ursuz şi dusmănos, deoarece nu le putea ierta că aveau firea oamenilor de odinioară ; încît pe aceştia nu-i mai chema a doua oară să-l ajute.

Era, să zic aşa, neostoit în cele mai multe împrejurări şi niciodată nu ţinea să se sature de mîncare şi băutură, ci le atingea doar cu vîrful degetelor şi apoi se scula de la masă, deoarece credea că asemenea lucruri sînt un adaus fără însemnătate şi o povară a firii : de aceea deseori postea două zile şi două nopţi, mai ales în preajma sărbătorii Paştilor. De mai multe ori atunci rămînea nemîncat două zile de-a rîndul, după cum am spus ; se mulţumea cu puţină apă şi cîteva buruieni sălbatice ; dormea numai un ceas şi apoi îşi petrecea timpul într-o veşnică mişcare.

Era simplu ca un ţăran

În treburile statului era multă neorînduială şi nu mai rămăsese nici urmă de datini. Voi aminti cîteva fapte, iar pe celelalte le voi trece sub tăcere, ca să nu lungesc vorba la nesfîrşit. Mai întîi el n-avea nimic din măreţia unui împărat şi nici nu-i păsa de aşa ceva, ci în cuvinte, purtări şi gînduri era ca un ţăran. Cînd se scria ceva pentru dînsul nu lăsa treaba în seama slujbaşului de la chestură, ca de obicei, ci căuta să facă mai toate lucrurile el însuşi, măcar că era greoi la limbă, încît se amestecau o mulţime de lucruri şi cei nedreptăţiţi în felul acesta nu ştiau unde să se mai îndrepte. Diecilor „de taină" nu le mai rămăsese nimic din slujba lor de scriitori împărăteşti, cum era obiceiul de multă vreme, ci scria el însuşi, ca să zic aşa, mai toate hotărîrile, pînă şi în ce loc din cetate trebuiau dregătorii să ţină judecăţile şi cînd să meargă să facă cercetările ; nu lăsa pe nimeni din împărăţia romană să judece după mintea lui,

ci își îngăduia o slobozenie nebunească și rînduia dinainte ce hotărîri trebuiau luate. Prindea la întîmplare un cuvînt din gura împricinaților și dădea în grabă hotărîri judecătorești, fără să cerceteze sau să fie condus de lege și dreptate. Împăratul nu se rușina să primească daruri, căci pofta de bani, de care nu se sătura niciodată, îndepărtase din sufletul său orice simț de rușine.

De multe ori se întîmpla că hotărîrile luate de sfatul bătrînilor și de împărat nu se deosebeau de loc, căci sfatul stătea numai de ochii lumii și nu era stăpîn pe vot și cuvînt, ci se aduna numai după un obicei, potrivit unei legi din vechime, deoarece oamenii strînși acolo nu puteau să-și spună cuvîntul ; ci mai totdeauna împăratul se sfătuia cu soția sa asupra lucrurilor în cumpănă și biruia ceea ce puneau ei la cale împreună. Dacă cineva nu avea încredere că va birui călcînd în picioare o lege, dădea acestui împărat alți bani și îndată ieșea la iveală o lege cu totul potrivnică tuturor hotărîrilor luate mai înainte ; iar dacă altcineva cerea din nou legea înlăturată, împăratul nu șovăia de loc s-o scoată la lumină și s-o pună la locul celei vechi. Nimic nu era temeinic, ci cîntarul dreptății se apleca într-o parte sau alta, după cît de greu trăgea în cumpănă cel care izbutea să aducă mai mult aur. Negoțul acesta se făcea în văzul mulțimii din preajma palatului ; și se vindeau nu numai hotărîrile judecătorești, ci și cele privind legile țării.

Așa-numiții referendari nu mai aveau sarcina să îndrepte plîngerile către împărat, ca de obicei, pentru ca acesta să vestească dregătorilor hotărîrile luate privind pe cei care cereau ; ci adunau mărturii nedrepte de la toți oamenii și îl înșelau cu vorbe amăgitoare și lăturalnice pe Iustinian, care prin firea lui era supus unor mijlocitori de felul acesta ; apoi ieșeau îndată afară, închideau pe potrivnicii celor cu care se învoiseră și le storceau cîți bani le trebuia, fără ca aceia să mai poată spune un cuvînt și să se apere. Oștenii aflați de strajă la palat intrau la judecători, în încăperea împărătească sprijinită de stîlpi, și hotărau cu sila cum să sfîrșească judecățile. Toți cetățenii ieșeau din rîndurile lor, ca să zic așa, și alergau pe căi neîngăduite și neumblate mai înainte, iar toate treburile erau făcute fără pricepere și nu mai purtau numele lor, ci statul nostru părea împărăția unor copii care se joacă.

Mai departe a născocit un lucru nemaipomenit : dregătoriile, pe care le credea cele mai vrednice de luat în seamă din Bizanț și din celelalte cetăți, a hotărît să nu le mai vîndă ca mai înainte, ci căuta și apoi numea oameni plătiți ; și rînduia cît să le plătească, iar ei trebuiau să-i aducă toate dările. Își primeau simbria și apoi luau de pretutindeni toate bunătățile și le aduceau la dînsul. Bunul plac, plătit cu bani, se plimba în voie de ici-colo, sub numele de dregătorie, și jupuia supușii. Și așa împăratul avea grijă în tot timpul să pună în fruntea lucrurilor pe oamenii cei mai pătați de sînge în adevărata putere a cuvîntului și izbutea totdeauna să găsească asemenea netrebnici. Pe aceștia au izbutit să-i întreacă cu mult cei care au primit slujba după aceea, iar lumea se întreba nedumerită : cum se face că ticăloșii de altă dată par acum, împotriva așteptărilor, oameni de treabă și liniștiți în purtările lor ? Apoi cei veniți mai pe urmă i-au înfrînt cu desăvîrșire în răutate pe înaintașii lor, iar după dînșii au izbutit alții, prin isprăvi năstrușnice, să facă un nume bun celor care fuseseră mai înainte. Nenorocirile s-au întins mereu și toți au învățat din împrejurarea aceasta că răutatea este înnăscută oamenilor și nu cunoaște margini : cînd se hrănește cu pilda trecutului și e împinsă de bunul plac al puterii să calce în picioare supușii, ea merge totdeauna pînă unde îi îngăduie cumpăna răbdării celor care suferă. Așa stăteau lucrurile în legătură cu dregătoriile romanilor.

Nevoia de fast

Printre înnoirile aduse de Iustinian și Teodora în conducerea statului sînt și cele ce urmează. Înainte vreme, cînd sfatul bătrînilor se ducea la împărat, obișnuia să se închine în felul acesta. Unul dintre patricieni se pleca înspre partea dreaptă a pieptului împăratului, care îl săruta pe cap și îl lăsa să plece, iar toți ceilalți îndoiau numai genunchiul drept și apoi se îndepărtau ; dar nu obișnuiau niciodată să se închine împărătesei. În schimb, toți cîți intrau la Iustinian și Teodora, pînă și cei din treapta patricienilor, se aruncau repede cu fața la pămînt, întindeau cît puteau mîinile și picioarele, sărutau încălțămintea împăratului și împărătesei și apoi se ridicau. Teodora ținea la această cinste și nu se sfia de loc să iasă în întîmpinarea solilor trimiși de perși sau de alți barbari și să le dea daruri, ca și cum împărăția romanilor ar fi fost sub oblăduirea ei, lucru ce nu se mai întîmplase de cînd lumea. Mai înainte, cînd vorbea cineva cu împăratul, îi zicea „împărate", și soției sale „împărătească", iar celorlalți dregători după cinstea pe care o avea fiecare în clipa aceea. Dar cînd îi era îngăduit cuiva un cuvînt cu unul din aceștia doi și, venind vorba de împărat sau de împărătească, dacă nu încerca să le zică „stăpîne" și „stăpînă", iar unora dintre dregători „robii lor", un asemenea om trecea drept lipsit de învățătură și fără frîu la limbă ; el pleca

de acolo ca unul care a făcut o greșeală amarnică, deoarece a supărat pe cei care nu se cuvenea cîtuși de puțin să-i atingă.

În timpurile de mai înainte puțini oameni și anevoie ajungeau în palatul împăratului ; dar de cînd au luat domnia aceștia doi, conducătorii statului împreună cu ceilalți dregători stăteau mereu la palat. Pricina era aceea că altădată ei puteau împărți dreptatea și ascultau de legi după cum se pricepeau ; dregătorii rînduiau lucrurile potrivit datinilor, iar supușii nici nu vedeau și nici nu auzeau de silnicii și de aceea numai rareori îl supărau pe împărat. Dar Iustinian și Teodora au luat toate treburile pe seama lor, pentru totdeauna, spre nenorocirea supușilor, și l-au silit pe toți să se plo-

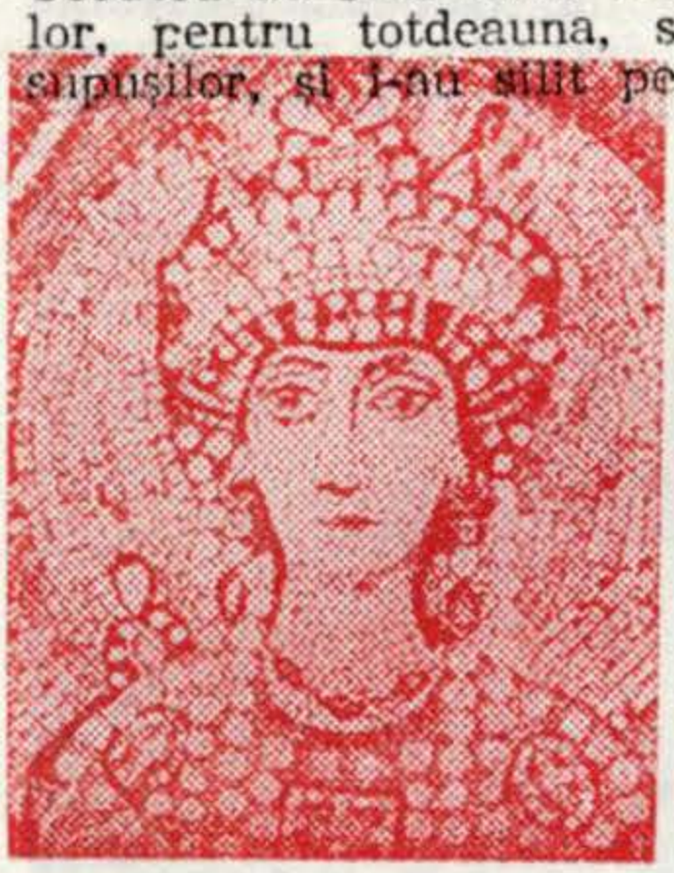

In multitudinea podoabelor imperiale, o singură podoabă strălucește : ochii (fragment din celebrul mozaic din biserica San Vitale din Ravenna, care reprezintă pe împărăteasa Teodora cu suita sa)

TEODORA

Teodora s-a născut în jurul anului 497. Unde ? Nu se știe, nici azi, prea bine. Unii cronicari susțineau că s-ar fi născut în Cipru, „în țara pasionantă și arzătoare a Afroditei“ (vezi și Charles Diehl), alții că patria sa natală ar fi fost Siria. Mai tîrziu, cînd în jurul celebrei împărătese s-au țesut legendele, i-a fost găsită, mai bine zis fabricată, o genealogie demnă de o împărătească, potrivit căreia Teodora ar fi avut ca tată un „senator înțelept și cu trecere“ (Charles Diehl) și nu un simplu păzitor de urși la circ, după cum susține Procopius în a sa Istorie secretă.

Dar oricare ar fi fost genealogia sa — ilustră sau umilă — aceea care avea să fie una dintre cele mai celebre și mai controversate suverane din cîte a avut Bizanțul, era, la vîrsta de 30 ani, cu trei zile înainte de sărbătoarea Paștelui din anul 527, încoronată ca împărăteasă. Datorită personalității sale extraordinare, de o complexitate uluitoare — după cum ne lasă să credem relatările cronicarilor contemporani sau posteriori ei — dar și împrejurării că a fost soția lui Iustinian, unul din marii împărați ai Bizanțului, Teodora a avut o viață tumultuoasă, aventuroasă, contradictorie, plină de noblețe, dar nu ferită de pornirile și slăbiciunile femeiești. Timp de 21 ani, împreună cu Iustinian, ea a condus imperii. *împărăția, dovedindu-se o adevărată* consors *A murit, probabil de cancer, în anul 548, în vîrstă de 51 ani. Ultima imagine a figurii ei ne-o păstrează celebrul mozaic din biserica San Vitale din Ravenna, executat în anul 548, anul morții sale. Din frumusețea ardentă de odinioară au rămas, în obrazul palid, cu ovalul mic, delicat, doar ochii mari, de o melancolie grea, pătrunzătoare.*

Trăia în Bizanț un oarecare Acacius, paznic de animale la circ, un „hrănitor de urși“, cum zicem noi, din facțiunea (partidul — *n.r.*) „verzilor“. Acest bărbat a murit de boală, în timpul domniei împăratului Anastasie (491-518 — *n.r.*) și a lăsat în urmă trei copile : Comito, Teodora și Anastasia ; iar cea mai mare n-avea nici șapte ani împliniți. Văduva s-a măritat cu alt bărbat, care se gîndea să ducă mai departe împreună cu dînsa treburile casei și îndeletnicirea celui dispărut. Dar Asterios, îndrumătorul de circ al „verzilor“, s-a lăsat cumpărat cu bani de către un altul și l-a îndepărtat din slujbă, punînd în loc, fără nici o greutate, pe cel care îi dăduse bani ; căci îndrumătorii din circ rînduiau treburile după putință și cum voiau. Cînd a văzut femeia tot poporul adunat în circ, a pus celor trei copile cunune în jurul capului și, ținîndu-le cu amîndouă mîinile, s-a așezat jos la pămînt și a început a cere îndurare. „Verzii“ n-au vrut de loc să se înduioșeze, dar

„albaștrii“ l-au primit în slujbă, deoarece și lor le murise de curînd paznicul de animale.

Figurantă

După ce copilele au ajuns în floarea vîrstei, mama le-a dus îndată pe scenă, căci erau frumoase la înfățișare ; și anume, nu pe toate deodată, ci cînd credea că i-a venit fiecăreia rîndul la această îndeletnicire. Comito, fetița cea mai mare, a izbutit să-și facă un nume printre tovarășele ei ; iar Teodora, sora de după dînsa, purta o haină scurtă și cu mîneci largi, în felul sclavelor, și-o însoțea în toate, ca o slujnică, ducînd tot timpul pe umeri un scăunel pe care se așeza Comito cînd stătea la taifasuri.

Cînd s-a făcut mare și coaptă pentru dragoste, a fost adusă pe scenă și a ajuns în curînd „o tîrfă care bate ulițele“, cum ziceau strămoșii noștri. Nu era nici flautistă, nici cîntăreață din lăută și nici pricepută la dănțuire, ci arăta privitorilor, mereu înghesuiți, doar frăgezimea și goliciunea trupului ei. Apoi a încercat toate formele de teatru și a luat parte la înfățișarea unor bucăți ușoare și hazlii sau a jucat în cîteva comedioare, căci era cît se poate de plăcută și glumeață și de aceea s-a făcut repede cunoscută. Femeia n-avea nici un pic de rușine și nimeni n-a văzut-o vreodată în încurcătură, ci făptuia fără șovăială lucrurile cele mai necinstite (contradictorii, bizare — *n.r.*) ; avea o asemenea fire încît, chiar bătută și pălmuită, glumea și rîdea cu hohote iar oamenii cumsecade se dădeau la o parte cînd o întîlneau în tîrg, sau se întorceau repede îndărăt, ca să nu se atingă de hainele muierii și să pară că s-au mînjit de această fărădelege. Cui îi ieșea înainte, mai cu seamă la începutul zilei, era un semn rău. Cu tovarășele de meserie se arăta răutăcioasă de tot și se purta întotdeauna ca o scorpie, deoarece hrănea în sufletul ei numai pizmă și ură.

Ceva mai tîrziu l-a însoțit pe Hecebol din Tir, stăpînitorul Pentapolei dar s-a împotmolit împreună cu omul acela și a fugit repede de acolo. Apoi a cunoscut lipsurile și s-a văzut silită să trăiască din fărădelegile trupului și a venit mai întîi în Alexandria. După aceea a străbătut tot răsăritul și s-a întors din nou în Bizanț.

Așa s-a întîmplat că a ajuns pe lume, a crescut și s-a făcut cunoscută această femeie în mulțimea mare a femeilor de rînd și pe lîngă toți oamenii. De ființa aceasta, ajunsă din nou în Bizanț, s-a îndrăgostit Iustinian cu o patimă nemaipomenită, și a păstrat-o mai întîi ca țiitoare, măcar că o ridicase la treapta de patriciană. Teodora a izbutit în curînd să dobîndească o putere deosebită și să ajungă stăpînă peste averi foarte însemnate ; căci Iustinian socotea drept lucrul cel mai plăcut din toate, cum se întîmplă de obicei celor îndrăgostiți peste măsură, să împlinească toate dorințele iubitei și să-i dăruiască orice lucru de preț.

Cît timp a trăit împărăteasa bătrînă (Eufemia, soția lui Iustin — *n.r.)* n-a fost chip ca Iustinian să poată lua de soție pe Teodora ; căci numai în această privință se împotrivea, iar în toate celelalte îi făcea întotdeauna pe plac. (Eufe-

Sfînta Sofia, celebra creație a artei bizantine (vedere de ansamblu a părții de sud-vest : vezi și „Magazin istoric“ nr. 4/1970)

mia — *n.r.)* se dovedea străină de orice răutate, însă era prea țărănoasă și de neam barbar, cum am mai spus ; și n-a izbutit de loc să se șlefuiască, ci se arăta cu totul nepricepută în treburile de la conducerea statului. Ea n-a putut pătrunde în palat nici măcar cu numele ei adevărat (Lupa, Lupicina — în traducere : femeie ușoară — *n.r.)*, care stîrnea rîsul, ci a fost poreclită Eufemia ; iar după cîtva timp s-a întîmplat că împărăteasa a încetat din viață. Iustin, prostit și îmbătrînit cu desăvîrșire, pricinuia zîmbete în rîndurile supușilor și făcea să fie privit cu ușurință de toată lumea, deoarece nu înțelegea nimic din ceea ce se petrecea în jurul său și era trecut cu vederea ; dar lui Iustinian îi slujeau toți cu multă frică, deoarece era mereu pornit și tulbura din temelii toate rînduielile și le întorcea pe dos. El a încercat să ia de soție pe Teodora, însă un bărbat ajuns la treapta de senator nu putea lua în căsătorie o țiitoare, căci se împotriveau legile din vechime. De aceea l-a silit pe Iustin să le înlocuiască și să aducă o lege nouă. De atunci înainte a trăit împreună cu Teodora, care a ajuns în felul acesta soție legiuită, și a îngăduit tuturor celorlalți să se însoare cu țiitoare. Iustinian și Teodora au căpătat domnia cu trei zile înainte de sărbătoarea Paștilor, cînd nimeni n-are voie să primească prieteni sau să facă urări de fericire. Cîteva zile mai tîrziu, Iustin a murit de boală, după o domnie de nouă ani, și au rămas stăpîni numai Iustinian și Teodora.

Acest giuvaer, în piatră, poartă peste veacuri geniul creatorilor superbei biserici și fortificații care a fost, în timpul Imperiului bizantin, Sfînta Sofia

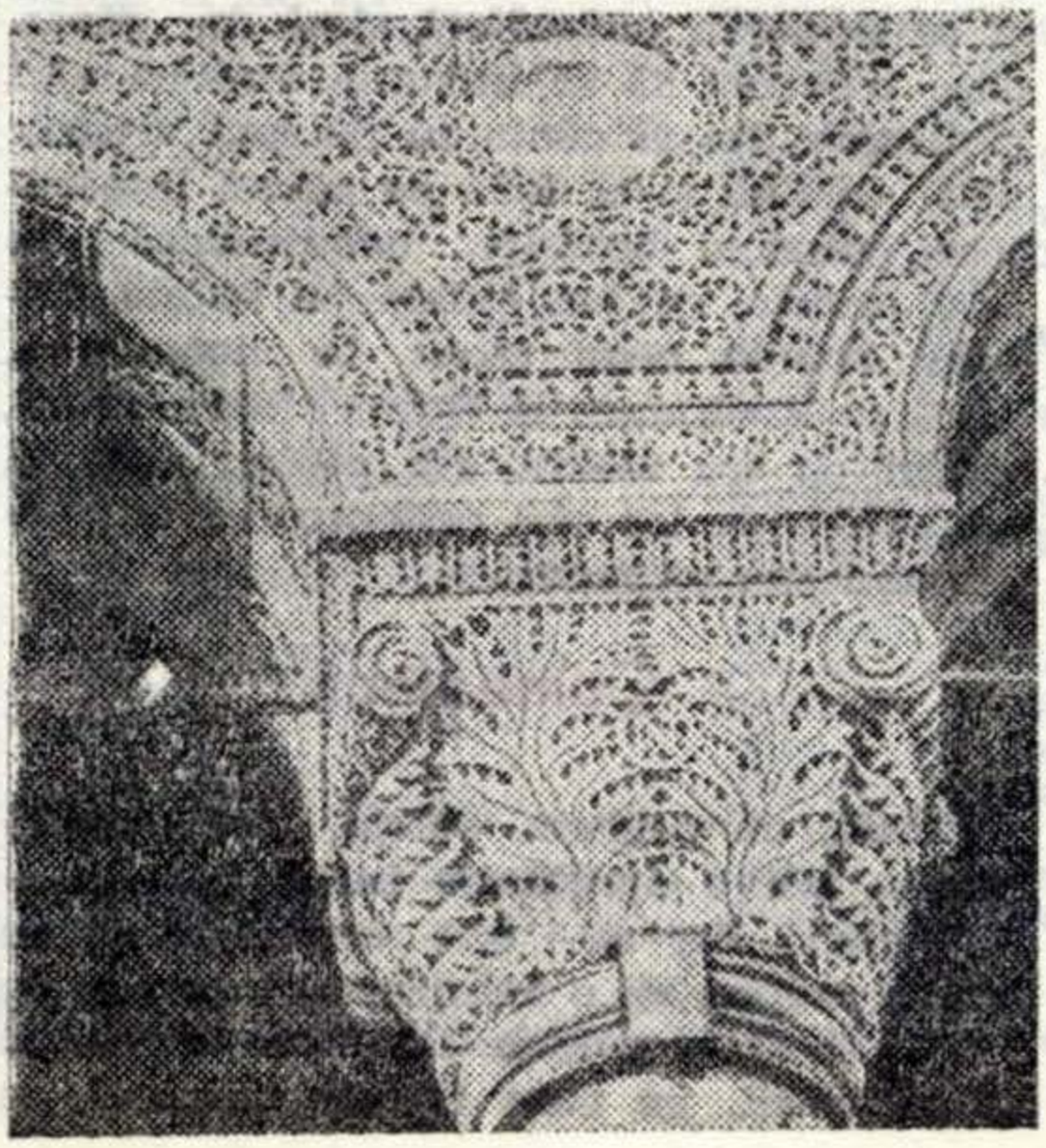

Nimeni din sfatul bătrînilor n-a cutezat să se împotrivească și să îndepărteze fapta, ci toți i s-au închinat ca înaintea unei ființe dumnezeiești. Nu s-au răzvrătit nici preoții, cu toate că urmau să-i zică în viitor (Teodorei — *n.r.)* „stăpîna noastră" ; iar poporul, care o privise altădată în teatru, a ajuns în grabă și fără rînduială sclavul ei, strigînd cu mîinile întinse că e gata s-o slujească și dorește să fie chemat „robul împărătesei". Nu s-au supărat nici oștenii, care trebuiau să îndure primejdiile războaielor în folosul Teodorei ; și n-a înfruntat-o nimeni dintre oamenii de pretutindeni ; ci toți s-au ploconit în fața întîmplării.

De altfel Teodora avea o înfățișare plăcută și frumoasă, statură măruntă și fața puțin cam palidă, dar nu prea mult, și o privire totdeauna sălbatică și pătrunzătoare.

Capricioasă

Voi înfățișa acum pe scurt isprăvile săvîrșite de dînsa și de bărbatul ei, căci în traiul lor împreună nu făceau nimic unul fără celălalt. Un timp îndelungat, mulți au crezut că ei merg pe căi deosebite, în gînduri și în fapte, dar mai tîrziu s-a văzut că era la mijloc o prefăcătorie bine chibzuită, spre a măcina dîrzenia supușilor și a le fărîmița împotrivirea față de dînșii.

Mai tîrziu au dezbinat pe creștini ; și păreau că se împotrivesc în neînțelegerile iscate între aceștia ; și i-au răvășit pe toți, cum voi arăta puțin mai departe. După aceea au răscolit pe răzvrătiți. Ea se prefăcea că ajută din toată inima pe „albaștri" și pregătea împreună cu ei mijloace de luptă împotriva dușmanilor, apoi le dădea putința să greșească și să facă lucrurile cele mai josnice, fără nici o rînduială ; iar el lăsa să se creadă că are altă părere și se împotrivește în taină, dar nu poate trece peste voința soției sale. De multe ori schimbau perdeaua puterii, de ochii lumii, și mergeau pe o cale cu totul potrivnică ; Iustinian socotea că trebuie să pedepsească fărădelegile „albaștrilor", iar Teodora, sub cuvînt că e supărată, se înfuria și zicea că numai de nevoie se supune bărbatului.

Răzvrătiții din rîndurile „albaștrilor", cum am spus, se arătau oameni foarte cumsecade și nu foloseau niciodată împotriva semenilor lor toate silniciile de care erau în stare. În certurile cu prilejul judecăților se părea că fiecare din cei doi suverani sprijină una din părți, însă trebuia să iasă biruitoare partea care n-avea dreptate și în felul acesta izbuteau să pună mîna pe cele mai multe dintre avuțiile împricinaților. Pe mulți dintre sfetnicii din jurul său împăratul îi lăsa

să facă silnicii și să înșele statul cum voiau ; iar după ce-i vedea înconjurați de oarecare bogăție, vrednică de luat în seamă, îi prăvălea de la putere, sub învinuirea că nu se poartă bine cu împărăteasa. La început nu pregeta de loc să se arate foarte binevoitoare, dar mai pe urmă își schimba purtarea prietenoasă față de acești oameni și ajungea deodată nehotărîtă. Ea îi învinovățea de faptele cele mai josnice, iar el se prefăcea că nu înțelege nimic din tot ce se întîmpla și le lua toate avuțiile, în chipul cel mai nerușinat cu putință. Totdeauna erau uniți sau se înțelegeau între dînșii cu asemenea șiretlicuri și făceau pe cei din afară să creadă că se ceartă ; și așa izbuteau să dezbine supușii și să-și întărească temeinic stăpînirea asupritoare. Iar Teodora stăruia și se întărea mereu în pornirile ei, căci niciodată nu făcea ceva la îndemnul sau porunca altuia, ci își împlinea cu toată hotărîrea gusturile și poftele, deoarece nimeni nu cuteza să-i ceară îndurare pentru cel căzut în nenorocire : nici trecerea timpului, nici asprimea pedepsei, nici amenințarea cu moartea care ar fi căzut din cer asupra neamului ei întreg nu puteau s-o înduplece să pună un capăt mîniei sale nestăpînite. De fapt, nimeni n-a văzut-o vreodată pe Teodora împăcată cu cel care o supăra, nici chiar după moarte ; feciorul mortului purta mai departe pe umerii săi povara de ură a împărătesei și ponosul părintelui său pînă la feciorii feciorilor lui.

Își îngrijea trupul mai mult decît era nevoie, dar mai puțin decît ar fi dorit. Intra zorită în baie și zăbovea acolo vreme îndelungată ; iar după ce se spăla, se ducea să dejuneze, apoi se hodinea. La prînz și la cină gusta din toate mîncările și băuturile. Somnul îi era totdeauna prelungit, cel de zi tîrziu pînă la căderea nopții, iar cel de noapte pînă la răsăritul soarelui. Prinsă cum se găsea în toată această necumpătare și lîncezeală, în timpul care mai rămînea din zi ea se încumeta să conducă toată împărăția romană.

La împărăteasă n-ajungeau nici dregătorii, decît după un răstimp îndelungat și cu multă trudă, și toți trebuiau să aștepte totdeauna ca sclavii, în fața intrării, într-o încăpere îngustă și înăbușitoare tot timpul. Ei stăteau mereu pe vîrful picioarelor și fiecare căuta să se înalțe cu fața deasupra celui de lîngă dînsul, ca să poată fi văzut de eunucii care ieșeau dinlăuntru. După multe zile, cu greu erau chemați cîțiva dintre ei și abia intrați erau repede îndemnați să se îndepărteze, după ce făceau închinăciuni pînă la pămînt și atingeau cu vîrful buzelor încălțămintea

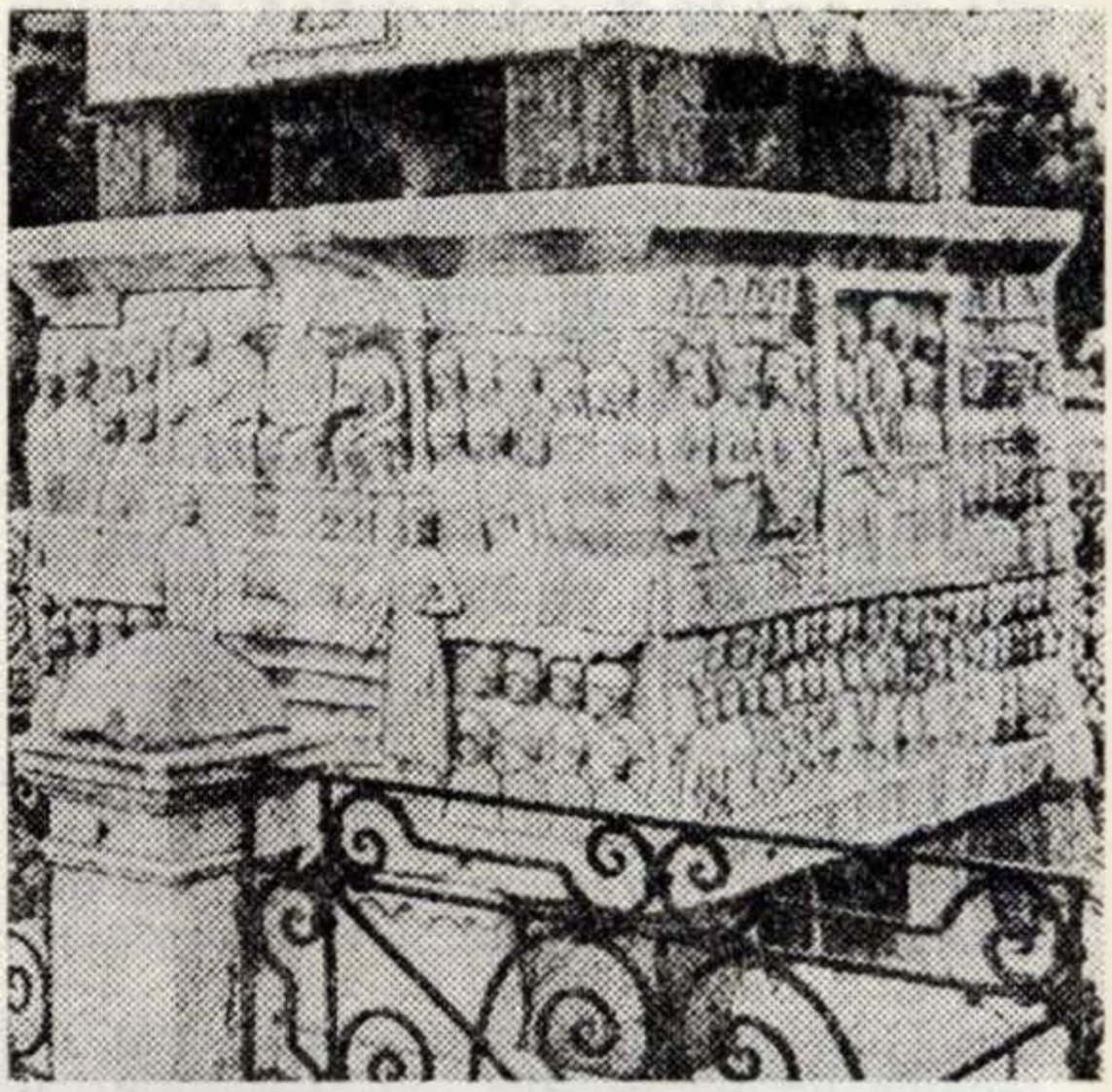

Hipodromul — locul alergărilor cu care, dar și al disputelor politice. Aici s-au desfășurat multe dintre conflictele între cele două fracțiuni politice din timpul lui Iustinian : „verzii" și „albaștrii" (detaliu din baza obeliscului reprezentînd pe Teodosie I cel Mare, al II-lea împărat al Imperiului roman de răsărit, cu suita sa)

ei de la amîndouă picioarele ; căci nimeni n-avea voie să vorbească sau să ceară ceva decît cu îngăduința împărătesei.

Dacă venea vorba că unul dintre dușmanii Teodorei a suflat cumva un cuvîntel cu totul nevinovat, ea îi găsea îndată omului tot felul de pricini închipuite și împingea lucrurile pînă la o mare fărădelege ; se auzea vorbindu-se de o mulțime de răutăți, iar pentru descurcarea lucrurilor împricinate se făcea județ și se aduceau judecători aleși de dînsa, care trebuiau să se înfrunte unii pe alții și fiecare din ei căuta să fie mai vrednic decît celălalt și să facă pe placul împărătesei, dînd o hotărîre neomenoasă. În felul acesta, ea lua îndată pe seama statului averea celui căzut în nenorocire, după ce îl supunea la chinuri îngrozitoare, măcar că era născut din părinți aleși, și nu șovăia de loc să-i pedepsească cu surghiunul sau cu moartea.

Comediană

Odată, un prieten bătrîn, fost multă vreme într-o dregătorie înaltă (știu cum îl cheamă, dar nu-i dau numele ca să nu arunc asupra lui o neîntreruptă ocară), nu putea scoate o datorie de la un slujitor al împărătesei, pe care îl împrumutase cu

mulți bani. El s-a dus la dînsa să-și învinuiască datornicul și s-o roage să-l ajute în drepturile sale. Teodora a aflat din timp și a poruncit scopiților (eunuci — slujbași obișnuiți ai suveranelor bizantine — *n.r.)* să-l înconjure cu toții în clipa cînd va veni la dînsa și le-a spus ce anume trebuie să răspundă la cuvintele ei. După ce a intrat în încăperea împărătesei, patricianul s-a închinat pînă la pămînt, cum era obiceiul că i se închina lumea, și i-a vorbit cu lacrimi în ochi : „Stăpînă, e neplăcut lucru pentru un patrician să fie sărac ; căci altora sărăcia le aduce îngăduință și milă, dar pentru această stare ea sfîrșește în hulă. Cînd altcineva se găsește într-o mare lipsă, poate sta de vorbă cu împrumutătorii și iese din încurcătură ; dar un patrician care n-are cu ce plăti datoriile se sfiește să spună acest lucru ; cînd spune, nu poate niciodată să înduplece pe cineva că oamenii din această stare luptă cu sărăcia ; iar dacă îl înduplecă, se simte foarte stingherit și rușinat. Stăpînă, eu m-am împrumutat de la cămătari, iar alții s-au împrumutat de la mine. Cămătarii îmi cer mereu banii și nu pot să-i duc cu vorba, deoarece mi-i rușine de cinstea în care mă găsesc ; dar se întîmplă că datornicii mei nu-s patricieni și folosesc tot felul de mijloace neomenoase. De aceea mă îndrept spre tine, te rog fierbinte și stăruiesc să mă ajuți pe calea dreptății, ca să scap din nenorocirea în care mă aflu". Așa a vorbit omul, iar Teodora a răspuns cu

ÎMPĂRAȚII BIZANȚULUI

După **The Cambridge Medieval History,** vol. IV, Cambridge 1966, p.p. 776—777.
Unele date sînt nesigure sau controversate ceea ce explică anumite inconsecvențe și neconcordanțe cu cronologiile altor autori.

Constantin I 324—337
Constanțiu II 337—361
Iulian 361—363
Iovian 363—364
Valențiu 364—378
Teodosie I 379—395
Arcadie 395—408
Teodosie II 408—450
Marcian 450—457
Leon I 457—474
Leon II 474
Zenon 474—475
Bazilisc 475—476
Zenon (a doua domnie) 476—491
Anastasie I 491—518
Iustin I 518—527
Iustinian I 527—565
Iustin II 565—578
Tiberiu II Constantin 578—582
Mauriciu 582—602
Focas 602—610
Heraclie 610—641
Constantin III și Heracleones 641
Constanțiu II (Pogonatul) 641—668
Constantin IV 668—685
Iustinian II 685—695
Leontie 695—698
Tiberiu III 698—705
Iustinian II (a doua domnie) 705—711
Filipic Bardanes 711—713
Anastasie II 713—715
Teodosie III 715—717
Leon III 717—741
Constantin V 741—775
Leon IV 775—780
Constantin VI 780—797
Irina 797—802
Nichifor I 802—811
Stavrachie 811
Mihail I Rangabe 811—813
Leon V 813—820
Mihail II 820—829
Teofil 829—842
Mihail III 842—867
Vasile I 867—886
Leon VI 886—912
Alexandru 912—913
Constantin VII 913—959
Roman I Lecapen 920—944
Roman II 959—963
Nichifor II Focas 963—969
Ioan I Țimisches 969—976
Vasile II 976—1025
Constantin VIII 1025—1028
Roman III Arghir 1028—1034
Mihail IV Paflagonianul 1034—1041
Mihail V Calafatul 1041—1042
Zoe și Teodora 1042
Constantin IX Monomahul 1042—1055
Teodora (a doua domnie) 1055—1056
Mihail VI Stratioticul 1056—1057
Isaac I Comnen 1057—1059
Constantin X Duca 1059—1067
Evdochia 1067
Roman IV Diogene 1068—1071
Evdochia (a doua domnie) 1071
Mihail VII Duca 1071—1078
Nichifor III Botaniatul 1078—1081
Alexie I Comnen 1081—1118
Ioan II Comnen 1118—1143
Manuil I Comnen 1143—1180
Alexie II Comnen 1180—1183
Andronic I Comnen 1183—1185
Isaac II Anghel 1185—1195
Alexie III Anghel 1195—1203
Isaac II (a doua domnie) și Alexie IV Anghel 1203—1204
Alexie V Murțuflos 1204
Constantin XI Lascaris 1204 *
Teodor I Lascaris 1204—1222
Ioan III Duca Vatațes 1222—1254
Teodor II Lascaris 1254—1258
Ioan IV Lascaris 1258—1261
Mihail VIII Paleolog 1259—1282
Andronic II Paleolog 1282—1328 și Mihail IX Paleolog 1294—1320
Andronic III Paleolog 1328—1341
Ioan V Paleolog 1341—1391 **
Ioan VI Cantacuzino 1347—1354
Andronic IV Paleolog 1376— 1379
Ioan VII Paleolog 1390
Manuil II Paleolog 1391—1425
Ioan VIII Paleolog 1425—1448
Constantin XII Paleolog 1449—1453

* Între 1204 și 1261, perioadă cînd Constantinopolul a fost ocupat de cruciați, reședința împăraților bizantini a fost la Niceea.
** În această perioadă a mai domnit Ioan VI Cantacuzino, Andronic IV Paleolog și Ioan VII Paleolog.

tile : „Patriciene cutare...“ Ceata scopiților i-a luat cuvîntul din gură și a adăugat : „Ai mare vătămătură“. Omul a rugat-o din nou și a rostit cuvinte asemănătoare celor spuse mai înainte ; însă femeia (împărăteasa — *n.r.)* a răspuns la fel, iar ceata scopiților a adăugat aceleași vorbe, pînă cînd nenorocitul a pierdut orice nădejde, s-a închinat pînă la pămînt, cum era obiceiul, s-a tras îndărăt și s-a dus acasă.

Răzbunătoare

Cînd Amalasunta era gata să rupă legăturile cu goții și să-și schimbe felul de viață și se gîndea să treacă în Bizanț, cum am povestit în cărțile de mai înainte, Teodora a cumpănit în mintea ei și și-a dat seama că Amalasunta era o mlădiță de soi bun, o regină și o femeie deosebit de frumoasă și de hotărîtă în ceea ce urmărea. Ea a început să fie bănuitoare pentru măreția și bărbăția femeii și se temea de slăbiciunea bărbatului ei ; de aceea, n-a stăruit mult cu zelul în lucruri mărunte ci a păsit cu hotărîre s-o înfrunte, chiar cu moartea. Deci și-a îndemnat îndată bărbatul să trimită sol în Italia numai pe Petru, iar, la plecare, împăratul i-a poruncit cele spuse de mine în locurile *(cărțile — n.r.)* amintite, unde mi-a fost cu neputință să arăt dedesubturile faptelor, de frica împărătesei. Ea i-a cerut doar atîta : să ucidă cît mai repede femeia. Și i-a făgăduit avuții mari, dacă va împlini cele poruncite. Firea omului nu-i în stare să pregete mult în fața unui omor nelegiuit, cînd i se flutură nădejdea unei dregătorii sau a unor avuții însemnate. După ce a sosit în Italia, nu știu prin ce îndemnuri, Petru l-a îndupIecat pe Teudat s-o ucidă pe Amalasunta. Pentru această ispravă a ajuns la cinstea de *magister* și la mare putere, mai cu seamă în hotărîrile luate împotriva dușmanilor. Așa s-au petrecut lucrurile în legătură cu Amalasunta.

Era unul cu numele Priscus, alcătuitor de scrisori pe lîngă Iustinian, de loc din Paflagonia, un om tare răutăcios, însă priceput să facă pe placul stăpînului și cu mare trecere pe lîngă dînsul, încredințat că se bucură din partea lui de tot atîta dragoste ; de aceea a ajuns repede stăpîn peste avuții întinse, dobîndite cu strîmbătate. Pe acest Priscus, sub cuvînt că-i prea încrezut și încearcă să i se împotrivească, Teodora l-a pîrît la bărbatul ei. La început n-a izbutit nimic, dar nu mult mai tîrziu l-a urcat pe o corabie, în timp de furtună, și l-a trimis unde a vrut, apoi l-a tuns și l-a silit să se facă preot fără voia lui. Iustinian s-a prefăcut că nu știe nimic de cele întîmplate, n-a întrebat unde se găsește și nici n-a mai pomenit de acest lucru, ci a păstrat tăcere de mormînt ; i-a lăsat omului o brumă de bunăstare, iar avuțiile i le-a luat pe toate.

Bănuită că ar fi îndrăgostită de un sclav cu numele Areobind, un barbar de neam, tînăr și frumos, pe care îl rînduise vistiernic al palatului, ea a căutat să pună capăt zvonurilor, măcar că îl iubea nebunește, și a poruncit să fie chinuit și bătut fără nici o pricină. După aceea nu s-a mai știut nimic de dînsul și nimeni nu l-a mai văzut pînă în ziua de astăzi.

Cînd voia să ascundă una din faptele sale, rămînea o taină pentru toți și despre acest lucru nu se mai vorbea ; nici cel care știa ceva n-avea voie să spună rudelor sau prietenilor și nici cel care căuta să știe, oricît de răzbunător ar fi fost, nu era în stare să afle ceva. Cel căzut în nenorocire nici n-avea unde să se ascundă, căci o sumedenie de iscoade vesteau împărătesei tot ce se vorbea și se făcea în tîrg și prin case. Iar cînd dorea să nu se știe de loc felul pedepsei, făcea așa : trimitea să-l aducă pe om la dînsa, dacă se întîmpla să fie un cetățean de seamă, și-l încredința cu mîna ei unui slujbaș, ca să-l ducă în ținuturile cele mai îndepărtate ale împărăției romane. Acesta îl suia pe o corabie, în toiul nopții, legat și ferecat, și pornea cu dînsul unde poruncea femeia, iar acolo îl încredința în taină unui slujbaș anume pregătit pentru asemenea faptă și-i spunea să-l păstreze sub cea mai strașnică pază ; și-i mai zicea să nu sufle nimănui nici un cuvînt, pînă cînd se va îndura împărăteasa să-l scape pe bietul nefericit ; sau, ajuns în pragul morții și sleit de puteri după multă vreme de suferință, își dădea duhul în părțile acelea.

S-a înfuriat și pe Basianus, un tînăr „verde“ dintr-o familie bună, pentru că ar fi bîrfit-o. Basianus a aflat de această supărare și a fugit în biserica sfîntului Arhanghel. Împărăteasa a trimis îndată pe dregătorul aflat în fruntea cetății, cu porunca să nu-l învinuiască de bîrfire, ci de legături de dragoste cu bărbații. Dregătorul l-a smuls din lăcașul sfînt și l-a supus la chinuri de neînchipuit. Văzînd atîta suferință în trupul unui cetățean cu drepturi depline și crescut pînă atunci în trai fără cazne, tot poporul s-a îndurerat de pătimirea lui și a început să scoată strigăte pînă la cer și se ruga să-l lase în pace pe tînăr. Dar ea s-a înverșunat și mai mult cu pedepsirea, i-a tăiat părțile rușinoase și l-a prăpădit fără judecată, iar averea a luat-o pe seama statului. Așa se purta această femeie cînd se înfuria : nici sfințenia lăcașului lui Dumnezeu, nici scutul legii și nici sprijinul cetății nu mai erau în stare să-l scape pe cel căzut în nenorocire. Nimic pe lume nu-i mai putea sta împotrivă.

Selecție și prezentare : Elisabeta PETREANU
Traducere : H. MIHĂESCU

O istorie străveche

Revista „Il Calendario del Popolo" despre România

În dorința de a prezenta cititorilor săi o imagine cît mai completă asupra patriei noastre, revista italiană „Il Calendario del Popolo" a dedicat în întregime numărul din decembrie 1970 României „...o țară care în ultimii ani s-a impus pe plan internațional prin politica sa dinamică..."

Șirul de articole consacrate României se deschide cu ample extrase din cuvîntarea pronunțată de șeful statului român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, la sesiunea festivă prilejuită de a XXV-a aniversare a întemeierii Organizației Națiunilor Unite. Cititorii italieni pot cunoaște astfel, în modul cel mai autorizat, viziunea realistă și constructivă a României asupra marilor probleme ce preocupă lumea contemporană, ca și stăruința cu care poporul nostru cooperează la soluționarea lor.

Un cuprinzător articol urmărește istoria poporului român din timpurile cele mai vechi și pînă în anii din urmă, zăbovind mai cu seamă asupra momentelor de mare tensiune, ca și asupra profundelor prefaceri economice, politice și sociale. În completare, o succintă cronologie consemnează evenimentele cele mai importante petrecute în răstimpul a mai mult de două milenii de continuă și zbuciumată existență.

Numeroase pagini închinate luptei pentru întemeierea Partidului Comunist înfățișează vechimea și trăinicia tradițiilor revoluționare românești care, după ani de frămîntări și adînci clarificări ideologice, au culminat cu binecunoscutul act din 8 mai 1921.

Sub titlul *Contribuția României la războiul antihitlerist*, cititorii găsesc interesante mărturii privind pregătirea, desfășurarea și izbînda insurecției de la 23 August 1944, precum și uriașul efort al poporului român în lupta de eliberare a popoarelor Europei de sub jugul fascist.

României contemporane îi sînt dedicate mai multe articole, străbătute toate de spiritul unei înalte prețuiri și al unei calde simpatii. Este remarcat efortul constructiv, de făurire a unei noi orînduiri sociale, în care întreaga națiune se găsește angajată. Subliniindu-se starea de relativă înapoiere în care se găsea România înainte de cel de-al doilea război mondial, se specifică impresionantul ritm al dezvoltării economice actuale, sînt evidențiate marile realizări pe care le cunoaște România de astăzi. În termeni elogioși este prezentat și însemnatul salt calitativ realizat de știința și cultura românească, mărturie certă a bogăției spirituale cu care poporul nostru este înzestrat și a condițiilor noi, favorabile, create de socialism. Cifre concludente ilustrează progresul înregistrat în aceste domenii ale activității umane. Importante sînt, de asemenea, considerațiile făcute în legătură cu soluționarea justă a problemei naționale în România de azi, caracterul unitar al națiunii socialiste fiind reliefat cu pregnanță. Nu scapă atenției nici preocuparea față de alte aspecte ale vieții noi pe care o trăiește poporul nostru.

Interesul și simpatia pe care „Il Calendario del Popolo" le arată țării noastre evidențiază odată mai mult prestigiul pe care România l-a cîștigat printre popoarele lumii iubitoare de pace și progres.

A.C.

Un căpitan care-i învață pe generali

În vremea crîncenă a celui de-al doilea război mondial, săptămînă de săptămînă, la microfoanele B.B.C.-ului, căpitanul în rezervă B. Liddell-Hart analiza operațiunile de pe diferitele fronturi. Cu inflexibilă încredere în victoria cauzei antifasciste, comentatorul nu se sfia să înfățișeze ascultătorilor din Anglia întregul adevăr al greutăților războiului. Aș considera că atunci a început Liddell-Hart să scrie această carte, apărută abia la cîteva luni după moartea sa, anul trecut. Puțini au fost comentatorii militari care să se bucure de o faimă echivalentă. El a lucrat ani îndelungați pentru ziarele „Daily Telegraph" și „Times", a fost redactor responsabil al celebrei Enciclopedii britanice în problemele de tactică și strategie, a predat cursuri speciale despre primul și al doilea război mondial la universitățile britanice, americane, canadiene, și, în același timp, a fost consultat de statele majore britanice în momente principale ale ultimei conflagrații. Băiețașul, care la o vîrstă fragedă întocmea hărți și scheme militare, a scris peste 30 de lucrări consacrate lui Napoleon sau Scipio, infanteriei sau blindatelor, ofensivei sau defensivei, dar consacrate mai ales Marii Britanii și războaielor mondiale în care țara sa a fost implicată.

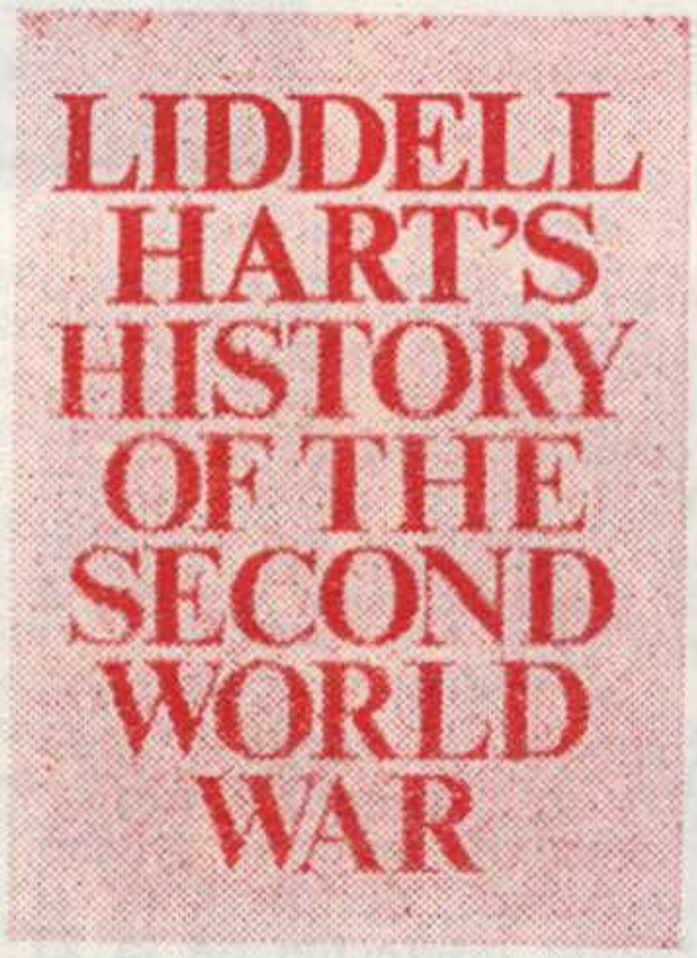

De la prima pînă la ultima pagină a postumei sale lucrări *, Liddell-Hart se dovedește și ne dovedește că este un virtuos al istoriei militare. Aceasta este mult și este puțin în același timp. Cuprinzînd într-o vastă privire panoramică operațiunile militare propriu-zise, Liddell-Hart omite aproape cu totul orice incidență sau implicație a factorilor economici, sociali, politici și diplomatici ai războiului, lasă deoparte țesătura de interese supreme care se confruntă și se redimensionează într-o conflagrație cum a fost al doilea război mondial, operînd cîteodată, rar, e drept, cu clișee neconvingătoare. Iată cum se face, de pildă, că, subliniind caracterul antifascist al războiului, autorul nu desprinde caracterul său de război popular, pentru apărarea și redobîndirea independenței, suveranității și libertății națiunilor oprimate de puterile agresoare. Desigur că însăși optica formației sale științifice îi îngrădește capacitatea de analiză a factorilor obiectivi și subiectivi ai războaielor.

Într-o primă și succintă semnalare a acestei noi opere de sinteză despre ultimul război mondial, ne-am opri aici bugetul ei deficitar pentru a reține ceea ce în fond au fost intenția și demonstrația urmărite de autor. Este indiscutabil că Liddell-Hart a realizat un tablou impresionant al mișcării frontu-rilor de pe trei continente — Europa, Africa, Asia. Într-o viziune personală asupra marilor bătălii, ca și asupra micilor evenimente semnificative ale războiului, Liddell-Hart ne desfășoară aievea harta teatrelor de operațiuni, pentru a supune parcă deplasările de trupe, directivele statelor majore, pregătirile de artilerie și aviație, rutele maritime, controversele dintre șefii militari ai puterilor Axei și nu în mai mică măsură divergențele și disputele dintre comandanții din tabăra aliaților occidentali, mii și mii de fapte, unei analize decizionale aproape de tip computer. Și nu-i putem imputa că s-a oprit întotdeauna mai stăruitor asupra momentelor participării britanice la război. Miile de note pe care Liddell-Hart le-a adunat în convorbirile cu ofițerii germani din lagărele de prizonieri, ca și numeroasele sale cercetări în arhivele Comandamentului suprem german și ale altor organisme conducătoare ale celui de-al III-lea Reich, i-au servit pentru ilustrarea efortului de supraviețuire al compatrioților săi atunci cînd se dădea *Bătălia Angliei*.

Cîteva opinii exprimate de Liddell-Hart ne vor întregi prezentarea.

---

* *Liddell-Hart's History of the Second World War*, London, Ed. Cassell, 1970.

Despre politica de conciliere a puterilor apusene cu agresorii naziști, politică pe care Liddell-Hart o socotea responsabilă pentru că expansiunea militară germană nu a fost frînată :

— „Dacă vei permite cuiva să alimenteze un cazan cu aburi pînă cînd presiunea va urca dincolo de punctul maxim, în cazul unei eventuale explozii vei fi considerat cu adevărat responsabil. Acest adevăr este perfect aplicabil în știința politicii —, în special în ceea ce privește atitudinea în relațiile internaționale". (p. 7)

— „Încă de la venirea lui Hitler la putere, în 1933, guvernele francez și englez au îngăduit acestui periculos autocrat infinit mai mult decît s-au arătat dispuse să permită guvernelor democratice precedente din Germania. De fiecare dată guvernele occidentale au înclinat spre evitarea complicațiilor și încurcăturilor, spre amînarea problemelor neplăcute, încercînd să-și păstreze comoditatea prezentă cu prețul viitorului". (p. 7)

— „Documente germane arată că Hitler a fost încurajat în mod special cu ocazia vizitei lordului Halifax din noiembrie 1937. Halifax era atunci lord președinte al Consiliului, al doilea rang în cabinetul primului ministru. Potrivit raportului întrevederii, lordul l-a lăsat pe Hitler să înțeleagă că Anglia îi acordă mînă liberă în Europa de est. Poate că Halifax nu a sugerat chiar atît de mult, dar aceasta a fost impresia pe care a lăsat-o și ea s-a dovedit de o importanță crucială". (p. 8)

— „Trebuie să adăugăm că atunci cînd pericolul a ajuns pentru cehi la un punct critic, în septembrie 1938, guvernul rus a făcut din nou cunoscută, în mod public și pe cale particulară, dorința sa de a se alia cu Franța și Anglia în vederea apărării Cehoslovaciei. Propunerea a fost ignorată. De altfel, Rusia a fost ostentativ exclusă de la conferința de la München, la care s-a hotărît soarta Cehoslovaciei. Această desconsiderare a avut consecințe fatale în anul următor". (p. 9)

— „După modul în care guvernul britanic părea să aprobe expansiunea sa spre est, Hitler a fost neplăcut surprins de reacția puternică și de mobilizarea parțială care au intervenit în septembrie (1938 — *n.a.)* cînd „a pus piciorul" în Cehoslovacia. Dar cînd Chamberlain a cedat cererilor sale și l-a ajutat activ să-și impună condițiile cehilor, el a simțit că amenințarea momentană fusese doar o operație de salvare a aparențelor menită să preîntîmpine obiecțiile grupării largi condusă de Winston Churchill, care se opunea politicii de concilieri și concesii a guvernului. Hitler a fost nu mai puțin încurajat și de pasivitatea francezilor. Întrucît își abandonaseră atît de grabnic aliații cehi, care dintre micile puteri dețineau cea mai eficientă armată, părea imposibil ca, într-un război, occidentalii să mai apere vreun rest al vechiului lor lanț de aliați din Europa Centrală și de est". (p. 9)

Despre agresiunea hitleristă împotriva U.R.S.S., pe care Liddell-Hart o apreciază drept funestă pentru stăpînii celui de-al III-lea Reich :

— „Viitorul războiului a fost în întregime modificat atunci cînd Hitler a atacat Rusia, la 22 iunie 1941, o zi înainte de aniversarea invaziei lui Napoleon din 1812. Acest pas s-a dovedit tot atît de fatal pentru Hitler ca și pentru precursorul său, chiar dacă sfîrșitul n-a fost la fel de rapid". (p. 141)

— „Un factor fundamental în falimentul invaziei a fost proasta evaluare a rezervelor pe care Stalin le putea aduce din depărtările Rusiei. În această privință, statul major și serviciul de spionaj german s-au înșelat, ca și Hitler. Eroarea fatală este rezumată într-o frază semnificativă din jurnalul lui Halder, de la mijlocul lui august : «noi am subestimat Rusia : am calculat 200 divizii, dar am identificat deja 360»". (p. 169)

— „Aceasta a redus considerabil succesul extraordinar al începutului. În locul unui drum curățat de apărători, germanii aveau acum de-a face cu armate proaspete intrate în luptă. Sistemul sovietic de mobilizare masivă a reușit să strîngă efectivele necesare departe de raza de acțiune a armatelor germane, și începînd cu iarna lui 1941 germanii au fost mereu copleșiți." (p. 169)

Explicațiile specialistului englez în ale strategiei sînt însă în mare măsură tributare mitului „generalului Iarnă" și altor elemente secundare care au contribuit la înfrîngerea mașinii de război germane pe frontul de Est.

Din păcate, informația autorului despre contribuția Românici la războiul antihitlerist este aproape inexistentă, Liddell-Hart ocupîndu-se cu precădere de confruntarea dintre marile puteri. Totuși, el apreciază că înfrîngerea suferită prin pierderea întregii Armate 6 de către Germania hitleristă, datorită actului de la 23 August 1944, din țara noastră, „a fost la fel de dezastruoasă ca Stalingradul". (p. 585)

Rămînînd aproape exclusiv pe terenul schemelor de tactică și strategie militară, această istorie a celui de-al doilea război mondial certifică o dată mai mult numele acelui „căpitan care-i învață pe generali", adăugîndu-i epitaful : In memoriam Sir Basil Liddell-Hart.

Cristian POPIȘTEANU

PACE PE PĂMÎNT

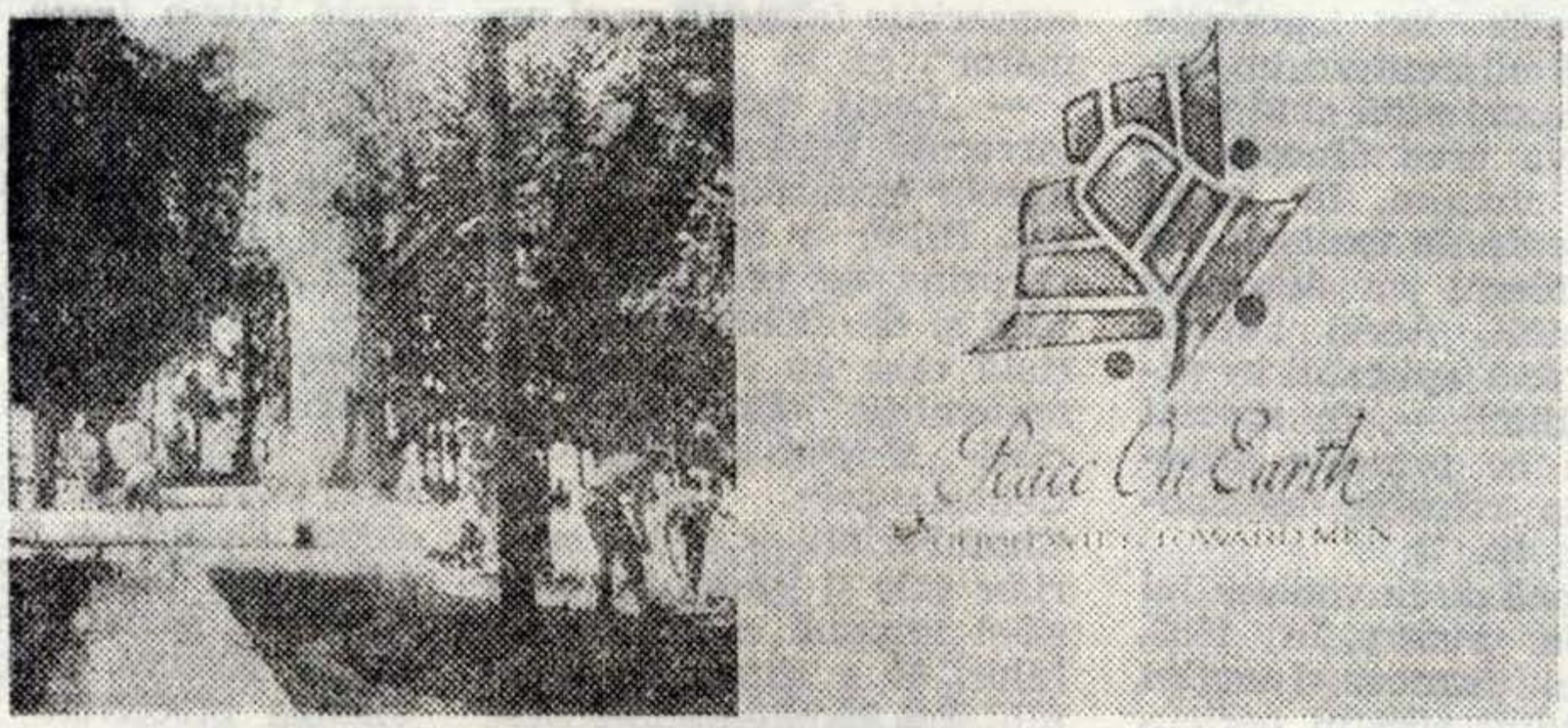

UN GRUP DE CITITORI DIN STATELE UNITE, *originari din România, au adresat redacției noastre calde urări cu prilejul Noului An.*

Folosim prilejul pentru a mulțumi și lui GHEORGHE MOESCU, din Orșova, *ale cărui felicitări ne-au mers la inimă.*

LA FOFELDEA ȘI ȚICHINDEAL

Ecourile articolelor pe care le publicăm ne aduc deseori completări, precizări, corectări sau pur și simplu noi date de istorie într-un subiect sau altul. Iată ce ne semnalează ERHARD ANDRÉE, *muzeograf, directorul Muzeului de Istorie* din Agnita, județul Sibiu: „În numărul 12 (45) al revistei dv. am găsit o lucrare care m-a interesat mult, aceea despre zugravii-pictori de biserici din Oltenia. Pe Valea Hîrtibaciului, în satele Fofeldea și Țichindeal (comuna Nocrich) găsim picturi murale executate pe la începutul sec. XIX de către zugravi-pictori din cunoscuta familie Grecu, din Săsăuși (com. Chirpăr, jud. Sibiu) despre al căror talent vădit a scris marele Nicolae Iorga în termeni de admirație. Aceste fresce din Fofeldea — satul în care s-a născut acum 160 ani ilustrul cărturar August Treboniu Laurian — și Țichindeal se deosebesc față de celelalte picturi murale executate de diferiți membri ai familiei de zugravi Grecu din Săsăuși prin faptul că tratează subiecte sociale, legate de trecutul neamului. Ele au fost sesizate prima dată de noi.

La Țichindeal găsim și scena martiriului lui Gh. Doja, cu călăul care-i bate coroana din fier înroșit cu un cui în cap, etc., etc., predominînd aici și scene care amintesc de anul 1784".

Apreciindu-vă rivna cu care cercetați trecutul ținuturilor Dv. precum și pasiunea pe care o depuneți pentru a spori mereu zestrea Muzeului de Istorie din Agnita, vă rămînem datori, tovarășe Erhard Andrée, cu răspunsul la cea de a doua scrisoare.

IOBAGII BRANULUI

Un atent cercetător al Arhivelor statului din orașul Brașov, *profesorul* ION CIUREA, *ne-a trimis un scurt studiu pe care-l găsim interesant și din care reproducem cîteva fragmente.* „Castelul de la Bran, impunătoare mărturie a trecutului (astăzi muzeu), își înalță silueta semeață pe colțul stîncii lui «Dietrich», dominînd maiestuos trecătoarea cu același nume. Construit de negustorii brașoveni, începînd din anul 1377 castelul a îndeplinit de-a lungul secolelor scopuri strategice, militare și economice. Strîns apropiată de istoria castelului este și cea a domeniului, format odinioară din 19 sate de iobagi (10 sate brănene, 7 sate săcelene, Apața și Crizbav). Sînt numeroase jalbele și plîngerile iobagilor de odinioară din satele aparținînd domeniului, cu deosebire din cele «de din sus de Bran», împotriva birurilor și dijmelor apăsătoare, împotriva juzilor, pîrcălabilor și vameșilor de la castel.

Adesea jalbele împotriva nedreptăților erau întocmite nu în numele unei anumite persoane «ci luau forma nemulțumirii colective» a satului întreg.

În anul 1514, în timpul răscoalei condusă de Gheorghe Doja, iobagii de pe întreg domeniul Branului au refuzat să

mai presteze servicii castelanului, să mai plătească dijmă și dări, devenind astfel *stăpînii* pămînturilor pe care trudeau. La început, conducerea orașului Bran s-a temut să ia vreo măsură. După înăbușirea în sînge a răscoalei lui Doja, voievodul Transilvaniei, Ioan Zapolia, a fost însărcinat cu pedepsirea răzvrătiților.

Spiritul de împotrivire al iobagilor de pe domeniul Branului se manifestă și în timpul răscoalei condusă de Horia, Cloșca și Crișan, cînd refuză să plătească dări Brașovului.

Mișcarea revoluționară de dincolo de Carpați, din anul 1821, condusă de Tudor Vladimirescu, are un puternic ecou pe domeniul Branului. Aflăm acest lucru din raportul pe care l-a înaintat castelanul Bokross, la 29 martie 1821, «prezidiului magistratual» al orașului Brașov. Printre altele, el informa că «oamenii de aici trec în Țara Românească și se alătură răsculaților...»".

MULT MAI DEVREME

DAN LUCIAN PICU, din Brașov, *ne-a scris rugîndu-ne să-i răspundem înainte de septembrie, octombrie 1971. Nu știu de ce ne-a ales ca termen fatal tocmai lunile de toamnă dar după cum se vede i-am îndreptățit speranța că „așa ceva nu se va întîmpla".*

Tovarășul Picu dorește să știe dacă datele citate de acad. sovietic Tarle privitoare la pierderile de vieți omenești în războaiele napoleoniene sînt exacte. Cu mențiunea că statistica era în epoca subdezvoltării acum 170-180 ani, putem să acordăm întregul credit cifrelor respective. Reținem din aceeași scrisoare :

„Doresc să vă sugerez publicarea unui articol despre procesele judecate de tribunalul revoluționar din Paris în perioada 1793-1795. În cadrul rubricii de popularizare a istoriei *Așa vă place istoria ?*, ar fi bine să publicați un studiu despre marii călăi ai istoriei".

DE PE VREMEA LUI ȘTEFĂNIȚĂ VODĂ

DONOSSE ȘTEFAN — *inginer* din București, Magistrala Nord-Sud, nr. 20, scara 4, apartamentul 102, *ne anunță pe noi și Arhivele Statului, Muzeul de Istorie a Municipiului București, Academia Republicii Socialiste România :*

„Subsemnatul sînt în posesia unui hrisov scris pe piele de viței și cu pecete din ceară. Actul s-a transmis în familie și din cît îmi amintesc, tatăl meu spunea că ar fi vorba de un act de împroprietărire a unor răzeși din părțile Covurluiului de pe vremea lui Ștefăniță-Vodă.

Prin prezenta vă rog să-mi comunicați dacă există vreo instituție care ar fi interesată în achiziționarea acestui document".

Sperăm și noi, tovarășe Donosse, că una din instituțiile interesate va dori să valorifice amintitul document.

CEREREA ȘI OFERTA

VASILE MARIN — *pensionar* din orașul Victoria, strada Chimiștilor nr. 16/2, județul Brașov, *dorește să achiziționeze exact ceea ce tovarășa* DUMITRA CROITORU din Timișoara II, str. Orăștie nr. 3 *oferă :* „Magazin istoric" *numerele 3, 4, 5, 6, din 1969. După cum vedem, colecțiile revistei noastre devin tot mai mult o uzanță de bibliofil.*

Înainte de a ne despărți pînă la numărul viitor, reamintim și pe această cale că potrivit practicii generale publicistice, redacția NU returnează manuscrisele nepublicate. La mijloc nu este nici rea voință, nici comoditate. Dar dacă ne-am ocupa cu reexpedierea tuturor articolelor, notelor, anunțurilor, reproducerilor, extraselor, clișeelor etc. care ni se trimit zilnic, nu am mai avea timp să... scoatem revista. Unul dintre motivele pentru care am solicitat dactilografierea manuscriselor este tocmai ca autorii să-și poată păstra o copie.

Așadar, cei care ne expediază unicate, o fac pe propria lor răspundere. Îi considerăm ca fiind definitiv în cunoștință de cauză că materialele nu le vor fi restituite.

Colegiul și colectivul redacției mulțumesc tuturor cititorilor care au ținut ca pe lîngă corespondențele lor obișnuite să ne trimită gîndurile lor prin urările de la începutul Noului An.

Cristian POPIȘTEANU

CONTENTS

GHEORGHE VASILICHI 1933—1934. The Bucharest and Craiova Trials of the Communists ..2
CONSTANTIN ANTIP The Paris Commune 8
GHEORGHE I. IONIȚĂ Peasant Revolutionary Actions in Romania (1933—1936) 18
MIHNEA GHEORGHIU The First Canterbury Tale 22
GHEORGHE CANTACUZINO A Neolithic Skeleton Changes Its Abode 28
WILCOMB E. WASHBURN The Roman Sarcophage and the History of the United States ..31
* The Prince of Moldova Stephen the Great (1457—1504) Seen by the Historians ION IONAȘCU, CONSTANTIN C. GIURESCU, ȘERBAN PAPACOSTEA 38
NICOLAE MINEI Albert Speer or the False Penitent 58
GHEORGHE LUPU The Plunderers of Antiques 67
JEAN DELUMEAU The Civilization of the Renaissance ..70
DAN BERINDEI Victor Hugo and the Romanians 80
PROCOPIUS OF CAESARAEA A Famous Couple — Justinian and Theodora 82
* Books Received 96
* Letters from the Editor ..98

SOMMAIRE

GHEORGHE VASILICHI 1933—1934. Les procès des communistes à Bucarest et Craiova 2
CONSTANTIN ANTIP La Commune de Paris 8
GHEORGHE I. IONIȚĂ Mouvements paysans en Roumanie (1933—1936) 18
MIHNEA GHEORGHIU Le premier conte de Canterbury ..22
GHEORGHE CANTACUZINO Un squelette du Néolithique déménage 28
WILCOMB E. WASHBURN Le sarcophage romain et l'histoire des États Unis 31
* Le prince de Moldavie Étienne le Grand (1457—1504) vu par les historiens ION IONAȘCU, CONSTANTIN C. GIURESCU, ȘERBAN PAPACOSTEA 38
NICOLAE MINEI Albert Speer ou le faux pénitent 58
GHEORGHE LUPU Les pilleurs d'antiquités 67
JEAN DELUMEAU La civilisation de la Renaissance 70
DAN BERINDEI Victor Hugo et les Roumains 80
PROCOPE DE CÉSARÉE Un couple célèbre — Justinien et Théodora 82
* Livres reçus 96
* Courrier de la rédaction 98

СОДЕРЖАНИЕ

ГЕОРГЕ ВАСИЛИКИ 1933—1934. Процессы коммунистов в Бухаресте и Краёве 2
КОНСТАНТИН АНТИП Парижская-Коммуна 8
ГЕОРГЕ И. ИОНИЦЭ Крестьянские движения в Румынии (1933—1936) 18
МИХНЯ ГЕОРГИУ Первый кентерберийский рассказ 22
ГЕОРГЕ КАНТАКУЗИНО Неолитический скелет переселяется.....28
УЙЛКОМБ УОШБЭРН Римский саркофаг и история США 31
* Штефан Великий, государь Молдовы (1457—1504), глазами историков ИОН ИОНАШКУ, КОНСТАНТИН К. ДЖУРЭСКУ ШЕРБАН ПАПАКОСТЯ 38
НИКОЛАЕ МИНЕЙ Альберт Шпеер или псевдокаяние ..58
ГЕОРГЕ ЛУПУ Грабители исторических ценностей 67
ЖАН ДЕЛЮМО Цивилизация Возрождения 70
ДАН БЕРИНДЕЙ Виктор Гюго и румыны 80
ПРОКОПИЙ КЕСАРИЙСКИЙ Знаменитая пара: Юстиниан и Феодора 82
* В редакцию прибыли новые книги 96
* Редакционная почта 98

INHALT

GHEORGHE VASILICHI 1933—1934. Die Kommunistenprozesse in Bukarest und Craiova 2
CONSTANTIN ANTIP Die Pariser Kommune.....8
GHEORGHE I. IONIȚĂ Bauernbewegungen in Rumänien (1933—1936) 18
MIHNEA GHEORGHIU Die erste Canterbury-Geschichte 22
GHEORGHE CANTACUZINO Ein Skelett aus dem Neolithicum übersiedelt 28
WILCOMB E. WASHBURN Der römische Sarkophag und die Geschichte der Vereinigten Staaten 31
* Der Moldauische Herrscher Stephan der Grosse (1457—1504) gesehen von den Historikern ION IONAȘCU, CONSTANTIN C. GIURESCU, ȘERBAN PAPACOSTEA 38
NICOLAE MINEI Albert Speer oder die falsche Bekehrung 58
GHEORGHE LUPU Die Altertümlichkeitsdiebe 67
JEAN DELUMEAU Die Zivilisation der Renaissance.....70
DAN BERINDEI Victor Hugo und die Rumänen 80
PROKOP AUS CÄSAREA Ein berühmtes Paar — Justinian und Theodora 82
* Eingegangene Bücher 96
* Briefkasten der Redaktion 98

ABONNEMENTS: ICE — LIBRI, Bucarest, Roumanie: Calea Victoriei 126, P.O.B. 134—135; Telex: 226

magazin istoric
București, str. Onești, nr. 5. — Sectorul 1, Oficiul poștal Nr. 1.
telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Dana Crivăț, Elisabeta Petreanu, Maria Anca Pîrjol, Vasile Șimandan, I. M. Ștefan, Marian Ștefan, Valentin Urum
SECRETAR DE REDACȚIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Dobre

Apare lunar, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — București